

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

GIDA HAKKI VE GIDA GÜVENLİĞİ RAPORU

Ankara / 2026

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

ISBN:

GIDA HAKKI VE GIDA GÜVENLİĞİ RAPORU

© 2026 TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU YAYINLARI

Bu raporun tüm hakları saklıdır ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna aittir.
Raporun hiçbir bölümü yayıncının izni olmadan fotokopi ve bilgisayar ortamında yeniden
üretilemez ve çoğaltılamaz.

Yayıncı Sertifika No / Publisher's Certificate No: 45482

1. Baskı / Ankara, 2026

İletişim / Contact

Mithatpaşa Cad. No: 52
ÇANKAYA/ANKARA
T +90 312 422 78 00 | baskanlik@tihek.gov.tr

Baskı / Print

İMAK Ofset
Matbaa Sertifika No: 71320

GIDA HAKKI VE GIDA GÜVENLİĞİ RAPORU

Ankara / 2026

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR / 5

GİRİŞ / 9

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE / 13

A. Gıda Hakkı / 14

B. Gıda Güvenliği ve Gıda Güvencesi / 18

C. Gıda Egemenliği / 19

D. Gıda Hakkının Diğer İnsan Haklarıyla İlişkisi / 21

II. AYRIMCILIK YASAĞI VE GIDA HAKKI / 27

III. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI BAĞLAMINDA GIDA HAKKI / 33

IV. GIDA HAKKINA YÖNELİK TEHDİTLER / 37

A. İklim Değişikliği ve Çevre Sorunları / 41

B. Gıda Kaybı ve Gıda İsrafı / 43

C. Fiyat İstikrarsızlıkları / 44

47/ V. GIDA HAKKININ KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ YÜKÜMLÜLÜĞÜ

48 /A. Devletlerin Yükümlülükleri

49 /B. İş Dünyasının Rolü

51 / VI. TÜRKİYE’DE GIDA HAKKI VE GIDA GÜVENCESİ

56 / A. İklim Değişikliğiyle Mücadele ve Sürdürülebilirlik

64 / B. Gıda Kaybı ve İsrafının Önlenmesi

67 / C. Gıdanın Erişilebilirliğinin Sağlanması

74 / D. Gıda Güvenliğinin Sağlanmasına Yönelik
Tedbirler

79 / E. Tüketicilerin Bilinçlendirilmesi ve Farkındalığın
Artırılması

83 / SONUÇ

88 / KAYNAKÇA

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliğı
BM	: Birleşmiş Milletler
CEDAW	: Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
CİMER	: Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi
ÇHS	: Çocuk Hakları Sözleşmesi
DEMİS	: Dinamik Erozyon Modeli ve İzleme Sistemi
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
ESKHS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
GDO	: Genetiği Değiştirilmiş Organizma
GNAFC	: Gıda Krizine Karşı Küresel Ağ
HAK	: Helal Akreditasyon Kurumu
IFAD	: Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
OHCHR	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
SKA	: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
STT	: Son Tüketim Tarihi
TETT	: Tavsiye Edilen Tüketim Tarihi
TİHEK	: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TİMER	: Tarım ve Orman Bakanlığı İletişim Merkezi
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UKİP	: Ulusal Kalıntı İzleme Planı
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
WFP	: Dünya Gıda Programı

YÖNETİCİ SUNUŞU

Prof. Dr. Fahrettin ALTUN
Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Başkanı

Gıda hakkı, onurlu bir yaşam sürdürmek için vazgeçilmez bir insan hakkıdır ve uluslararası hukukta güvence altına alınmıştır. Her bireyin, herhangi bir ayırım gözetmeksizin, yeterli ve güvenli gıdaya erişim hakkı vardır.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'na (SKA) ulaşmak için temel bir gereklilik olan bu hak, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik ve adil gıda sistemleri kurma sorumluluğunu da beraberinde getirir.

Gıdanın artan bir şekilde emtia olarak görüldüğü, hatta çatışmalar bağlamında bir silah olarak da kullanılmaya başlandığı küresel konjonktürde gıdaya erişimin hak temelli bir yaklaşımla ele alınmasının önemini vurguluyoruz.

Dünyanın derinleşen bir gıda krizine sürüklendiği bu dönemde, özellikle Gazze'de yaşayan sivil halkın; çocuk, yaşlı, kadın gözetilmeksizin asgari temel gıdaya erişiminin sistematik biçimde engellendiğine ve uluslararası insancıl hukukun ihlal edildiğine şahit oluyoruz.

Milyonlarca insanı etkileyen bu insani kriz karşısında, uluslararası toplumun yalnızca ahlaki değil aynı zamanda hukuki bir yükümlülük olarak bu temel insan hakkını koruma ve ihlalleri önleme sorumluluğu bulunmaktadır.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) olarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, ayrımcılıkla mücadele ile işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etme alanlarında faaliyet göstermekteyiz. Kurum, düzenli olarak yayımladığı yıllık raporlarla birlikte ayrıca özel raporlar hazırlayarak ilgili konularda kamuoyunu bilgilendirmektedir.

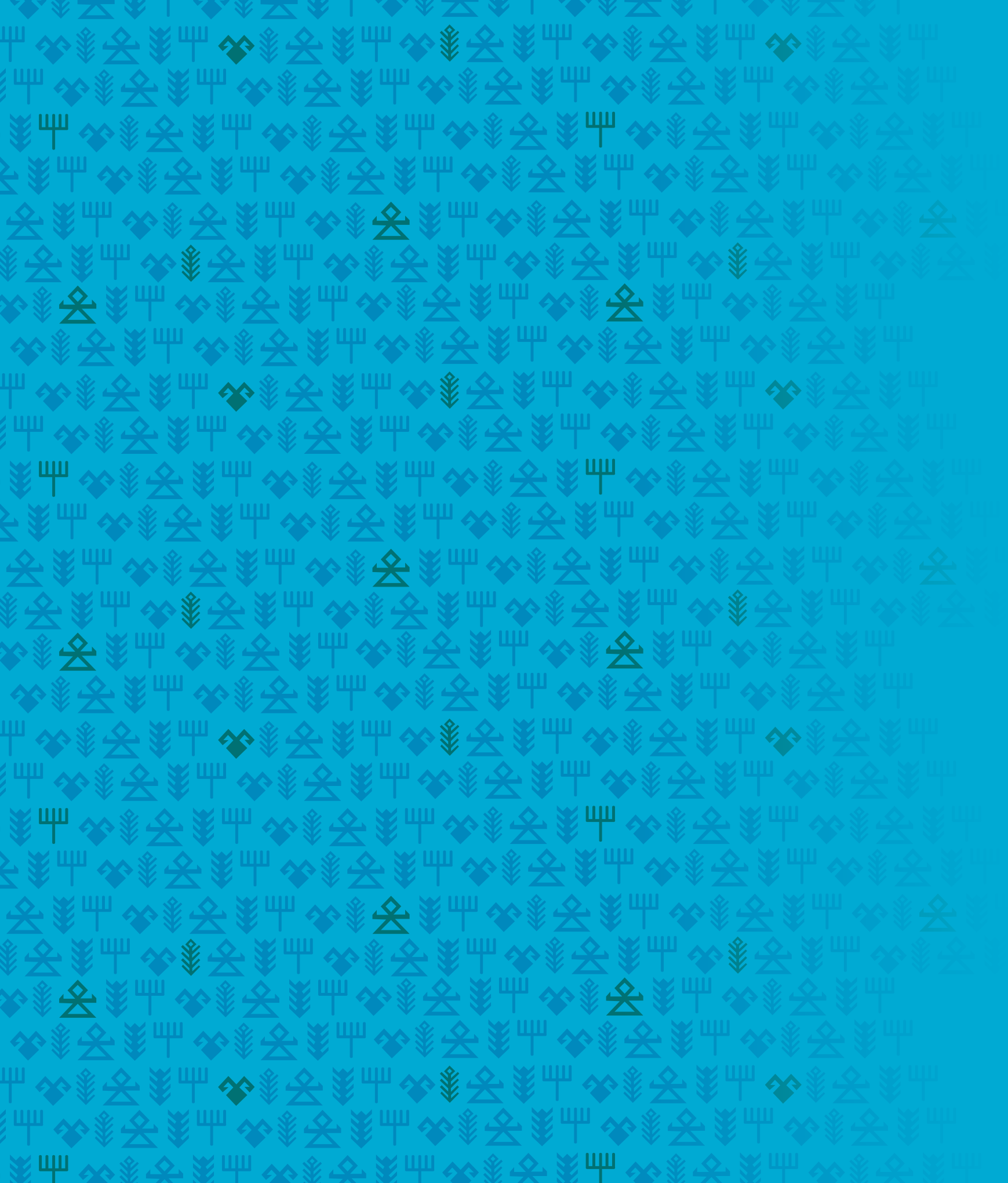
Bu görev kapsamında hazırladığımız “Gıda Hakkı ve Gıda Güvenliği Raporu” ile gıda hakkı, gıda güvenliği, gıda güvencesi ve gıda egemenliği gibi kavramları uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde ele alarak, bu hakların insan hakları bütünlüğü ile ilişkisini inceledik.

Özel politika gerektiren grupların gıdaya erişimde karşılaştıkları zorlukları ayrımcılık yasağı açısından değerlendirmeyi, gıda hakkının korunmasında SKA'nın rolünü vurgulamayı ve küresel tehditler ile devletlerin yükümlülüklerini ele almayı amaçladık.

Bunun yanı sıra, Türkiye'de gıda hakkı ve gıda güvenliğini hak temelli bir yaklaşımla inceleyerek TİHEK olarak bu alandaki önerilerimize yer verdik.

Bu vesileyle, raporun hazırlanmasında emeği geçen değerli Kurum personeline şükranlarımı sunuyor ve raporun kamuoyuna faydalı olmasını temenni ediyorum.

GİRİŞ

Gıda hakkı, uluslararası insan hakları müktesebatınca güvence altına alınmış temel bir insan hakkıdır. Yeterli beslenme, insanın doğuştan gelen onuruyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır ve diğer temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasında vazgeçilmezdir.¹ Gıda, insanın hayatını sağlıklı ve insan onuruna uygun bir şekilde sürdürebilmesi için elzem olduğundan yalnızca ekonomik bir emtia olarak değil, temel bir insan hakkının süje unsuru olarak görülmelidir. Her bireyin yeterli, güvenli ve besleyici gıdaya ayırım gözetmeksizin erişim hakkı, aynı zamanda sürdürülebilir bir gelecek için de hayati öneme sahiptir.

Gıda güvencesine ilişkin endişeler, gıda hakkına dayanan bir yaklaşımla ele alındığında insan onuru, temel hakların tanınması, şeffaflık, hesap verebilirlik ve güçlendirme hususlarıyla tamamlanmaktadır. Bu türden bir yaklaşım, insan onurunun değerine yönelik a priori bir bağlılığa dayanmaktadır ve bireyin devletlerden gıda hakkının yerine getirilmesini talep etmesine ve haklarının ihlal edilmesi durumunda tazmin yolları aramasına olanak sağlayabilmektedir.²

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar arasında yer alan gıda hakkı, tıpkı bu haklar katalogunda yer alan diğer temel hak ve özgürlükler gibi uzunca bir süre medeni ve siyasi haklara kıyasla geri planda kalmıştır. 2020 yılında COVID-19 pandemisinin tüm dünyayı sarsan etkileri medeni ve siyasi haklar kadar ekonomik, sosyal ve kültürel hakların da önem taşıdığını ve insan haklarının birbirinden ayrılmaz ve birbirine bağımlı nitelikte olduğunu hatırlatmıştır. Pandeminin yanı sıra küresel ölçekte süregelen çatışmalar, giderek artan ekonomik eşitsizlikler, global gıda sistemlerinde yaşanan sorunlar ile iklim değişikliğinin gıdanın üretimi ve dağıtımını üzerindeki mevcut ve beklenen etkileri gıda hakkının daha fazla gündeme gelmesine yol açmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yayımlanan Dünyada Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu Raporu'na göre, 2023 yılında yaklaşık 733 milyon insan, diğer bir deyişle dünya genelinde her on bir kişiden biri ve Afrika'da her beş kişiden biri açlıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Rapor, dünyanın bu konuda 15 yıl geriye gittiğini ve yetersiz beslenme seviyelerinin 2008-2009 yıllarında kaydedilen rakamlara yaklaştığını işaret etmektedir. Bu hususlar, 2030 yılına kadar SKA'nın (SKA) "Açlığa Son" hedefine ulaşılması konusunda dünyanın önemli ölçüde geride kaldığını göstermektedir.³

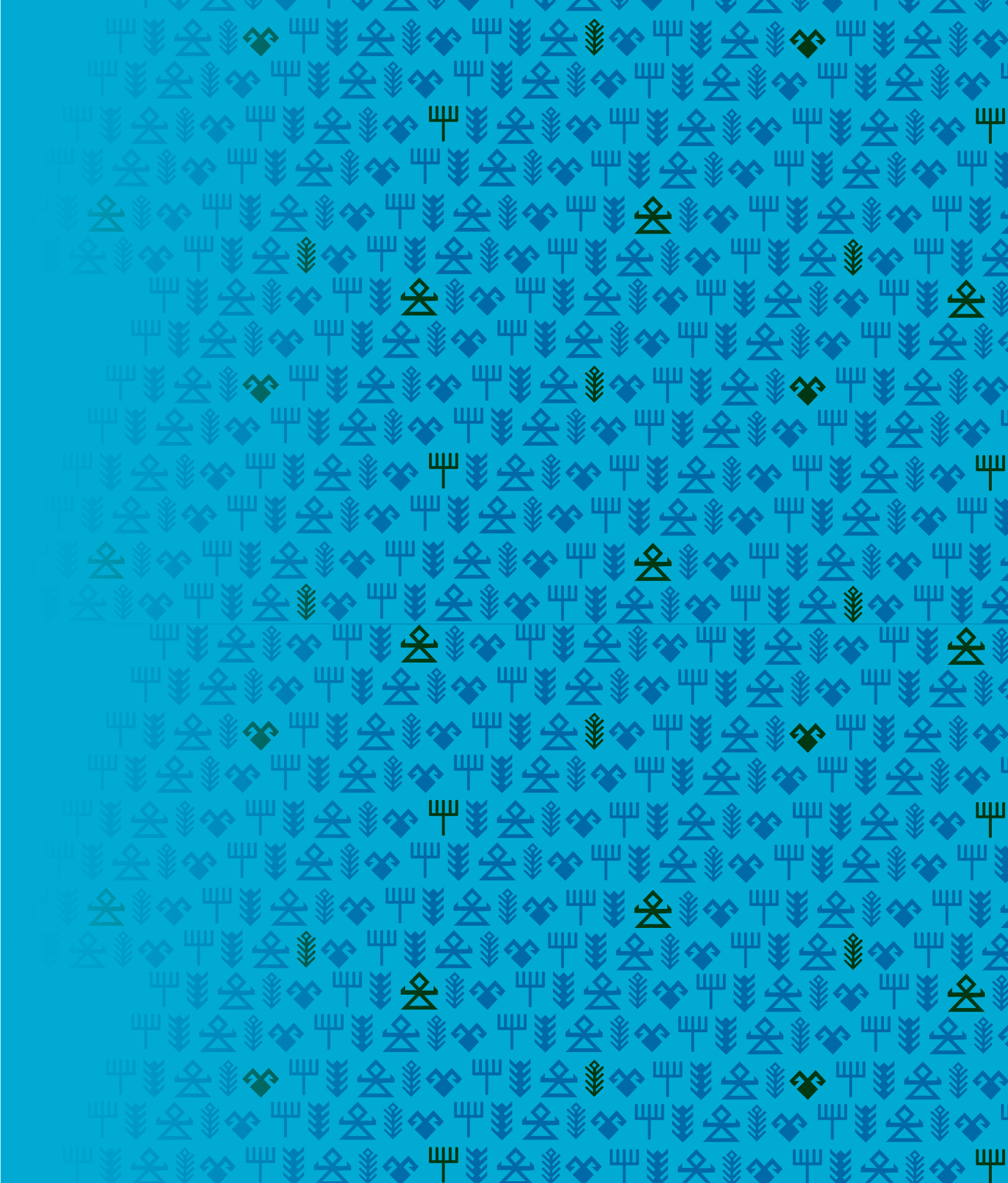
1 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Substantive Issues Arising in the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: General Comment 12 (twentieth session, 1999) the right to adequate food (art. 11), E/C.12/1999/5, 1999, para. 4.

2 Basudeb Guha-Khasnobis, Shabd S. Acharya, Benjamin Davis (der.), Food Insecurity, Vulnerability and Human Rights Failure, United Nations University, Palgrave Macmillan, New York, 2007, s. 271.

3 UNICEF, "BM raporu: Küresel krizler derinleşirken açlığa ilişkin rakamların üç yıl üst üste yüksek çıkması dikkat çekiyor", <https://www.unicef.org/turkiye/basin-bultenleri/bm-raporu-kuresel-krizler-derinlesirken-acliga-iliskin-rakamlarin-uc-yil-ust-uste> (E.T. 20/9/2024).

TİHEK, 6701 sayılı Kanun'un 9'uncu maddesinin birinci fıkrasının "a" bendi ile "İnsan haklarının korunmasına, geliştirilmesine, ayrımcılığın önlenmesine ve ihlallerin giderilmesine yönelik çalışmalar yapmak" ve "1" bendinde "Kamuoyunu bilgilendirmek, düzenli yıllık raporlar dışında, gerek görüldüğünde görev alanına ilişkin özel raporlar yayımlamak" ile görevlendirilmiştir. Mezkûr hükümler çerçevesinde Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulunun almış olduğu 29/2/2024 tarihli ve 2024/256 sayılı Karar doğrultusunda "Gıda Hakkı ve Gıda Güvenliği Raporu" hazırlanmıştır.

Raporun ilk bölümünde kavramsal çerçeveye yer verilerek uluslararası insan hakları müktesebatı doğrultusunda gıda hakkının, gıda güvenliği, gıda güvencesi, gıda egemenliği kavramlarının anlamlarına ve insan haklarının bütünlüğü ilkesi gözetilerek gıda hakkı ile diğer insan hakları arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. İkinci bölümde, çocuklar, yaşlılar, yoksullar, kadınlar, engelliler gibi özel politika gerektiren grupların gıdaya erişimde yaşayabildikleri zorluklara ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi kapsamında yer verilmiştir. Üçüncü bölümde gıda hakkının korunması ve güçlendirilmesinde önemli bir misyona sahip olan SKA ele alınmıştır. Sonrasında küresel ölçekte tüm insanların gıda hakkını tehdit eden ve önemli bir sorun alanı teşkil eden iklim değişikliği ve çevre sorunları, gıda kaybı ve gıda israfı ile fiyat istikrarsızlığı konularına değinilmiştir. Ardından başta Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS) olmak üzere uluslararası insan hakları normlarının gıda hakkı bağlamında devletlere getirdiği yükümlülöklere ve iş dünyasının sorumluluklarına yer verilmiştir. Son bölümde ise ölkemizde gıdaya erişim ve gıda güvenliği hak temelli bir yaklaşımla incelenmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin ulusal insan hakları kurumu olarak TİHEK, "Gıda Hakkı ve Gıda Güvenliği Raporu" ile ölkemizde gıda hakkının korunmasına ve güçlendirilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

I.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. Gıda Hakkı ❖

B. Gıda Güvenliği ve Gıda Güvencesi ❖

C. Gıda Egemenliği ❖

D. Gıda Hakkının Diğer İnsan Haklarıyla İlişkisi ❖

A. Gıda Hakkı

Açlık, bir canlının yaşamını sürdürebilmesi için gereken gıdayı alamaması, yaşam fonksiyonlarının tehdit altına girmesi ve sağlığını yitirecek duruma gelmesidir.⁴ Beslenme ise insanın büyümesi, gelişmesi, sağlıklı ve üretken olarak uzun süre yaşaması için gerekli olan besin öğelerini yeterli miktarda alıp vücudunda kullanmasıdır. Bu öğelerin herhangi biri alınmadığında veya gereğinden az ya da çok alındığında, kişinin büyümesi ve gelişmesi engellenmekte ve sağlığı bozulmaktadır.⁵

İnsanın büyümesi, gelişmesi, sağlıklı ve üretken bir biçimde yaşamını sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu gıdaya erişim temel bir insan hakkıdır ve uluslararası insan hakları müktesebatı tarafından güvence altına alınmıştır. Gıda hakkı ilk olarak BM'nin 1948 yılında kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) tarafından düzenlenmiştir. İHEB'in 25'inci maddesinin birinci fıkrasına göre "Herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlığı ve iyi yaşaması için yeterli yaşam standartlarına hakkı vardır; bu hak, beslenme, giyim, konut, tıbbi bakım ile gerekli toplumsal hizmetleri ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ya da kendi denetiminin dışındaki koşullardan kaynaklanan başka geçimini sağlayamama durumlarında güvenlik hakkını da kapsar." Söz konusu madde ile İHEB, gıda hakkını yeterli yaşam standardı hakkı bağlamında düzenlemektedir. İHEB'in ardından BM Genel Kurulu tarafından 1974 tarihinde kabul edilen Açlığın ve Yetersiz Beslenmenin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Evrensel Bildiri'nin 1'inci maddesinde her erkek, kadın ve çocuğun fiziksel ve ruhsal becerilerini tam olarak geliştirebilmesi ve sürdürebilmesi için açlıktan ve yetersiz beslenmeden kurtulma hakkına sahip olduğu ve bu hakkın devredilemez olduğu ifade edilmiştir.⁶

Gıda hakkının korunmasına ilişkin bağlayıcı bir düzenlemenin ESKHS ile yapıldığı görülmektedir. ESKHS'nin yeterli yaşam standardı hakkını güvenceye aldığı 11'inci maddesinde açıkça "herkesin açlıktan kurtulma temel hakkı" olduğu belirtilmektedir. Sözleşme'nin 11'inci maddesi şu şekildedir:

"1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut da dâhil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler bu hususta hür rızaya dayalı uluslararası iş birliğinin temel önemini kabul ederek, bu hakkın gerçekleşmesini güvence altına almak için uygun tedbirler alacaklardır.

2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin açlıktan kurtulma temel hakkını kabul ederek, münferiden ve uluslararası iş birliği yoluyla, özel programları da içeren gerekli tedbirleri aşağıdaki amaçlara yönelik olarak alacaklardır:

4 Tarım Orman Şurası, Gıda Güvenliği ve Güvencesi Grubu Çalışma Belgesi, 2019, s. 10, <https://cdn.its.tarimorman.gov.tr/api/File/GetGaleriFile/330/DosyaGaleri/956/6%20Gıda%20Güvenliği%20ve%20Güvencesi%20Grubu%20Çalışma%20Belgesi.pdf> (E.T.27/6/2024).

5 A.g.e., s. 10.

6 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, E/C.12/1999/5, para. 6.

(a) Teknik ve bilimsel bilgilerden tam olarak yararlanmak suretiyle, beslenme ilkeleri konusundaki bilgileri yayarak ve doğal kaynakların en etkin bir şekilde geliştirilmesini ve kullanılmasını sağlayacak şekilde tarımsal sistemleri düzelterek ya da geliştirerek, besinlerin üretilmesi, korunması ve dağıtılması yöntemlerini iyileştirmek ve

(b) Gerek gıda maddeleri ihraç eden gerek gıda maddeleri ithal eden ülkelerin sorunlarını dikkate alarak, dünyadaki besin maddelerinin ihtiyaca göre adil bir şekilde dağıtımını sağlamak.”

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) gıda hakkını çocuklar bakımından güvence altına almaktadır. ÇHS’nin 24’üncü maddesine göre:

“1. Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanırlar. Taraf Devletler, hiçbir çocuğun bu tür tıbbi bakım hizmetlerinden yararlanma hakkından yoksun bırakılmamasını güvence altına almak için çaba gösterirler.

2. Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak uygulanmasını takip ederler ve özellikle:

(...)

Temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra, kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını göz önüne alarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi;

(...)

Bütün toplum kesimlerinin özellikle ana–babalar ve çocukların, çocuk sağlığı ve beslenmesi, anne sütü ile beslenmenin yararları, toplum ve çevre sağlığı ve kazaların önlenmesi konusunda temel bilgileri elde etmeleri ve bu bilgileri kullanmalarına yardımcı olunması; (...) amaçlarıyla uygun önlemleri alır.”

BM tarafından kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) de gıda hakkına ilişkin bazı düzenlemelere yer vermektedir. CEDAW’ın 12’nci maddesine göre kadınların hamilelik ve emzirme sırasında yeterli beslenmesinin sağlanması gerekmektedir.

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme de gıda hakkını sağlık hakkı kapsamında 25’inci maddenin “f” paragrafında ve yeterli yaşam standardı ve sosyal koruma hakkı bağlamında 28’inci maddenin birinci fıkrasında güvence altına almaktadır.

Uluslararası insan hakları hukuku tarafından kabul edilen gıda hakkı, ESKHS’nin denetim organı olan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından 12 No’lu Genel Yorumda şu şekilde tanımlanmıştır:

“Gıda hakkı, her erkeğin, kadının ve çocuğunun kendi başına veya toplum içerisinde başkalarıyla birlikte, yeterli gıdaya veya gıdanın temin edilmesi için gereken araçlara fiziksel ve ekonomik

olarak erişebilmesi halinde yerine getirilmiş olur. Bu nedenle de gıda hakkı; kalori, protein ve diğer besinlerin minimum varlığına indirgeyecek şekilde dar veya kısıtlayıcı anlamda yorumlanmamalıdır.”⁷

BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) gıda hakkını şu şekilde tanımlamaktadır:

“Gıda hakkı, onurlu bir şekilde beslenme hakkıdır. Bu hak, sadece açlığı önlemek için değil, aynı zamanda sağlık ve esenlik için yeterli gıdayı üretmeyi, kazanmayı veya satın almayı sağlayacak kaynaklara sürekli erişim hakkıdır. Gıda hakkı nadiren bir kişiye ücretsiz gıda verilmesi anlamına gelir.”⁸

BM Gıda Hakkı Özel Raportörü’ne göre gıda hakkı; doğrudan veya satın alma yoluyla nicelik ve nitelik bakımından yeterli ve uygun, kişilerin kültürel geleneklerine yanıt veren gıdaya düzenli ve kalıcı erişimi ve bu gıdanın fiziksel ve ruhsal bakımdan hem bireysel hem de toplumsal olarak korkusuz ve onurlu bir yaşam sağlamasını içermektedir.⁹

Gıda hakkının mevcudiyet, erişilebilirlik ve yeterlilik olmak üzere üç temel unsuru bulunmaktadır. Mevcudiyet; gıdanın tarım ve/veya hayvancılık yoluyla üretim ya da balıkçılık, avcılık veya toplayıcılık gibi diğer yollarla doğal kaynaklardan elde edilebilir olmasıdır. Ayrıca mevcudiyet unsuru, gıdanın ithalat yoluyla pazarlara ulaştırılması dâhil pazar ve marketlerde satılmasını da içermektedir.¹⁰ Bu nedenle de mevcudiyet unsuru talebe uygun olarak gıdayı üretim alanından ihtiyaç duyulan yere taşıyabilen dağıtım, işleme ve pazarlama sistemlerini gerektirmektedir.¹¹

Gıdanın erişilebilir olması, ekonomik ve fiziksel olarak gıdaya erişimin güvence altına alınmasıdır. Ekonomik erişilebilirlik gıdanın karşılanabilir, yani uygun fiyatlı olması anlamına gelmektedir. Ekonomik erişilebilirlik gereği, bireyler tek başına veya hane olarak yeterli beslenme için ihtiyaç duyduğu gıdanın maliyetini karşılarken diğer temel ihtiyaçlarından ödün vermemeli veya bunlar tehdit altına girmemelidir.¹² İnsanlar; okul ücretleri, ilaçlar veya kira gibi diğer temel ihtiyaçlardan fedakârlık yapmaksızın yeterli bir beslenme için gerekli gıdanın maliyetini karşılayabilmelidir.¹³ Gıdanın fiziksel erişilebilirliği ise bebekler, çocuklar, yaşlılar, engelliler, ölümcül hastalığı veya ruhsal hastalığı olanlar dâhil kalıcı tıbbi sorunları bulunan kişiler gibi herkesin gıdaya erişebilmesini gerektirmektedir. Ayrıca mahpusların, doğal afet

7 A.g.e., para. 6.

8 FAO, “What is the Right to Food?”, <https://www.fao.org/right-to-food/resources/resources-detail/en/c/50443> (E.T. 25/5/2024).

9 BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR), The Right to Adequate Food, Fact Sheet No: 34, s. 2.

10 A.g.e., s. 2.

11 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, E/C.12/1999/5, para. 12.

12 A.g.e., para. 13.

13 OHCHR, a.g.e., s. 2.

mağdurlarının, uzak bölgelerde yaşayan insanların ve çatışma bölgelerindeki kişilerin de gıdaya erişimi sağlanmalıdır.¹⁴

Yeterlilik ise gıdanın nitelik ve nicelik bakımından kişilerin beslenme gereksinimlerini karşılamasını, gıdada sağlığa zararlı madde bulunmamasını ve gıdanın kültüre uygun olmasını ifade etmektedir. Beslenme gereksinimlerinin karşılanması, bir bütün olarak beslenmenin insanın yaşam döngüsü boyunca fizyolojik ihtiyaçlarına uygun olarak fiziksel ve zihinsel gelişim ile fiziksel aktivite için gerekli besin maddelerini içermesini gerektirmektedir.¹⁵ Bir diğer deyişle gıdanın insanın yaşına, yaşam koşullarına, sağlık durumuna, mesleğine, cinsiyetine vb. diğer faktörlere uygun olması gereklidir. Örneğin çocukların gıdaları fiziksel ve zihinsel gelişimleri için gerekli besinleri içermiyorsa yeterli değildir. Obeziteye ve diğer hastalıkların gelişimine yol açabilen, enerji açısından yoğun ve besin değeri düşük gıdalar yetersiz gıdanın bir başka örneği olabilir.¹⁶ Sağlığa zararlı madde bulunmaması, gıda zinciri boyunca farklı aşamalarda gıda maddelerinin taşıyış ve/veya kötü çevresel hijyen veya uygunsuz kullanım yoluyla kirlenmesini önlemek için hem kamu hem de özel araçlarla gıda güvenliği ve bir dizi koruyucu önlem için gereklilikleri belirler.¹⁷ Gıdanın insan sağlığını tehdit etmemesi gereklidir. Doğal olarak oluşan toksinlerin tanımlanması ve bunlardan kaçınılması veya yok edilmesi için de dikkatli olunmalıdır. Kültürel kabul edilebilirlik, gıdaya atfedilen ve besin temelli olmayan değerlerin mümkün olduğunca gözetilmesi ve erişilebilir gıdanın kaynağına ilişkin tüketicilerin bilgilendirilmesini içermektedir.¹⁸ Örneğin kişiler için dini veya kültürel olarak kabul edilemez olan veya yeme alışkanlıklarına aykırılık teşkil eden gıda yardımları kültürel kabul edilebilirlik kriterini yerine getirmemektedir.¹⁹

Gıda hakkı, hükümetlerin ihtiyacı olan herkese ücretsiz gıda dağıtması şeklinde yorumlanmamaktadır. Gıda hakkı, onurlu bir şekilde kendini beslemeyebilme hakkı olarak anlaşılmalıdır. Bireylerin kendi ihtiyaçlarını kendi çabalarıyla ve kendi kaynaklarını kullanarak karşılamaları beklenir. Bunun için kişinin gıdayı üretebilmesine veya satın alabilmesine olanak sağlayacak koşullarda yaşaması gereklidir. Bir kişinin kendi gıdasını üretebilmesi için toprağa, tohumlara, suya ve diğer kaynaklara ihtiyacı vardır; gıdayı satın almak içinse gelire ve piyasaya erişime ihtiyacı vardır. Gıda hakkı, devletlerin insanların kendileri ve aileleri için yeterli gıdayı üretmek veya temin etmek için tüm potansiyellerini kullanabilecekleri elverişli bir ortam sağlamasını gerektirmektedir. Ancak silahlı çatışma, doğal afet veya özgürlüğünden mahrum bırakılma nedeniyle insanların kendi imkânlarıyla gıdaya erişemediği durumlarda devletin doğrudan gıda temin etmesi gereklidir.²⁰ Dolayısıyla gıda hakkı bir hibe değildir;

14 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, E/C.12/1999/5, para. 13; OHCHR, a.g.e., s. 3.

15 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, E/C.12/1999/5, 1999, para. 9.

16 OHCHR, a.g.e., s. 3.

17 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, E/C.12/1999/5, para. 9.

18 A.g.e., para. 9.

19 OHCHR, a.g.e., s. 3.

20 A.g.e., s. 3-4.

daha ziyade devletlerin ciddi bir sistem kurarak bu sistemle insanların kendine yetebilmeleri, kendisini ve ailesini gıdaya ulaştırma kapasitesine sahip olabilmeleriyle ilgilidir.²¹

B. Gıda Güvenliği ve Gıda Güvencesi

Gıda güvenliği; gıdaların üretim, işleme, muhafaza, taşıma ile dağıtım aşamalarında gıdalarda oluşabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik her türlü zararın bertaraf edilmesi için alınan tedbirler bütünü ifade etmektedir.²² Gıda güvenliği, gıda hakkından tam faydalanabilmenin ön koşuludur ve gıdanın temel unsurlarından yeterlilikle ilgili bir kavramdır.

FAO ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), “gıda güvenliğinin akut ve kronik olsun tüketici sağlığına zarar verebilecek her türlü tehlikeye işaret ettiğini” ifade etmektedir. Bu bağlamda, gıda güvenliği; “sağlıklı ve kusursuz gıda üretimini sağlamak amacıyla gıdaların; üretim, işleme, muhafaza ve dağıtımları sırasında gerekli kurallara uyulması ve önlemlerin alınması” şeklinde tanımlanabilir.²³

Gıda Güvenliği ve Kalitesinin Denetimi ve Kontrolüne Dair Yönetmelik’te ise gıda güvenliği “gıdalarda olabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik her türlü zararlıların bertaraf edilmesi için alınan tedbirler bütünü” olarak tanımlanmaktadır.²⁴

Dolayısıyla gıda güvenliği kavramı, genel anlamda gıdanın üretiminden tüketim aşamasına kadar kimyasal, fiziksel, duyuşsal ve biyolojik niteliklerinin korunarak sağlıklı ve güvenilir bir şekilde tüketiciye sunulmasını ve bunun için alınan her türlü önlemi kapsamaktadır. Gıdanın sıfır risk değeriyle tüketimi en arzu edilen durum olsa da bu teknik ve ekonomik açıdan uygulanabilir olmayabilmektedir. Bu nedenle de gıda güvenliği ile ilgili mevzuatta; sağlığa zararsız ve kabul edilebilir bir düzeyde risk taşıyan gıdalar güvenilir gıda olarak tanımlanmaktadır.

Sıklıkla gıda güvenliği kavramı ile karıştırılan “gıda güvencesi” ise gıda güvenliğini de içine alan ve gıda miktarının yeterliliği, gıdaya ekonomik ve fiziksel ulaşım ve tüm bunların istikrarlı olması anlamına gelen geniş bir kapsamı ifade etmektedir.²⁵ FAO’ya göre “bütün insanlar, aktif ve sağlıklı bir yaşam için beslenme gereksinimlerini ve tercihlerini karşılayabilen fiziksel, sosyal ve ekonomik olarak yeterli, güvenli ve besleyici gıdaya her zaman erişebildiğinde” gıda

21 Hilal Elver, “İklim ve Gıda Krizlerinde İnsan Hakları Yaklaşımlı Politikalar”, İnsan Hakları Bağlamında İklim Değişikliği ve Gıda Hakkı Sempozyumu Kitabı, TİHEK, Ankara, 2024, s. 23.

22 Tarım Orman Şurası, a.g.e., s. 61.

23 Rabia İlay Peerzada, Uluslararası Hukukta Gıda Hakkı, Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Bölümü, 2019, s. 98.

24 26/9/2008 tarihli ve 27009 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Gıda Güvenliği ve Kalitesinin Denetimi ve Kontrolüne Dair Yönetmelik, madde 4/1-e.

25 Tarım ve Orman Şurası, a.g.e., s. 10.

güvencesi söz konusudur.²⁶ Tanımdan da anlaşılacağı üzere, gıda güvencesi kavramı bir hak olarak tanımlanmamış ve uluslararası hukuk metinlerinde de bir hak olarak tanınmamıştır. Gıda güvencesi, bir durumu ifade etmekte olup devletlerin kendi ülkelerinde gıda güvencesi durumunu sağlamaya yönelik politikalar ve programlar belirlemesi beklenmektedir. Bu anlamda, gıda güvencesi, birtakım politika ve programlarla ulaşılabilecek bir hedef niteliğindedir ve mevcut içeriğiyle devletlere hukuki bir yükümlülük yüklememektedir.²⁷ Bu yönüyle gıda hakkından da farklılaşmaktadır çünkü bir insan hakkı olarak gıda hakkı devletlere bir takım negatif ve pozitif yükümlülükler getirmektedir.

C. Gıda Egemenliği

Küresel nüfusun büyük bir çoğunluğu (%70), yerel ve ekolojik üretim sistemlerince beslenmektedir. Ancak bunlar, şirketlerin kontrolündeki büyük ölçekli endüstriyel tarım sistemlerinin baskısı altında kalmaktadır. Endüstriyel tarım sistemlerinin yoksulluk ile gıda fiyatlarının artmasında, iklim değişikliğinde ve biyoçeşitlilik kaybında önemli etkileri olduğu düşünülmektedir.²⁸ Gıda egemenliği, küçük ölçekli tarım işçilerinin ve gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarını dikkate almayan pazar temelli gıda güvencesi yaklaşımının yaratmış olduğu olumsuzluklara karşı ortaya çıkmış bir kavramdır. Günümüzde bazı devletlerin anayasalarında tanınan bir hak halini alan gıda egemenliği, küçük ölçekli ve aile tarımının yerini alan ihracat odaklı, endüstriyel tarıma karşı yeni bir tarım modeli olarak sivil toplum kuruluşları tarafından da büyük destek görmektedir.²⁹ Gıda egemenliğinin temel unsuru gıda güvencesi politikaları üzerinde ulusal ve bireysel egemenliğin iadesinin istenmesidir.³⁰ Kastedilen bu egemenlik gıdanın ne şekilde üretileceğine ve paylaşılacağına karar verilmesini kapsadığı gibi, ülkelerin dünya gıda pazarının yerel pazarı olumsuz etkileyen kurallarına tabi olmaksızın gıda konusunda kendilerine yeten bir kapasiteye sahip olmalarını da içermektedir.³¹

Gıda egemenliği kavramı ile ilişkili olarak ele alınabilecek önemli bir konu, “transgenik” ürünlerdir. Biyoteknolojik yöntemlerle kendi türü dışındaki bir türden gen aktarılarak belirli özellikleri değiştirilmiş bitki, hayvan ya da mikroorganizmalara genel olarak Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO) ya da kısaca “transgenik ürünler” adı verilmektedir. Halen ticari olarak üretimi yapılmakta olan transgenik ürünlere aktarılmış özellikler incelendiğinde, bunların daha çok üreticilerin kazancını artırmaya yönelik özellikler olduğu görülmektedir. En yaygın olarak aktarılan özellik herbisitlere karşı dayanıklılıktır. Böylelikle üretim maliyetlerinin önemli ölçüde azaltılabilmektedir. Bununla beraber transgenik bitkilerin

26 FAO, Food Security Policy Brief, 2006, https://www.fao.org/fileadmin/templates/faoitaly/documents/pdf/pdf_Food_Security_Cocept_Note.pdf (E.T. 4/3/2024).

27 Peerzada, a.g.e., s. 92.

28 “Food Sovereignty Systems”, <https://www.fao.org/family-farming/detail/en/c/877809/> (E.T. 2/10/2024).

29 Peerzada, a.g.e., s. 96.

30 Jean Ziegler, Report Submitted by the Special Rapporteur on the right to food, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC), 2003/25, E/CN.4/2004/10, 2004. s. 11.

31 Peerzada, a.g.e., s. 96.

insan sağığı ve çevre üzerindeki olası olumsuz etkileri uzunca süredir özellikle Avrupa Birliğı (AB) ve diğeri bazı ölkelerde çok yoğun bir şekilde tartışma konusu olmaktadır. Transgenik ürünlerle ilgili en önemli kaygılardan biri; aktarılmış genlerin doğal bitki türüne atlayarak, bulundukları çevredeki doğal türlerde genetik çeşitliliğın kaybına ve yabancı türlerin doğal yapılarında sapmalara neden olmaları, ekosistemdeki tür dağılımını ve dengeleri bozmalarıdır. GDO'nun gözardı edilmemesi gereken önemli özelliklerinden bir diğeri, doğal bitki ve hayvan üreme şekillerinden çok daha hızlı ilerleme kaydetmesi, yeni yaşam formlarının gelişmesine yol açması ve bunu denetim altına alınamayacak hızda yapma potansiyeline sahip olmasıdır. Arılar ve rüzgar GDO'lu polenleri alıp çevredeki geleneksel ekim yapılan tarlaların üzerine bıraktığında civardaki bitkiler genetik olarak değıştirilmiş bitkilerin içerdığı genlere sahip olmaktadırlar.³² Bu nedenle de geleneksel ürünlerin polenlerinin tamamen yok olmasından dahi endişe edilmektedir.

İnsan sağığı açısından öne sürölen önemli bir olumsuzluk ise transgenik ürönlere aktarılan genlerin insanlarda alerji yapacağı ve toksik etkileri olabileceğidir. Bir diğeri sorun ise, gen aktarımı sırasında işaretleyici olarak antibiyotik direnç genlerinin kullanılıyor olması, bu genlerin insan ve hayvan bünyesine geçmesi sonucu insan ve hayvanlarda antibiyotiklere karşı direnç oluşması olasılığıdır. Bu nedenle, söz konusu ürünlerin ticari ekimlerine izin verilmeden önce yoğun ve kapsamlı laboratuvar ve klinik testlerin yapılması ve bulguların bağımsız bilim kurulları tarafından incelenmesi, bu tip yan etkilerin en az düzeyde olmasını sağılamak amacıyla gerekli görölmektedir.³³

BM Gıda Hakkı Özel Raportörü Michael Fakhri, 2022 yılında yayımladığı raporunda günümüzde genel olarak çiftçilerin tohum sistemleri ve ticari tohum sistemleri olmak üzere iki temel tohum sistemi bulunduğunu ifade etmektedir. Özel Raportöre göre çiftçilerin tohum sistemleri, biyoçeşitliliğın uzun dönemli yenilenmesi ve tohumların ve bilginin toplumda ücretsiz dağılımı ile tanımlanmaktadır. Bu sistemde tohumlar; hediye edilebilir, paylaşılabilir, takas edilebilir, resmi veya gayri resmi pazarlarda alınıp satılabilir. Bu da gıda sistemlerini iklim değışikliğine, zararlılara ve patojenlere karşı daha dayanıklı hale getirir. Çünkü bir gıda sistemi ne kadar çeşitli ve küresel ekosistem ne kadar dinamik olursa, herhangi bir türün değışen bir ortama uyum göstermesini (ve dolayısıyla bu özelliğı aktarmasını) sağılayan belirli bir özelliğı sahip olma şansı o kadar yüksek olur.³⁴ Ticari tohum sistemi ise mülkiyet rejimleri ve sözleşme hukuku yoluyla kimyasal girdilere bağılı homojen çeşitlerin yeniden üretimine dayanır ve bu sistemin temel amacı kâr elde etmek ve mümkün olabildiğince çok gıda üretimi yapmaktır. Ticari tohum sistemleri, hammadde için çiftçilerin tohum sistemine (ve doğal olarak meydana gelen biyoçeşitliliğı) bağımlıdır. Ancak ticari tohum sistemleri desteklenirken çiftçilerin tohum sistemleri desteklenmediğinde ekosistem ve insan hakları risk altına girmektedir.

32 Barçın Ağca, Genetik Yapısı Değıştirilmiş Organizmalar, <https://www.mfa.gov.tr/genetik-yapisi-degistirilmis-organizmalar.tr.mfa> (E.T. 2/6/2025).

33 <https://www.mfa.gov.tr/genetik-yapisi-degistirilmis-organizmalar.tr.mfa> (E.T. 2/6/2025).

34 Michael Fakhri, Seeds, right to life and farmers' rights, Human Rights Council, A/HRC/49/43, 30/12/2022, para. 6.

Bir bitki ve bitkinin genetik materyali emtiaya dönüştüğünde, küçük grupların o tohumları kontrol etmesi ve insanların çoğunluğunun tohumlara erişimini kısıtlaması kolay hale gelir.³⁵

Özel Raportör Michael Fakhri tarımda endüstriyelleşmenin yoğunlaşmasının, çiftçilerin zirai mücadele ilacı üreten şirketlere daha bağımlı hale gelmesine yol açtığına da belirtmektedir. Bu kapsamda zirai mücadele ilacı üreten dört büyük şirketin küresel tohum sisteminin %60'ını ve küresel pestisit pazarının %70'ini kontrol ettiğini vurgulayan Özel Raportör, bu tür bir yoğunlaşmanın az sayıda şirketin haksız bir biçimde tohum fiyatlarını kontrol etmesine yol açtığını belirtmektedir. Ayrıca bu dört şirket, GDO'lu tohumlarla ilişkilendirilen tarım kimyasallarının çoğunu da üretmektedir. Bu tarım kimyasalları çevreyi kirletmekte ve biyolojik çeşitliliği azaltmakta, bu da tarımsal dayanıklılığı düşürerek tarımı iklim değişikliği şoklarına karşı daha savunmasız hale getirmekte, pestisitlerin artan kullanımı tarım işçilerinin, çiftçilerin ve toplulukların sağlığına zarar vermektedir.³⁶ GDO'lu ürünlerin daha az tarım ilacı kullanmasını sağladığı iddialarına ilişkin olarak ise Özel Raportör, sistemik pestisitlerin ve GDO'lu ürünlerin insan sağlığı, faydalı böcekler, toprak ekosistemleri ve su yaşamı üzerindeki uzun vadeli etkileri hakkında daha fazla araştırma yapılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Birçok herbisitteki temel kimyasal olan glifosat, GDO'lu ürünler etrafındaki tartışmanın başlıca örneğidir. Şirketler glifosatu daha az toksik olarak sunarken, çevresel etkisi hakkında önemli bir tartışma vardır: 2015 yılında, Uluslararası Kanseri Araştırmaları Ajansı glifosatu muhtemel bir insan kanserojeni olarak tanımlamıştır.³⁷

Belirtilmesi gereken bir diğer husus, GDO'lu ürünlerden tohum üretiminin yapılamaması, GDO'lu ürünlerin tohum bakımından kısırlaştırılmış olmasıdır. Bu nedenle de üreticinin her yıl tohum şirketlerinden tohum alması gerekmektedir. GDO'lu ürünlerin tohum ticareti dünya çapında çok büyük bir sektör haline gelmiş ve küresel anlamda bazı şirketlerin tekeline alınmıştır. Her yıl tohum satın almak isteyen üretici belli firmalardan tohumu almak mecburiyetindedir.³⁸ Sonuç olarak, GDO'lu ürünlerin yerel tarım sistemlerinin dışa bağımlılığını artırması, belirli şirketlerin sektörde tekelleşmesi, yerel üretim sistemlerini, Özel Raportörün ifadesiyle çiftçinin tohum sistemini zayıflatma riski dolayısıyla GDO'lu ürünler ve gıda egemenliği arasında ciddi bir ilişki söz konusudur.

D. Gıda Hakkının Diğer İnsan Haklarıyla İlişkisi

İnsan hakları bir bütündür, birbirine bağımlı ve birbiriyle ilişkilidir. Bu nedenle gıda hakkı diğer temel hak ve özgürlüklerle ilişki içerisindedir. Besin, yaşamın temeli olduğundan gıda hakkı, başta yaşam ve sağlık hakkı olmak üzere su hakkı, barınma hakkı, eğitim hakkı, çalışma ve sosyal güvenlik hakkı, din, vicdan ve inanç özgürlüğü, bilgi edinme hakkı ve işkence ve kötü

35 A.g.e., para. 11-12.

36 A.g.e., para. 18.

37 A.g.e., para. 85.

38 Zehra Gizem Ateş, "Genetiği Değiştirilmiş Organizmalara (GDO) İlişkin Avrupa Birliği'ndeki Yasal Düzenlemeler" İnsan&İnsan, Cilt: 7, Sayı: 24, 2020, s. 14.

muamele yasağı gibi pek çok temel hakla etkileşim halindedir. Bu nedenle gıda hakkının ihlal edilmesi, diğer insan haklarının da ihlal edilmesini beraberinde getirebilmektedir.

Yaşam Hakkı

Gıda hakkının ihlal edilmesi sonucunda etkilenebilecek temel hakların başında yaşam hakkı yer almaktadır. Demokratik toplumların en temel değerlerinden biri olan yaşam hakkı, insanları doğal olmayan ölümlere karşı koruma ve yaşamın sürdürülmesini güvence altına alma amacını taşımaktadır.³⁹ Gıda hakkının ihlal edilmesi nedeniyle insanlar açlık, yetersiz beslenme veya bunlar sonucunda ortaya çıkan hastalıklar nedeniyle ölüm riskiyle karşı karşıya kaldığında yaşam hakkı da ihlal edilebilir.⁴⁰ Bu nedenle de gıda hakkının güvence altına alınması yaşam hakkının korunmasına katkı sağlamaktadır.

Sağlık Hakkı

Sağlık hakkı temel bir insan hakkıdır ve insan onuruna uygun bir yaşam sürdürülebilmesi için vazgeçilmezdir. İnsan hakları müktesebatınca sağlık hakkı, sağlıklı bir yaşam için gereken çok çeşitli unsurları kapsayacak şekilde geniş yorumlanmaktadır. Bunlar arasında gıda güvenliği ve yeterli beslenme de bulunmaktadır ki bunlar gıda hakkının da temel gereklilikleri arasındadır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesine göre sağlık hakkının etkili bir şekilde hayata geçirilebilmesi için besin değeri açısından yeterli ve güvenli olan asgari temel gıdaya erişimi ve herkesin açlıktan kurtulmasını sağlamak Taraf Devletlerin yükümlülükleri arasındadır.⁴¹ Örneğin hamile veya emziren bir kadının uygun gıdalara erişimi olmadığında, kendisi ve bebeği, doğum öncesi ve sonrası bakım alsa bile yetersiz beslenmiş olması nedeniyle sağlık hakkı etkilenebilir. *Diarre* (ishal) hastalığına yakalanan bir çocuk tıbbi tedavi alamadığında, gıdaya erişimi olsa bile yeterli besleneme gerçekleşmez.⁴² Dolayısıyla gıda hakkı ve sağlık hakkı birbirine sıkı sıkıya bağlı haklardır.

Su Hakkı

Su hakkı, herkesin kişisel ve evsel kullanım için yeterli, güvenli, kabul edilebilir, fiziksel olarak erişilebilir ve uygun fiyatlı suya erişim hakkını ifade etmektedir.⁴³ Su hakkı ve gıda hakkı birbiriyle yakından bağlantılıdır. Bu nedenle bu hakların, yeterli yaşam standardına katkıda bulunmak amacıyla karşılıklı olarak birbirini desteklemesi beklenmektedir. BM Gıda Hakkı Özel Raportörü Jean Ziegler'e göre güvenli içme suyu olmaksızın beslenme ve gıda

39 Osman Doğru, Yaşama Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-5, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Sisteminin Desteklenmesi Ortak Projesi, Avrupa Konseyi, 2018, s. 3.

40 OHCHR, a.g.e., s. 5.

41 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, E/C.12/1999/5, para. 43.

42 OHCHR, a.g.e., s. 5.

43 "Human Rights to Water and Sanitation", <https://www.unwater.org/water-facts/human-rights-water-and-sanitation#:text=The%20right%20to%20water%20entitles,for%20personal%20and%20domestic%20use.> (E.T. 29/5/2024).

güvenliğinden bahsetmek mümkün değildir; yeterli beslenme için güvenli içme suyu şarttır. Ayrıca kişisel ve evsel kullanımının haricinde suyun gıdanın üretimi, yani tarımsal faaliyetler bağlamında da gıda hakkıyla ilişkisi vardır.⁴⁴

Barınma Hakkı

İnsan onuruna uygun bir yaşamın sürdürülmesinde barınma hakkı ve gıda hakkı temel gereksinimlerdir ve her iki hak birbiriyle yakın bir ilişki içerisindedir. Barınma hakkının yerine getirilmesi, gıda hakkının da güvence altına alınmasını kolaylaştırmaktadır. Örneğin barınma maliyeti çok yüksek olduğunda insanlar gıda maliyetlerini kısmak zorunda kalabilmekte ve bu durum gıda hakkının ihlal edilmesine yol açabilmektedir. Ayrıca evlerin yemek pişirmeye veya gıdaların saklanması uygun alanlarının olmaması da gıda hakkına zarar verebilmektedir.⁴⁵

Eğitim Hakkı

Eğitim, bireysel ve toplumsal bağlamda gelişimin sağlanmasında kilit öneme sahip temel bir haktır. Bu nedenle de eğitim, hem kendi başına bir insan hakkı hem de diğer insan haklarının gerçekleşmesinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir.⁴⁶ Gıda hakkının yerine getirilmemesi eğitim hakkına da zarar verebilmektedir. Açlık ve yetersiz beslenme, öğrencilerin öğrenme becerilerini olumsuz etkilemektedir. Bunun yanı sıra gıdaya erişimin zorluğu, öğrencilerin okulu bırakmasına ve çalışmak zorunda kalmasına da yol açabilmektedir. Eğitimin çalışma hakkıyla kurduğu ilişki göz önüne alındığında gıdaya erişim ve gıdanın üretim bilgisine ve imkânına sahip olmak da eğitim hakkının yerine getirilmesiyle yakından ilişkilidir. Eğitim, açlık ve yetersiz beslenmeden kurtulmak için bireylerin besleyici bir diyeti nasıl sürdürececeklerini bilmeleri bakımından da önem taşımaktadır. Bu nedenle, mesleki eğitim de dâhil olmak üzere eğitime erişim gıda hakkının kullanılması için şarttır.⁴⁷

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hakkı

Çalışma hakkı, eğitim hakkı gibi diğer insan haklarının yaşama geçirilmesi açısından vazgeçilmezdir ve insan onurunun ayrılmaz ve doğal bir parçasını oluşturmaktadır. Herkes, onurlu bir şekilde yaşama olanağı sağlayacak şekilde çalışabilme hakkına sahiptir.⁴⁸ Sosyal güvenlik hakkı ise insan haklarının başkalarıyla eşit bir şekilde kullanılmasını zorlaştıran; bireylerin hastalık, engellilik, annelik, yaşlılık, iş kazası gibi nedenlerle çalışmadığı, sağlık

44 Elisa Morgera, Elaine Webster, Graham Hamley, Francesco Sindico, Jill Robbie, Stephanie Switzer, Thierry Berger, Pedro Pablo Silva Sánchez, Mitchell Lennan, Renee Martin-Nagle, Elsa Tsioumani, Ruby Moynihan ve Antonia Zydek, The right to water for food and agriculture, FAO Legislative Study No. 113, Roma, 2020, s. 25-26.

45 OHCHR, a.g.e., s. 5.

46 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, General Comment No. 13 The right to education (article 13 of the Covenant), E/C.12/1999/10, 1999, para. 1.

47 OHCHR, a.g.e., s. 5.

48 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, General Comment No. 18 The Right to Work, E/C.12/GC/186, 2006, para. 1.

hizmetlerinin çok pahalı olduğu veya özellikle çocuklar ve başkalarına bağımlı yetişkinler bakımından aile desteğinin olmadığı durumlarda kişilerin korunmasını ve insan onuruna uygun bir yaşam sürmesini sağlamayı amaçlayan bir haktır.⁴⁹ İstihdam ve sosyal güvenlik genellikle kişilerin gıdaya erişiminin sağlanmasında çok önemlidir. Yetersiz beslenme, kişilerin sağlıklarını olumsuz etkileyerek ve eğitim ve beceri gelişimlerini sınırlandırarak insana yakışır işlere erişimini zorlaştırabilmekte veya engelleyebilmektedir. Kronik yetersiz beslenme, fiziksel zayıflığa ve hastalıklara yatkınlığa yol açabileceğinden sık sık işten ayrılmalara ve üretkenliğin azalmasına neden olarak iş istikrarını ve terfi imkânlarını olumsuz etkileyebilmektedir.⁵⁰ Sosyal güvenlik hakkının sağlanmaması, çalışamayan ve dezavantajlı durumda olan kişilerin gıdaya erişimini zorlaştırabilmektedir.

Din, Vicdan ve İnanç Özgürlüğü

Din, vicdan ve inanç özgürlüğü, uluslararası insan hakları hukuku ile güvence altına alınmış temel bir insan hakkıdır. Din, vicdan ve inanç özgürlüğünün forum internum ve forum externum olarak adlandırılan iki boyutu bulunmaktadır. *Forum internum*, hakkın kişinin manevi iç dünyasını ilgilendiren boyutunu ifade ederken *forum externum* hakkın dışsal boyutuna atıf yapmakta ve tek başına veya topluca, kapalı veya aleni olarak, dinini ya da inancını açığa vurma özgürlüğünü kapsamaktadır. Din, vicdan ve inanç özgürlüğünün dışsal boyutu ibadet etme, öğretme, kabul edilen uygulamaları ve dini ritüelleri yerine getirmeyi içermektedir ve özel beslenme rejimleri de hakkın dışsal boyutu kapsamında değerlendirilebilmektedir.⁵¹ Gıda hakkının temel unsurlarından biri olan yeterlilik, gıdanın kişilerin kültürlerine ve inançlarına uygun olmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda kişilerin din ve inançlarının gereklerine uygun gıdaya erişimlerinin engellenmesi din, vicdan ve inanç özgürlüğünün ihlal edilmesine yol açabilmektedir.

Bilgi Edinme Hakkı

Bilgi, gıda hakkı açısından kritik bir öneme sahiptir. Gıda hakkı bağlamında bilgi edinme hakkı, bireylerin gıda ve beslenme, pazarlar ve kaynakların tahsisi hakkında bilgi sahibi olmasını güvence altına almaktadır. Ayrıca katılımı ve tüketicilerin seçimlerini özgürce yapabilmelerini güçlendirmektedir. Bilgi edinme hakkı, bilginin araştırılmasını, edinilmesini ve yayılmasını sağlayarak gıda hakkından yararlanmayı kolaylaştırmaktadır.⁵²

49 “About the right to social security and human rights”, <https://www.ohchr.org/en/social-security/about-right-social-security-and-human-rights>, (E.T. 5/6/2024).

50 Susan, Randolph, Shareen Hertel, The State of Economic and Social Human Rights: The Right to Food: A Global Perspective, Cambridge University Press, 2013, s. 21-60.

51 Jim Murdoch, Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. Maddesinin Uygulanmasına Dair Kılavuz Kitap, İnsan Hakları El Kitapları, Sayı 9, Avrupa Konseyi, 2007, <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019114013dusunce.pdf> (E.T. 5/6/2024).

52 OHCHR, a.g.e., s. 6.

İşkence ve Kötü Muamele Yasağı

Özgürlüğünden mahrum bırakılma bağlamında yeterli gıdaya erişimin olmaması, işkence ve kötü muamele yasağının ihlal edilmesine yol açabilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına bakıldığında özellikle alıkonulma yerlerinde özgürlüğünden mahrum bırakılma bağlamında kişilere yeterli gıda verilmemesinin işkence ve kötü muamele yasağı kapsamında değerlendirildiği görülmektedir.⁵³

53 Clare James, “Food, Dignity, and the European Court of Human Rights”, Legal Studies, 2023, s. 7-13.

II.

**AYRIMCILIK YASAĞI
VE GIDA HAKKI**

Ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi, tüm insan haklarının korunmasında ve hayata geçirilmesinde temel bir ilkedir. Ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi, şekli eşitliğin ve maddi eşitliğin tesis edilmesini içermekte olup devletlere ilkenin güvence altına alınması için negatif ve pozitif yükümlülükler getirmektedir.

Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler gibi bazı gruplar içinde bulundukları dezavantajlı konum nedeniyle toplumun geri kalan kesimlerine kıyasla temel hak ve özgürlüklere erişimde ve haklarından tam olarak istifade etmekte zorluk yaşayabilmekte; insan hakları ihlalleri karşısında daha savunmasız olabilmektedir. Ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi gereği bu grupların başkalarıyla eşit bir biçimde temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasının sağlanması gerekmektedir. Uluslararası insan hakları hukuku kapsamında özel politika gerektiren gruplar söz konusu olduğunda, eşitliğin sağlanması amacıyla devletlerin pozitif yükümlülüğü doğmaktadır. Maddi eşitlik anlayışı gereği, devletlerin, toplumsal olarak özel politika gerektiren kişi ve grupların durumunun gerektiği gibi dikkate alması gerekmektedir. Bu bağlamda bu tür toplumsal gruplara mensup kişilerin özel gereksinimlerini dikkate almamak ayrımcılık yasağının ihlal edilmesiyle sonuçlanabilmektedir.⁵⁴

İnsan hakları ihlalleri karşısında toplumun geri kalanına kıyasla daha savunmasız olan özel politika gerektiren grupların gıda hakkını tam ve etkin kullanmada da bazı engellerle karşılaştıkları görülmektedir. Bu engeller; biyolojik veya sosyoekonomik faktörlerden, ayrımcılık ve damgalamadan veya bunların bir birleşiminden kaynaklanabilmektedir. Gıda hakkı bağlamında ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi, farklı grupların özel gereksinimlerine özel önem verilmesini gerektirmektedir. Bu gruplar arasında yoksullar, çocuklar, kadınlar, engelliler ve yaşlılar sayılabilir.⁵⁵

Genellikle yoksulluk içerisinde yaşayan insanlar yeterli gıdayı temin edecek alım gücüne veya gıdayı yetiştirme/üretim imkânına sahip olamadıkları için gıda hakkından tam olarak yararlanamamaktadır. Yoksulların gıdaya erişememeleri, eğitim fırsatlarına ve bilgiye erişim, siyasi ve toplumsal katılım ve adalete erişim konusundaki köklü ayrımcılık kalıplarının bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Kırsal bölgelerde yoksul kişiler çoğu zaman toprak, tohum, su gibi üretim kaynaklarından ve/ya ürünlerini pazara taşıyarak gelir elde etme bilgisinden yoksundur. Kırsal bölgelerde geçim kaynağı genellikle tarımsal ürünlerle sağlandığından tarımın endüstrileşmesi, madencilik faaliyetleri veya kalkınma programları gibi faktörler bu kişilerin geçim kaynaklarını yitirerek daha da yoksullaşmasına yol açabilmektedir. Ayrıca eğitime ve bilgiye yeterince erişememe de kaynakların etkin olmayan şekilde kullanılmasına ve/veya çevrenin bozulmasına neden olabilmektedir. Kentsel alanlarda yoksulluk içinde yaşayan insanlar da gıda hakkı ihlallerine karşı oldukça savunmasızdır. Barınma, sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçların çok yüksek maliyetli olması kentlerde yoksulların gıdaya erişimini engelleyebilmektedir. Gıdanın çok pahalı olması veya gelirin çok düşük olması, gıdanın kalitesinden ve miktarından ödün verilmesine; örneğin daha ucuz ama daha az besleyici veya güvenli olmayan besinlerin tercih edilmesine yol açabilmektedir. Sosyal

54 TİHEK, Kamu İdarecilerine Yönelik İnsan Hakları Rehberi, Ankara, 2024, s. 204.

55 OHCHR, a.g.e., s. 9.

güvenlik programlarının veya diğer güvenlik ağlarının düzgün işlememesi veya bunların hiç bulunmaması, insanların kendi geçimlerini sağlama olanaklarını kaybetmeleri durumunda gıda hakkından yararlanmayı daha da zayıflatmaktadır. Son olarak, kırsal ve kentsel alanlardaki gıda hakkı ihlallerinin sıklıkla bağlantılı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Kırsal kesimdeki açlık ve yetersiz beslenme, insanları daha iyi yaşam koşulları arayışı içinde kentlere itmektedir. Ancak gıda hakkı devam eden yoksulluk nedeniyle kentlerde de yerine getirilememektedir. Çünkü kırsal alanlardan kentsel alanlara göç edenler, kentlerdeki iş olanakları için yeterli eğitime sahip olmayabilmekte veya sosyal koruma programları, mevcut olsa bile, ikamet kaydı gibi uygun belgeleri bulunmayan veya kayıt dışı ekonomide çalışanlar için erişilebilir olmayabilmektedir.⁵⁶

Çocuklar, gıda hakkının yerine getirilmesinde mutlaka gözetilmesi gereken özel politika gerektiren gruplar arasında yer almaktadır. Çocuklar, fiziksel ve zihinsel gelişimleri için besleyici ve güvenli gıdalara ihtiyaç duyduğundan gıdanın yetersiz olmasına karşı özellikle savunmasızdır. Küçük çocuklar beslenme konusunda ailelerine veya bakım verenlerine bağımlıdır. Dolayısıyla ailelerin ve bakım verenlerin yeterli gıda sağlama konusundaki seçim ve kapasiteleri, çocukların gıda hakkından yararlanmaları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle de çocukların gıda hakkından yararlanabilmeleri için yeterli gıdaya erişimlerinin güvence altına alınabileceği kolaylaştırıcı bir ortam yaratılmalıdır. Ailelerin ve bakım verenlerin çocuklara yeterli gıda sağlama sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için güçlendirilmeleri gerekmektedir. Aileler veya bakım verenlerin; sağlık durumları, engelli olmaları, mülteci olmaları vb. nedenlerle geçimini sağlayacak kaynaklara ve araçlara erişimde zorluklarla karşılaşması çocuklarının gıda hakkından yararlanmalarına zarar verebilmektedir. Çocukların gıda hakkının güvence altına alınmamasının önemli sosyal sonuçları da olabilmekte ve çocuklar bakımından ciddi insan hakları ihlallerine yol açabilmektedir. Açlık nedeniyle çocuklar çalışmak zorunda kaldığından ya da yeterli zihinsel ve fiziksel güce sahip olamadığından okulu bırakabilmektedir. Ayrıca açlık çoğu zaman çocukları; çocuk köleliği, çocuk fuhuşu veya çocuk asker olarak silahaltına alma gibi çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri de dâhil olmak üzere çocuk işçiliğine karşı daha savunmasız hale getirmektedir.⁵⁷

Gıda hakkından tam ve etkin bir şekilde faydalanmakta zorluklarla karşılaşan bir diğer grubun kadınlar olduğu görülmektedir. Kadınların hamilelik ve doğum sonrası özel bir beslenme ihtiyacı bulunmakta olup CEDAW uyarınca özel gereksinimlerinin karşılanması gerekmektedir. Yetersiz beslenme, hamilelik veya doğum sırasında yaşamı tehdit eden komplikasyonlara yol açabilmektedir. Hamile ve emziren kadınların yetersiz beslenmesi, çocukların yetersiz beslenmesine ve çocuklarda fiziksel ve zihinsel bozukluklara da neden olabilmektedir.⁵⁸

Dünya nüfusunun %15'ini oluşturan engelli bireyler de gözetilmesi gereken özel politika gerektiren gruplardan birini teşkil etmektedir. Engelli nüfusun gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek olduğu bilinmekte ve yoksullukla engellilik arasındaki ilişkiye sıklıkla dikkat

56 A.g.e., s. 10-12.

57 A.g.e., s. 16-17.

58 A.g.e., s. 14-15.

çekilmektedir.⁵⁹ Yoksulluk; engellilik riskini artırabilmektedir. Engellilik aynı zamanda istihdam ve eğitim fırsatlarının olmayışı, düşük ücretler ve engellilikle birlikte yaşam maliyetinin artması nedeniyle yoksulluk riskini de artırabilmektedir.⁶⁰ Bu nedenle de engelli bir üyeye sahip hanelerin, gıda güvensizliği, kötü barınma, temiz su ve sanitasyona erişim eksikliği ve sağlık hizmetlerine yetersiz erişim dâhil olmak üzere maddi zorluklarla karşılaşma olasılığı daha yüksektir.⁶¹

Yaşlı kişiler de özel beslenme gereksinimleri olan gruplardan birini teşkil etmektedir ve yaş ve sağlık gereksinimlerine uygun beslenememek yaşlıların fiziksel ve zihinsel sağlıklarını olumsuz etkileyebilmektedir.⁶² BM İnsan Hakları Yüksel Komiserliğinin 2012 tarihli raporuna göre yaşlıların çoğu, kendi imkânlarıyla gıda hakkından faydalanabilme becerisine sahiptir. Ancak yaşlı kişiler, örneğin ayrımcılık nedeniyle veya işe alım, mülkiyet edinmede yaş sınırlaması gibi politika ve uygulamalar sonucunda kaynaklara erişimi kaybetme riskiyle karşı karşıya kalabilmektedir.⁶³ Söz konusu rapora göre yaşlı kişiler, beslenmeleri için yeterli gıdayı temin etme, erişme ve hazırlama konusunda desteğe de ihtiyaç duyabilmektedir. Yaşlı kişiler, hareket kabiliyetlerin azalması veya kişisel güvenlik endişesi nedeniyle gıda alışverişi yapmak veya gıdayı taşımak için uzun mesafeler gitmede zorluklarla veya yemek pişirememesi gibi sorunlarla da karşılaşabilmektedir. Ayrıca yaşlılar; demans, *Alzheimer* veya *Parkinson* hastalığı gibi durumlarda yemek yemeyi unutma veya kendilerini besleyemeyebilme becerisinde kayıplar nedeniyle zorluklarla karşılaşabilmektedir.⁶⁴

59 Global Forum On Food Security And Nutrition, Promoting Inclusion of People With Disabilities in Food Security And Agricultural Development Programmes And Policies, 2010, https://assets.fsnforum.fao.org/public/SUMMARY_Disabilities_FS.pdf (E.T. 27/9/2024).

60 “Disability Inclusion”, <https://www.worldbank.org/en/topic/disability> (E.T. 13/6/2024).

61 DSÖ, Dünya Bankası, World Report on Disability, 2011, s. 10; <https://documents1.worldbank.org/curated/en/665131468331271288/pdf/627830WP0World00PUBLIC00BOX361491B0.pdf> (E.T. 13/6/2024).

62 Alan S. Gutterman, “Older persons’ right to adequate food”, SSRN Electronic Journal, 2022.

63 OHCHR, Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, ECOSOC, E/2012/51, 2012, para. 40.

64 A.g.e., s. 41.

III.

**SÜRDÜRÜLEBİLİR
KALKINMA AMAÇLARI
BAĞLAMINDA GIDA HAKKI**

Gıda hakkının yerine getirilmesi, SKA bakımında da önem taşımaktadır. Sürdürülebilir kalkınma kısaca çevreyi koruyarak ve gelecek nesilleri gözeterek günümüz kuşakların ihtiyaçlarının giderilmesi olarak tanımlanabilir. Sürdürülebilir gıda üretimi de çevreyi korumayı amaçlayan, tüketiciler için güvenli ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran güvenli ve yeterli gıda üretim süreçleri olarak tanımlanabilir.

BM tarafından 2015 yılında kabul edilen SKA, 2030 yılına kadar acil sosyal, ekonomik ve çevresel zorlukları ele almayı amaçlayan küresel bir çerçeveyi temsil etmektedir. SKA, yoksulluğu ortadan kaldırmayı, barışı teşvik etmeyi ve gezegeni korumayı amaçlayan birbiriyle bağlantılı on yedi hedeften oluşmaktadır. SKA, küresel gıda sistemlerini dönüştürme ve gıda hakkını ve diğer ekonomik, sosyal ve kültürel hakları önemli ölçüde ilerletme potansiyeline sahiptir.⁶⁵ SKA kapsamında ikinci amaç “Açlığa Son” olarak belirlenmiş olup bu amaç kapsamında açlığın bitirilmesi, gıda güvenliğine ve iyi beslenmeye ulaşılması ve sürdürülebilir tarımın desteklenmesi hedeflenmektedir.⁶⁶ “Açlığa Son” amacı kapsamında belirlenen hedefler şu şekildedir:

“2.1. 2030’a kadar açlığın sona erdirilmesi ve özellikle yoksullar ve çocuklar da dâhil kırılgan durumda olan kişiler başta olmak üzere herkesin bütün yıl boyunca güvenli, besleyici ve yeterli miktarda besine erişiminin güvence altına alınması.

2.2. 2030’a kadar yetersiz beslenmenin tüm biçimlerinin ortadan kaldırılması (2025’e kadar, 5 yaş altı çocukların büyümelerini engelleyen unsurlar konusunda üzerinde anlaşmaya varılan uluslararası hedeflerin gerçekleştirilmesi de buna dâhildir) ve genç kızlar, hamile kadınlar, emziren anneler ve daha yaşlı insanların beslenmeyle ilgili ihtiyaçlarının ele alınması.

2.3. 2030’a kadar tarımsal verimliliğin ve özellikle kadınlar, yerli halklar, çiftçilikle uğraşan aileler, göçebe çobanlar ve balıkçılar olmak üzere küçük çaplı gıda üreticilerinin toprağa, diğer verimli kaynaklara ve girdilere, bilgiye, finansal hizmetlere, piyasalara ve değer temini ve tarım dışı istihdam olanaklarına güvenli ve eşit erişiminin sağlanması aracılığıyla gelirlerinin iki katına çıkarılması.

2.4. 2030’a kadar sürdürülebilir gıda üretimi sistemlerinin güvence altına alınması ve üretimi ve üretkenliği artıran, ekosistemlerin sürdürülmesine yardımcı olan, iklim değişikliğine, aşırı hava koşullarına, kuraklığa, sellere ve diğer felaketlere uyum sağlama kapasitesini güçlendiren ve toprak kalitesini devamlı olarak artıran dayanıklı tarım uygulamalarının hayata geçirilmesi.

2.5. 2020’ye kadar tohumların, kültür bitkilerinin, çiftlik hayvanlarının ve evcilleştirilmiş hayvanların ve onların vahşi türlerinin ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde etkin bir biçimde yönetilen ve çeşitlendirilen tohum ve bitki bankaları aracılığıyla genetik çeşitliliğinin sürdürülmesi ve uluslararası olarak üzerinde anlaşmaya varıldığı üzere, genetik kaynakların ve ilgili geleneksel bilginin kullanımından elde edilen kazanımlara erişimin ve bu kazanımların adil ve hakkaniyetli biçimde paylaştırılmasının desteklenmesi.

65 Hilal Elver, Right to food Interim report of the Special Rapporteur on the right to food, A/74/164, 2019, para. 72.

66 “Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları çalışmalarımız”, <https://turkiye.un.org/tr/sdgs> (E.T. 24/9/2024).

2.a. Özellikle en az gelişmiş ülkeler olmak üzere, gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretim kapasitesinin artırılması için geliştirilmiş uluslararası işbirliği aracılığıyla, kırsal altyapı, tarımsal araştırma ve yayım hizmetleri, teknoloji geliştirme ve bitki ve hayvan gen bankaları alanlarına yatırımın artırılması.

2.b. Tarımsal ihracat sübvansiyonlarının her türünün ve eş etkili mali yüklerle birlikte bütün ihracat önlemlerinin paralel olarak ortadan kaldırılması yoluyla, Doha Kalkınma Turu'na uygun olarak, dünya tarım piyasalarındaki ticari kısıtlamalar ve aksaklıkların düzeltilmesi ve önlenmesi.

2.c. Gıda hammadde piyasalarının ve türevlerinin etkin bir biçimde işlemelerini sağlamak için önlemler alınması ve gıda fiyatlarındaki aşırı değişkenliği sınırlandırmaya yardımcı olmak için gıda rezervleriyle ilgili bilgileri de kapsayan piyasa bilgilerine zamanında erişimin kolaylaştırılması.”⁶⁷

Gıda hakkıyla ilgili olan tek amaç “Açlığa Son” amacı değildir; SKA’ların hepsi bir bütün olarak gıda hakkına katkı sağlayabilme potansiyeline sahiptir. Nitekim “Yoksulluğa Son”, “Sağlıklı ve Kaliteli Bir Yaşam”, “Temiz Su ve Sanitasyon”, “Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim” gibi amaçlar da gıda hakkını doğrudan ya da dolaylı olarak koruyan hedeflere yer vermektedir.

67 “Açlığa Son”, <https://turkiye.un.org/tr/sdgs/2> (E.T. 23/9/2024).

IV.

GIDA HAKKINA YÖNELİK TEHDİTLER

- A. İklim Değişikliği ve Çevre Sorunları
- B. Gıda Kaybı ve Gıda İsrafı
- C. Fiyat İstikrarsızlıkları

FAO'ya göre küresel gıda üretimi, dünya nüfusunu doyurmaya yetebilecek düzeydedir. Açlığın ve yetersiz beslenmenin temel nedeni gıda eksikliği değil, mevcut gıdalara erişim eksikliğidir. Asya ve Latin Amerika'da açlığın azaltılması konusunda yakın zamanda kaydedilen bazı ilerlemelere rağmen, dünyada hâlâ pek çok bölgede, özellikle de Afrika'da gıda krizleri devam etmektedir.⁶⁸ Ayrıca yoksulluk, sosyal dışlama ve ayrımcılık, yalnızca gelişmekte olan ülkelerde değil, ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerde de insanların gıdaya erişimini engellemektedir.⁶⁹

Gıda güvensizliği 2014'ten bu yana artmaktadır; ancak COVID-19 pandemisi ve çatışmalar, küresel gıda tedarik zincirlerini bozarak İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana en şiddetli küresel gıda krizini yaratmıştır.⁷⁰ Yaşanan çatışmalar, gıda güvensizliğinin artmasına, çatışma bölgelerinde insanların gıdaya erişememelerine ve açlık çekmelerine yol açmaktadır. Ayrıca, uzun süreli ve yoğun kuraklıklar, şiddetli ve öngörülemez seller gibi iklim değişikliğine bağlı aşırı hava olayları da gıda üretimini ve dağıtımını önemli ölçüde azaltmaktadır.⁷¹ BM verilerine göre 2030 yılına kadar yaklaşık 600 milyon insanın kronik olarak yetersiz besleneceği tahmin edilmektedir.⁷² Son zamanlardaki çoklu krizlerin olumsuz etkisi göz önüne alındığında, iki numaralı SKA olan "Açlığa Son" hedefine ulaşmanın 2030'a kadar mümkün olmadığı açıkça görülmektedir.

FAO, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD), BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Dünya Gıda Programı (WFP) ve DSÖ tarafından yayımlanan Dünya Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu Raporu'na (2023) göre 2022 yılında 691 ila 783 milyon kişi açlıkla karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu rapora göre 2019 yılına kıyasla 2022 yılında 122 milyonluk bir artış yaşanmıştır. Küresel açlık oranları 2022 yılında bir önceki yıla benzer olsa da bu oran COVID-19 pandemisi öncesi seviyelerin çok üzerindedir: 2019 yılında dünya nüfusunun %7,9'u açlıktan etkilenirken, 2022'de bu oran %9,2 olmuştur.⁷³ Aynı rapora göre 2022 yılında açlığın yanı sıra 2.4 milyar insan orta veya ağır düzeyde gıda güvensizliği yaşarken, 900 milyon insan ağır gıda güvensizliğiyle karşı karşıya kalmıştır. 3.1 milyar insan sağlıklı beslenmek için gıda ücretini karşılayamamıştır. Beş yaşın altında çok sayıda çocuk yetersiz beslenmeden mustariptir.⁷⁴

68 "A Wake Up Call to fight Hunger", <https://www.un.org/en/global-issues/food> (E.T. 12/7/2024).

69 OHCHR, a.g.e., s. 4.

70 "Challenges of implementing a human rights approach to food security and nutrition" <https://www.fao.org/cfs/cfs-hlpe/insights/news-insights/news-detail/challenges-of-implementing-a-human-rights-approach-to-food-security-and-nutrition/en> (E.T. 19/7/2024).

71 "Challenges of implementing a human rights approach to food security and nutrition" <https://www.fao.org/cfs/cfs-hlpe/insights/news-insights/news-detail/challenges-of-implementing-a-human-rights-approach-to-food-securityand-nutrition/en> (E.T. 19/7/2024).

72 "Global Issues Food" <https://www.un.org/en/global-issues/food#:~:text=Apart%20from%20hunger%2C%20the%20report,under%20five%20suffer%20from%20malnutrition> (E.T. 7/6/2024).

73 <https://www.un.org/en/global-issues/food#:~:text=Apart-from-hunger-the-report,under-five-suffer-from-malnutrition> (E.T. 7/6/2024).

74 <https://www.un.org/en/global-issues/food#:~:text=Apart-from-hunger-the-report,under-five-suffer-from-malnutrition> (E.T. 7/6/2024).

Dünya Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu Raporu'na (2024) göre, 2023 yılında yaklaşık 733 milyon insan açlıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Herkes için yeterli gıdaya düzenli erişimin sağlanması yönündeki daha geniş hedef yöneliklerle de durmuş; Latin Amerika'da olumlu gelişmelere rağmen orta veya şiddetli gıda güvensizliğinin yaygınlığı küresel düzeyde üst üste üç yıldır değişmeden kalmıştır. 2023'te, küresel nüfusun tahmini %28,9'u, yani 2,33 milyar kişi orta veya şiddetli gıda güvensizliği yaşamıştır. Gıdanın ekonomik erişilebilirliğine ilişkin tahminler, global düzeyde insanların üçte birinden fazlasının (yaklaşık 2,8 milyar kişi) 2022 yılında sağlıklı bir beslenmeyi karşılayamayacağını ortaya koymuştur. Rapora göre sağlıklı beslenme için gerekli maliyeti karşılayamayan nüfusun %71,5'i düşük gelirli ülkelerde bulunmaktadır. Düşük-orta gelirli ülkelerin oranı %52,6, üst-orta gelirli ülkelerin oranı %21,5 ve yüksek gelirli ülkelerin oranı %6,3 olarak hesaplanmıştır.⁷⁵ Bu veriler, küresel ekonomik eşitsizliği açıkça ortaya koymaktadır.

FAO, WFP, Avrupa Birliği (AB) ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu Gıda Krizine Karşı Küresel Ağ (GNAFC) tarafından yayımlanan Küresel Gıda Krizi Raporu'nda 2023 yılında akut gıda güvensizliğinde 20 ülke veya bölgede 135 milyon insan için çatışmaların, 21 ülkede 75 milyon insan için ekonomik şokların, 18 ülkede 72 milyon insan için aşırı hava olaylarının ana etken olduğu ifade edilmiştir.⁷⁶

Küresel Gıda Krizi Raporu'na göre 2023 yılında bir önceki yıla kıyasla 24 milyon daha fazla insan akut açlık yaşamıştır ve bu artışın nedeni özellikle Gazze Şeridi ve Sudan'da gıda güvencesinin bozulması olarak kaydedilmiştir.⁷⁷ 2023 yılında başlayan İsrail-Filistin çatışmaları sonucunda Aralık 2023'te Filistin'deki 1,2 milyon insanın acil düzeyde akut gıda güvensizliği yaşadığı, Gazze'deki birçok ailenin açlıktan ölme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu BM tarafından raporlanmıştır. Gazze Şeridi'ndeki beş yaşın altındaki tüm çocukların (335.000) kıtlık koşullarının artmaya devam etmesi nedeniyle ciddi yetersiz beslenme ve önlenabilir ölüm riskiyle karşı karşıya olduğu da tespit edilmiştir.⁷⁸ BM kuruluşları, gıda güvensizliğinin çocuklar ve kadınlar, özellikle hamile ve emziren kadınlar üzerindeki "yıkıcı ve farklılaştırılmış etkisi" konusunda defalarca uyarıda bulunmuş; bu durumun, yeni doğanlar da dâhil olmak üzere açlık nedeniyle önlenabilir ölümlere yol açtığını belirtmiştir.⁷⁹

75 FAO, IFAD, UNICEF, WFP ve DSÖ, The State of Food Security and Nutrition in the World 2024-Financing to end hunger, food insecurity and malnutrition in all its forms, Roma, 2024, https://docs.wfp.org/api/documents/WFP0000160501/download/?_ga=2.164875391.132329694.1727439812-2061195633.1727169709 (E.T. 27/9/2024)

76 "Dünyada 2023'te 281,6 milyon insan akut gıda güvensizliğiyle karşı karşıya kaldı", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunyada-2023te-281-6-milyon-insan-akut-gida-guvensizligiyle-karsi-karsiya-kaldi/3201034#:~:text=Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler%20G%C4%B1da%20ve%20Tar%C4%B1m,akut%20g%C4%B1da%20g%C3%BCvensizli%C4%9Fi%20ya%C5%9Fad%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20bildirildi.> (E.T. 27/9/2024).

77 Dünya Bankası, "Food Security Update", <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/40ebbf38f5a6b68bfc11e5273e1405d4-0090012022/related/Food-Security-Update-CV-April-25-2024.pdf> (E.T. 22/9/2024).

78 "Statement by UNICEF on the risk of famine in the Gaza Strip", <https://www.unicef.org/press-releases/statement-unicef-risk-famine-gaza-strip> (E.T. 17/7/2024).

79 Israeli practices and settlement activities affecting the rights of the Palestinian people and other Arabs of the occupied territories, Report of the Special Committee to Investigate Israeli Practices Affecting the Human Rights of the Palestinian People and Other

İsrail'in Filistin'de açlığı bir "silah" olarak kullanması da gıda hakkı bağlamında üzerinde durulması gereken endişe verici bir durum olarak dikkat çekmektedir. BM Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı Genel Komiseri Lazzarini, Gazze'ye uygulanan ablukanın Gazze'de insani krizi derinleştirdiğini vurgularken⁸⁰ BM tarafından 1968 yılında kurulan Filistin Halkının ve İşgal Altındaki Topraklardaki Diğer Arapların İnsan Haklarını Etkileyen İsrail Uygulamalarını Araştırmak İçin Özel Komitenin 20/9/2024 tarihli raporunda 7 Ekim'den sonra Gazze'ye uygulanan tam kuşatmanın, ayrım gözetmeksizin gerçekleştirilen bombardımanların, devam eden kara harekâtlarının ve insani yardımların kısıtlanmasıyla birlikte İsrail makamlarının, gıda ve su kıtlığını daha da derinleştirdiği; bu durumun, Genel Sekreter tarafından tamamen insan eliyle yaratılmış bir felaket olarak tanımlandığını belirtmiştir. Rapora göre, çatışmanın tırmanmasından bu yana, İsrailli yetkililer sivillerin gıda, su ve yakıttan mahrum bırakılmasını kamuoyunda destekleyerek, temel ihtiyaçların giderilmesini, siyasi ve askeri amaçlar doğrultusunda misilleme için araçsallaştırmayı hedeflediklerini açıkça ortaya koymuşlardır. 9 Ekim'de İsrail Savunma Bakanı, elektrik, gıda ve yakıtın tamamen kesileceği bir "tam kuşatma" ilan etmiş ve İsrail güçlerine "her şeyi yok etme" yetkisi vermiştir. 10, 12 ve 13 Ekim'de ise dönemin Enerji ve Altyapı Bakanı, Gazze'ye bir damla su ya da tek bir pil dahi verilmeyeceğini, ta ki "dünya sahneden çekilene" kadar böyle yapılacağını tekrar etmiştir. Diğer yetkililer, örneğin Ulusal Güvenlik Bakanı, Gazze'ye yapılacak insani yardımın rehinelerin serbest bırakılmasına bağlı olacağını vurgulamıştır. 10 Ekim'de İsrail Savunma Kuvvetleri sözcüsü, ordunun önceliğinin "azami zarar vermek" olduğunu bir kez daha teyit etmiş; 18 Ekim'de ise Başbakan, gıda ve ilaç şeklindeki insani yardımın geçişine izin verilmeyeceğini tekrarlamıştır. Emekli bir Korgeneral, eski Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı ve Savunma Bakanı danışmanı şu görüşü ifade etmiştir: "Savaşı daha hızlı ve bizim için daha düşük maliyetle kazanmanın yolu, sadece daha fazla Hamas savaşçısı öldürmek değil, karşı tarafın sistemlerinin çökmesidir. Uluslararası toplum Gazze'de bir insani felaket ve ciddi salgınlar konusunda bizi uyarmaktadır. Bundan kaçınmamalıyız [...] Nihayetinde, ciddi salgınlar [...] zaferi daha da yaklaştıracaktır."⁸¹ Böylelikle en temel insan haklarından yaşam hakkı, sağlık hakkı, su hakkı ve gıda hakkı, gıdaya erişimin kısıtlanmasıyla tehdit altına alınmış ve gıdaya erişim, bu süreçte uluslararası insan hakları hukukuna ve insancıl hukuka aykırı bir biçimde Filistin Halkına yönelik bir silah haline getirilmiştir.

Yine çatışmalar nedeniyle WFP verilerine göre Ukrayna'da her üç aileden biri- 11 milyon insan- gıda güvensizliği yaşamaktadır.⁸² BM'ye göre Güneydeki Herson bölgesindeki insanların yarısından fazlası ciddi açlıkla karşı karşıya bulunurken, doğudaki Zaporije ve Donetsk bölgelerinde ise her beş kişiden ikisi açlık yaşamaktadır. WFP izlemelerine göre, gıda yardımı

Arabs of the Occupied Territories, A/79/363, 20/9/2024, para. 28.

80 "UNRWA Genel Komiseri Lazzarini: Açlık İsrail devleti tarafından silah olarak kullanılıyor", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/unrwa-genel-komiseri-lazzarini-aclik-israil-devleti-tarafindan-silah-olarak-kullaniliyor/3389560> (E.T. 2/6/2025).

81 Israeli practices and settlement activities affecting the rights of the Palestinian people and other Arabs of the occupied territories, Report of the Special Committee to Investigate Israeli Practices Affecting the Human Rights of the Palestinian People and Other Arabs of the Occupied Territories, A/79/363, 2024, para. 21-22.

82 "War in Ukraine: How a humanitarian tragedy fed a global hunger crisis", <https://www.wfp.org/stories/war-ukraine-how-humanitarian-tragedy-fed-global-hunger-crisis> (E.T. 27/9/2024).

alanların %72'si, ailelerini besleyebilmek için yiyeceklerini kısmak, daha az besleyici gıda almak, öğün atlamak veya borç almak zorunda kalmaktadır. Altı cephe bölgesinde nüfusun yaklaşık üçte biri gıda güvensizliği yaşamaktadır. Savaşın yakınındaki bölgelerde ticari tedarik zincirleri kesintiye uğramış, altyapı genellikle zarar görmüş veya yok olmuş ve gelir elde etme imkânları sınırlanmıştır. Marketlere erişim olsa ve ürün stoklu olsa bile, birçok aile besleyici gıdayı satın alacak kaynağa sahip değildir.⁸³

A. İklim Değişikliği ve Çevre Sorunları

İklim değişikliği, açlık ve yetersiz beslenmeyle mücadelede olumsuz etkiye bulunan temel faktörlerden birini teşkil etmektedir. İklim değişikliği gıda hakkına yönelik riskleri artırmakta ve yoğunlaştırmaktadır. BM, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri nedeniyle sağlık, su, gıda gibi en temel insan haklarının tehdit altında olduğunu ifade etmektedir.⁸⁴

Gıda hakkı bağlamında iklim değişikliği değerlendirildiğinde söz konusu krizin tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü koşulları derinden etkilediği görülmektedir. Günümüzde endüstriyel gıda sistemleri ve iklim değişikliği sürdürülebilir olmayan politikaların yönlendirdiği bir kısır döngü içinde birbirini olumsuz yönde güçlendirmektedir.⁸⁵ Dünyanın her yerinde bitkiler, hayvanlar ve ekosistemler hâkim iklim koşullarına uyum sağlamaktadır. Bu koşullar biraz değiştiğinde, mevcut bitki ve hayvanlar bundan etkilenmekte, bazıları daha az üretken hale gelirken bazıları yok olabilmektedir. Tarımsal üretime ilişkin bu riskler, tarımı ve dolayısıyla hakkı olumsuz etkilemekte ve gıda hakkı için riske dönüşmektedir.⁸⁶ İklim değişikliği nedeniyle buğday, pirinç ve mısır da dâhil olmak üzere temel gıda ürünlerinde verimliliğin düşmesine hâlihazırda tanıklık edilmektedir.⁸⁷ Fiyat dalgalanmaları ve ticaretin bozulması, gıda hakkını çok daha geniş bir alanda olumsuz etkileme riskini de beraberinde getirmektedir.⁸⁸ Diğer yanda mevcut gıda sistemleri, küresel sera gazı emisyonlarının kabaca üçte birini üretmektedir.⁸⁹ Bu nedenle iklim değişikliği, ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurabilecek şekilde tarımsal ekosistemler, tarımsal üretim, gıda güvencesi gibi konularda riskler yaratmaktadır.

İklim değişikliği, su konusunda da ciddi belirsizlikler yaratmaktadır. İklim değişikliğinin hidrolojik sistemlerin yanı sıra su kalitesi, su sıcaklığı ve yeraltı suyu beslemesi üzerinde

83 “Three years into the war in Ukraine, one third of population in frontlines regions struggle to find enough to eat”, <https://www.wfp.org/news/three-years-war-ukraine-one-third-population-frontlines-regions-struggle-find-enough-to-eat> (E.T. 30/5/2025).

84 Feza Sencer Çörtoğlu, İklim Değişikliğine İnsan Hakları Temelli Yaklaşım: İnsan Hakları ve İklim Değişikliği Bütünleşmesi, İnsan Hakları Bağlamında İklim Değişikliği ve Gıda Hakkı Sempozyumu Kitabı, TİHEK, Ankara, 2024, s. 49.

85 İnsan Hakları Konseyi, Measures for minimizing the adverse impact of climate change on the full realization of the right to food Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, A/HRC/55/37, 2024, para. 10.

86 FAO, Climate change and food security: risks and responses, 2015, s. 3.

87 Francis Adams, The Right to Food The Global Campaign to End Hunger and Malnutrition, Palgrave Macmillan, 2021, s.11.

88 FAO, a.g.e., 2021, s. 3.

89 İnsan Hakları Konseyi, A/HRC/55/37, para. 10.

de etkileri olması beklenmektedir.⁹⁰ Dünyadaki suyun yalnızca %0,5'i kullanılabilir tatlı sudur ve iklim değişikliği bu arzı tehlikeli bir şekilde etkilemektedir.⁹¹ Yağışların daha az ve buharlaşmanın daha fazla olduğu bölgelerde göller ve diğer iç su kütleleri kurumakta, dolayısıyla tarım ve hayvancılık için mevcut su kaynakları azalmaktadır.⁹² Bugün dünya çapında yaklaşık 2 milyar insan güvenli içme suyuna erişememekte ve dünya nüfusunun yaklaşık yarısı yılın en azından bir bölümünde ciddi su kıtlığı yaşamaktadır. Bu sayıların, iklim değişikliği ve nüfus artışı nedeniyle daha da artması beklenmektedir.⁹³ İklim değişikliği ve aşırı hava olayları, deniz ve tatlı su ortamında balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliğinin sürdürülebilirliğine yönelik tehditleri de artırmaktadır.⁹⁴

İklim değişikliği ormanlar üzerinde de yıkıcı etkiler doğurmaktadır. Ormanlar; temiz ve güvenilir su sağlamak, heyelanı, erozyonu ve arazi bozulmasını önlemek, su ve kara hayvanlarına yaşam alanı sunmak, ev inşası ve evsel malzeme üretimi ve istihdam sağlamak gibi çok çeşitli işlevlere sahiptir. Artan kuraklık ve sıcaklık, rüzgâr ve su erozyonu ile fırtınalar ağaçların üretkenliğini azaltırken gövde hastalığını ve orman yangınlarını artırmaktadır. Orman kaynaklarının aşırı yoksulluk içinde yaşayan 1,2 milyar insanın 1 milyardan fazlasına doğrudan katkıda bulunduğu göz önüne alındığında (Dünya Bankası, 2002), iklim değişikliğinin ormanlar üzerindeki etkilerinin en çok yoksulları vurması beklenmektedir.⁹⁵

Artan sıcaklıklar, aşırı hava olaylarının sıklığının ve yoğunluğunun artmasına neden olmaktadır. Kuraklık, sıcak hava dalgaları, orman yangınları, fırtınalar, kasırgalar, tayfunlar, seller ve diğer doğal afetler mahsullerin, ekilebilir alanların, hayvanların, su kaynaklarının, ormanların ve kırsal altyapının kaybına yol açmaktadır. Tarımsal üretim ve üretim sonrası süreçlerin kesintiye uğraması, gıda tedarikinin miktarı, kalitesi ve güvenliğinin tamamı üzerinde riskler doğurmaktadır. Bu nedenle hâlihazırda gıdaya erişimde sorunlarla karşılaşan insanların, daha sıcak bir dünyanın ve daha sık görülen doğal afetlerin neden olduğu şoklar karşısında daha da kırılganlaşacağı öngörülmektedir.⁹⁶

İklim değişikliğinin yanı sıra çevre sorunları da gıda hakkını olumsuz yönde etkilemektedir. Gıdanın üretimi için gereken doğal kaynakların tahrip edilmesi hakkın kullanımını zorlaştırmaktadır. Özellikle yoksulluk düzeyi arttıkça küçük çiftçiler toprakları daha yoğun bir biçimde işlemekte ve çevreye zararlı tarım yöntemlerine başvurabilmektedir. Kimyasal gübrelerin, herbisitlerin ve pestisitlerin yaygın kullanımı toprak kalitesinde yaygın bozulmaya yol açmaktadır.⁹⁷ Kentleşme sorunları arasında ise sağlıksız *fast food* mevcudiyeti, taze ürün

90 FAO, a.g.e., 2021, s. 3.

91 "Water – at the center of the climate crisis", <https://www.un.org/en/climatechange/science/climate-issues/water> (E.T. 18/7/2024).

92 Adams, a.g.e., s. 11.

93 <https://www.un.org/en/climatechange/science/climate-issues/water> (E.T. 18/7/2024).

94 FAO, a.g.e., 2021, s. 16.

95 A.g.e., s. 16.

96 Adams, a.g.e., s. 12.

97 A.g.e.

eksikliği, küçük çiftçilerin dışlanması ve kentsel genişleme nedeniyle doğal sermaye kaybı yer almaktadır.⁹⁸

B. Gıda Kaybı ve Gıda İsrafı

Gıda kayıpları, tedarik zincirinin çeşitli aşamalarında insan tüketimi için mevcut olan yenilebilir gıda miktarındaki azalmadır. Gıda ürünlerinde sayısal kayıplara ek olarak, kalite açısından da bozulmalar yaşanabilir ve bu durum ekonomik açıdan ve besin değeri bakımından kayıplarla sonuçlanabilir. Gıda israfı, temel olarak gıda sisteminin dağıtım, hizmet sektörü ve hanehalkı düzeyinde hâlâ değeri (sosyal, ekonomik ve besinsel) varken, güvenilir gıdanın ıskartaya ayrılması ya da atılması kararından kaynaklanmaktadır.⁹⁹

Gıda, ilk tarımsal üretimden son hanehalkı tüketimine kadar tüm tedarik zinciri boyunca israf edilmektedir. Orta ve yüksek gelirli ülkelerde gıda hâlâ insan tüketimi için uygun olsa bile atılabilmekte ve önemli ölçüde gıda kaybolmaktadır. Düşük gelirli ülkelerde gıda tedarik zincirinin çoğunlukla ilk ve orta aşamalarında gıda kaybı olabilirken; tüketim düzeyinde daha az gıda israf edilmektedir. Bu ülkelerde gıda kayıp ve israfı ağırlıklı olarak zor iklim koşullarından, altyapı, paketleme ve pazarlama sistemleri ile depolama ve soğutma tesislerindeki eksikliklerden kaynaklanmaktadır.¹⁰⁰

Küresel gıda sistemlerinde gıda kaybı ve israfı yaygın bir sorundur ve gıda güvencesi, gıda güvenliği, ekonomi ve çevresel sürdürülebilirlik açısından zorluk teşkil etmektedir. Gıda kayıpları ve israfının azaltılması konusunda net bir tanım bulunmamakla birlikte çalışmalar gıda kayıpları ve israfının küresel olarak tüm gıdaların yaklaşık %30'unu oluşturduğunu göstermektedir ki bu oran yılda 1,3 milyar tona denk gelmektedir. Gıda kayıpları ve israfı, gıda üretmek için kullanılan toprak, su, emek ve enerji de dâhil olmak üzere kaynakların israfı anlamına da gelmektedir. Gıda üretimi ve dağıtımı faaliyetleri sırasında sera gazı salınımı ve israf edilen gıdaların çürümesi sırasında metan salınımı nedeniyle iklim değişikliğine de olumsuz yönde büyük katkı sağlamaktadır. Ayrıca gıda kayıpları ve israfı gıda üreticilerinin gelirini azaltarak, gıda tüketicilerinin maliyetlerini artırarak ve gıdaya erişimi azaltarak gıda tedarik zincirlerini de etkilemektedir.¹⁰¹

Gıda kaybı ve israfının azaltılması ve önlenmesi, SKA doğrultusunda ulaşılması gereken bir hedef olarak görülmektedir. On İkinci Amaç “Sorumlu Üretim ve Tüketim” olarak belirlenmiştir ve bu amaç kapsamında “2030’a kadar perakende ve tüketici düzeylerinde kişi başına düşen küresel gıda atığının yarıya indirilmesi ve hasat sonrası kayıplar dâhil üretimdeki

98 <https://www.un.org/en/global-issues/food#:~:text=Apart%20from%20hunger%2C%20the%20report,under%20five%20suffer%20from%20malnutrition.> (E.T. 7/6/2024).

99 FAO 2019’dan akt. Tarım ve Orman Bakanlığı, FAO, Türkiye’nin Gıda Kayıpları ve İsrafının Önlenmesi, Azaltılması ve Yönetimine İlişkin Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Ankara, 2020, s. 8.

100 Tarım ve Orman Şurası, a.g.e., s. 14.

101 “Global Food Loss and Waste”, https://datatopics.worldbank.org/what-a-waste/global_food_loss_and_waste.html (E.T. 18/7/2024).

ve tedarik zincirlerindeki gıda kayıplarının azaltılması” hedeflenmiştir. Dolayısıyla gıda kaybı ve israfının azaltılması ve önlenmesi, gıda hakkının yerine getirilmesinde önemli bir faktör olmasının yanı sıra sürdürülebilir kalkınmanın gereklerinden biri olarak görülmektedir.

C. Fiyat İstikrarsızlıkları

Gıda fiyatlarındaki istikrarsızlık gıdanın başta yoksullar olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin gıdaya erişimini zorlaştıran ve gıdanın erişilebilirliğini etkileyen temel faktörlerin başında gelmektedir. Gıda fiyatlarındaki artışı ifade eden ve özellikle dar ve sabit gelirli kesimler için yıkıcı bir etkiye sahip olan gıda enflasyonu hem ekonomik hem de sosyal bir sorundur. Gıda fiyat artışlarının ekonomik, sosyal, coğrafi ve politik olmak üzere birçok nedeni vardır.¹⁰² Küresel ölçekte çatışmalar ve COVID-19 pandemisi kaynaklı tedarik zinciri kesintileri, artan enerji maliyetleri ve iklim değişikliği gıda enflasyonunun yükselmesine katkıda bulunmaktadır.¹⁰³

Dünya Bankası verilerine göre birçok düşük ve orta gelirli ülkede 2024 yılı itibarıyla yurt içi gıda fiyat enflasyonu yüksek seyretmektedir. Düşük gelirli ülkelerin %59,1’inde, düşük orta gelirli ülkelerin %63’ünde, üst orta gelirli ülkelerin %36’sında, yüksek gelirli ülkelerin %10,9’unda %5’in üzerinde enflasyon yaşanmaktadır. Reel anlamda gıda fiyatları enflasyonu, veri bulunan 167 ülkenin %46,7’sinde genel enflasyonu aşmıştır.¹⁰⁴

Yeterli ve dengeli beslenme için toplum kesimlerinin sağlıklı, güvenli ve yeterli gıdaya erişebilmesi, günümüzde bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Bu hakkın yeterince kullanılabilmesi ise bir yandan tüketime sunulan gıdaların fiyatlarının uygunluğu, diğer yandan geniş halk kesimlerinin gıdaları satın alma gücü ve bütçelerinin ne kadarını gıda harcamalarına ayırdığı konusunu gündeme getirmektedir.¹⁰⁵ Bu bakımdan gıda enflasyonu, gıda hakkının özellikle ekonomik erişilebilirlik kriteri bakımından önem taşımakta ve başta yoksullar olmak üzere dar gelirli insanların haktan faydalanmasını zorlaştırmaktadır.

102 Tarım ve Orman Şurası, a.g.e., s. 27.

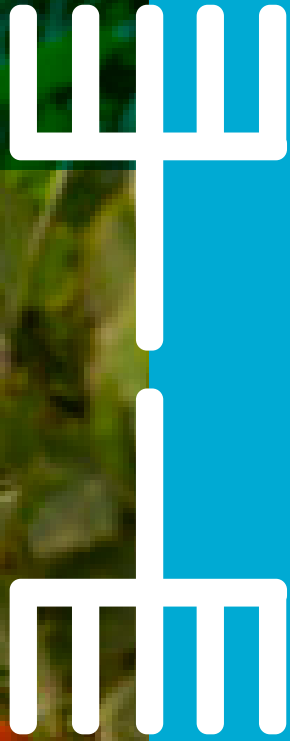
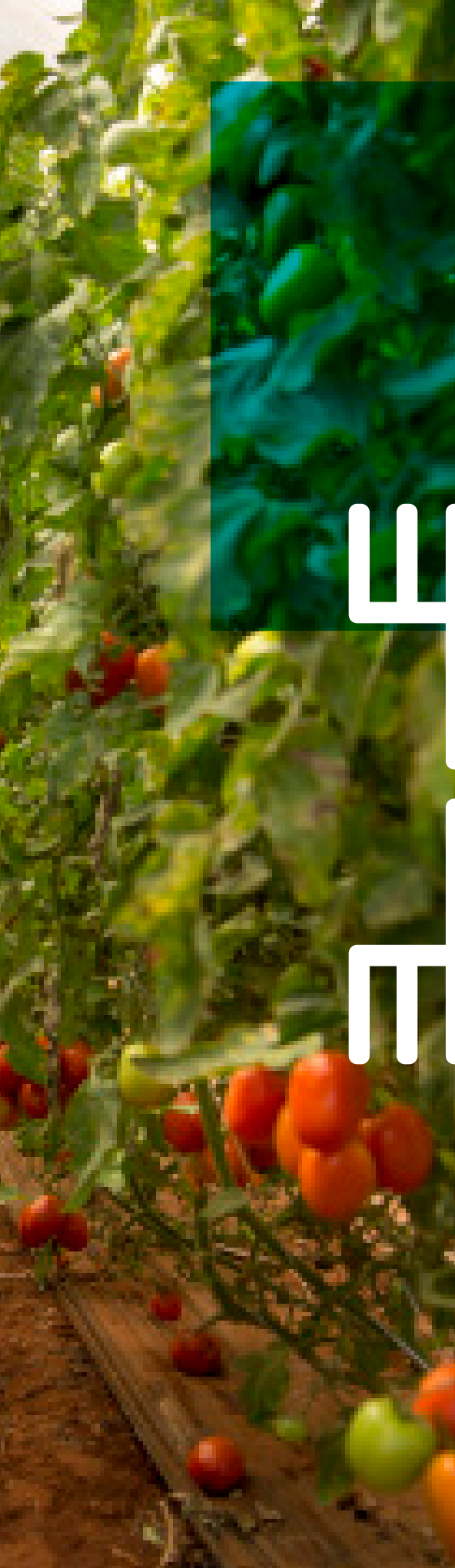
103 “Unpacking food inflation: supply-chain disruptions and energy prices”, https://impact.economist.com/projects/tradetransition-2022/foodinflation/?utm_medium=cpc.adword.pd&utm_source=google&ppc_campaignID=18151738051&ppcadID=&utm_campaign=a.22brand_pmax&utm_content=conversion.directresponse.anonymous&gad_source=1&gclid=EAIaIQobChMIqqDloPmyhwMVlDoGABoOoQSREAAAYASAAEgJlUvD_BwE&gclid=aw.ds (E.T. 19/7/2024).

104 <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/40ebbf38f5a6b68bfc11e5273e1405d4-0090012022/related/Food-Security-Update-CV-April-25-2024.pdf> (E.T. 22/9/2024).

105 Tarım ve Orman Şurası, a.g.e., s. 27.

V.

GIDA HAKKININ KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ YÜKÜMLÜLÜĞÜ

A. Devletlerin Yükümlülükleri ㄗ

B. İş Dünyasının Rolü ㄗ

A. Devletlerin Yükümlülükleri

ESKHS gereği Taraf Devletlerin gıda hakkını kademeli bir biçimde tam olarak hayata geçirilmesini sağlayacak adımları atması temel bir yükümlülüktür. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesine göre bu hedefe doğru mümkün olduğu kadar hızlı hareket etme zorunluluğu bulunmaktadır. Her Taraf Devlet, kendi yetki alanı altındaki herkesin, açlıktan kurtulmalarını sağlamak için yeterli, besleyici ve güvenli olan asgari temel gıdaya erişimini sağlamakla yükümlüdür.¹⁰⁶

Devletlerin gıda hakkıyla ilgili yükümlülükleri tıpkı diğer insan haklarında olduğu gibi genel olarak saygı gösterme, koruma ve yerine getirme yükümlülüğü olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır. Devletlerin gıda hakkına saygı yükümlülüğü, insanların mevcut gıdaya erişimine ve gıda elde etme yollarına müdahale etmemesi anlamına gelmektedir. Örneğin siyasi temelde ayrımcılık nedeniyle belirli gruplara gıda yardımının engellenmesi devletlerin gıda hakkına saygı yükümlülüğünü ihlal edebilir.¹⁰⁷

Hakkın korunması bağlamında devletler, kişileri gıda hakkını kullanmasını engelleyebilecek şirketler, diğer kişiler, gruplar gibi üçüncü tarafların müdahalelerinden korumalıdır. Örneğin devletler, toprağın, havanın ve suyun tehlikeli sanayi veya tarım ürünleriyle kirletilmesini veya üçüncü kişilerce doğal kaynakların yok edilmesini önlemelidir. Koruma yükümlülüğü aynı zamanda piyasaya sürülen gıdanın güvenli ve besleyici olmasını da içermektedir. Bu nedenle devletler, gıda kalitesi ve güvenliği standartlarını oluşturmalı ve uygulamalı, adil ve eşit pazar uygulamalarını sağlamalıdır. Ayrıca devletler, ebeveynlerin ve sağlık profesyonellerinin sağlıklı beslenme ve fiziksel egzersiz alışkanlıklarını teşvik etme çabalarını desteklemek amacıyla insanları, özellikle de çocukları sağlıksız gıda reklamlarından ve tanıtımlardan korumak için gereken yasal ve diğer önlemleri almalıdır.¹⁰⁸

Yerine getirme yükümlülüğü hem kolaylaştırma yükümlülüğünü hem de sağlama yükümlülüğünü içermektedir. Yerine getirme yükümlülüğü kapsamında kolaylaştırma, devletlerin, gıda güvenliği de dâhil olmak üzere insanların kaynaklara ve geçimlerini sağlayacak araçlara erişimini ve kullanımını güçlendirmede proaktif olması gerektiği anlamına gelmektedir. Örneğin tarım reformu programlarının uygulanması veya asgari gelir düzenlemeleri bu kapsamda yer almaktadır. Muhtemel diğer önlemler arasında gıda ve beslenme programlarının uygulanması ve kalkınma projelerinin gıda hakkını dikkate almasının sağlanması yer alabilir. Gıda hakkının tam olarak hayata geçirilmesini kolaylaştırmak, devletlerin bireyleri insan hakları konusunda bilgilendirmesini ve kalkınma süreçlerine ve karar alma süreçlerine bireylerin katılım becerisini güçlendirmesini de gerektirmektedir. Bireyler kendi kontrollerinde olmayan nedenlerle gıdaya erişemediğinde devletlerin hakkın

¹⁰⁶ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, E/C.12/1999/5, para. 14.

¹⁰⁷ OHCHR, a.g.e., s. 18.

¹⁰⁸ A.g.e.

yerine getirilmesi için gıdayı sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu gibi durumlar arasında doğal afet mağdurlarına gıda sağlanması sayılabilir.¹⁰⁹

Taraf Devletlerin bu farklı düzeylerdeki yükümlülüklerine ilişkin bazı tedbirler daha acil nitelikteyken, diğer tedbirler ise gıda hakkının aşamalı olarak tam olarak hayata geçirilmesini sağlamak amacıyla daha uzun vadeli niteliktedir.¹¹⁰

B. İş Dünyasının Rolü

Gıda hakkının korunması ve yerine getirilmesinde devletler kadar özel işletmelerin de önemli etkisi olduğu kabul edilmektedir. Eğitim veya sağlık gibi diğer haklarla kıyaslandığında gıda hakkı üzerinde iş dünyasının kamu sektöründen daha büyük bir rol oynadığı görülmektedir. Gıdanın üretimi, işlenmesi, dağıtımı ve ticaretinin önemli bir kısmı özel kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu durum da özel kuruluşların gıda hakkı üzerinde ciddi bir etkiye sahip olmasına yol açmaktadır.¹¹¹ Günümüzün gıda sistemleri, gıda hakkından ziyade kârı önceliklendiren ticaret anlaşmaları ve ekonomi politikaları tarafından yönetilmektedir.¹¹²

Özel kuruluşların arazi, kaynaklar veya pazara erişimde orantısız bir avantaja sahip olması küçük ölçekli gıda üreticilerinin ve satıcılarının pazardan çekilmesine yol açabilmekte ve gıda güvencesinin zayıflamasına yol açabilmektedir. Nitekim Gıda Hakkı Özel Raportörü Hilal Elver 2020 tarihli raporunda gıda sistemlerinin küreselleşmesinin ve finansallaşmasının büyük tarım işletmelerinin pazara hâkim olmasına ne üreteceklerine ve ne kadar üreteceklerine tek taraflı olarak karar verebilmelerine imkân sağladığına dikkat çekmektedir. Söz konusu rapora göre dünyanın en yoksul insanların tahminen %80'i kırsal alanlarda yaşamakta ve çalışmaktadır. Bunların yarısı küçük ölçekli ve geleneksel çiftçilerdir, %20'si topraksızdır ve %10'u balıkçılık, avcılık ve hayvancılık faaliyetleriyle geçimini sağlamaktadır. Yerel olarak tüketilen gıdanın %70'inden fazlasını üretmelerine rağmen, köylüler ve küçük çiftçiler teknik ticaret gereksinimleri ve altyapı eksiklikleri sonucunda yerinden edilmekte ve pazarlara erişimde engellerle karşılaşmaktadır.¹¹³ Bu durum da büyük ölçekli tarım işletmelerinin diğerlerinin önüne geçerek küresel gıda sisteminin istikrarsızlaşmasına neden olmaktadır.¹¹⁴ Gıda ve gıda üretimi için gerekli üretken kaynaklarda kontrolsüz spekülasyon da gıda fiyatlarını artırabilmektedir.¹¹⁵

109 A.g.e.

110 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, E/C.12/1999/5, para. 16.

111 OHCHR, a.g.e., s. 25.

112 Hilal Elver, Critical perspective on food systems, food crises and the future of the right to food, Report of the Special Rapporteur on the right to food, İnsan Hakları Konseyi, A/HRC/43/44, 2020, para. 7.

113 A.g.e., para. 14.

114 A.g.e., para. 7.

115 OHCHR, a.g.e., s. 25.

Uluslararası insan hakları hukukuna göre devletlerin kendi yargı yetkisinde yaşayan insanları şirketler dâhil devlet dışı aktörlerin insan hakları ihlallerinden koruma yükümlülüğü bulunmaktadır. Her ne kadar uluslararası insan hakları sözleşmeleri iş dünyasının insan hakları yükümlülüklerine ilişkin bir düzenleme getirmese de şirketlerin kendilerinin de gıda hakkı dâhil insan haklarına saygı yükümlülüğü bulunduğu artan bir şekilde kabul görmektedir.¹¹⁶ Nitekim BM Küresel İlkeler Sözleşmesi (Global Compact), Gıda ve Tarım İşletme İlkeleri çerçevesinde iş dünyasını herkesin beslenebilmesi için üretimi teşvik eden ve israfı azaltan sistemlerin benimsenmesine; çevrenin korunmasına; tüm gıda ve tarım zincirinde ekonomik erişilebilirliğin sağlanmasına; insan haklarına ve çiftçilerin, işçilerin ve tüketicilerin haklarına saygı göstermeye; iyi yönetişimi ve hesap verebilirliği; daha sürdürülebilir gıda ve tarım sistemleri için bilgi, birikim ve becerilere erişimi teşvik etmeye davet etmektedir.¹¹⁷

116 A.g.e.

117 “Food and Agriculture Business Principles”, <https://unglobalcompact.org/take-action/action/food> (E.T. 3/9/2023).

VI.

TÜRKİYE'DE GIDA HAKKI VE GIDA GÜVENCESİ

A. İklim Değişikliğiyle Mücadele ve Sürdürülebilirlik ▽

B. Gıda Kaybı ve İsrafının Önlenmesi ▽

C. Gıdanın Erişilebilirliğinin Sağlanması ▽

D. Gıda Güvenliğinin Sağlanmasına Yönelik Tedbirler ▽

E. Tüketicilerin Bilinçlendirilmesi ve Farkındalığın Artırılması ▽

Gıda güvenliği endeksine göre Türkiye, küresel yoksulluk sınırının altındaki nüfus oranı, arz yeterliliği, mikro besin bulunabilirliği, pazar erişimi ve tarımsal finansal hizmetler, gıda güvenliği, protein kalitesi ve gıda güvenliği ağı programları açısından güçlü bir ülkedir.¹¹⁸ Türkiye, aynı zamanda küresel pazarlarda önemli bir tarımsal emtia üreticisi ve ihracatçısıdır. Türkiye'nin dünyanın yedinci büyük tarımsal üreticisi olduğu tahmin edilmektedir.¹¹⁹ Ülkemizde son yirmi yılda yaşanan ekonomik büyüme ile birlikte altyapı, eğitim, sağlık ve sosyal yardıma yapılan yatırımlar SKA'lara ulaşma yolunda önemli ilerlemeler kaydedilmesini sağlamıştır. Nitekim 2023 Küresel Açlık Endeksi'ne (Global Hunger Index) göre Türkiye, 125 ülke içerisinde 5 puanın altında bir oranla açlık oranının düşük olduğu 20 ülkeden biri olmuştur.¹²⁰

Küresel gıda güvenliği üzerinde her geçen gün artan endişelere karşın, yürüttüğü aktif diplomasi çerçevesinde Karadeniz Tahıl Koridoru Anlaşması benzeri girişimler sonucunda uluslararası alanda oluşturduğu güvenle küresel fiyat dalgalanmalarının önlenmesi, düşük gelirli ülkelerin gıdaya erişiminin, orta ve yüksek gelirli ülkelerin hammadde temininin devam etmesine yönelik katkılarını sürdürmesi, Türkiye'nin arabulucu rolüyle uluslararası bir aktör olarak önemini perçinlerken ülkemizden beklentileri de artırmaktadır.¹²¹

Ülkemizde gıda hakkı ve gıda güvenliği mevzuat ile güvence altına alınmıştır. Gıda hakkını güvence altına alan temel yasal düzenlemeler, gıda güvenliğini ve tüketici haklarını korumayı amaçlayan çeşitli kanun ve yönetmeliklerden oluşmaktadır. Anayasa düzeyinde gıda hakkını doğrudan konu edinen bir madde bulunmamakla birlikte sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı (madde 56), tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması (madde 45), sosyal güvenlik hakkı (madde 60) gibi düzenlemelerle gıda hakkı dolaylı yollardan koruma altına alınmıştır.

Ülkemizdeki temel yasal düzenlemeler hem gıda üretimini ve işlenmesini hem de tüketici haklarını düzenlemektedir. Bunlar; 27/12/1984 tarihli ve 3170 sayılı Tarım ve Orman Bakanlığının Yetki ve Görevleri Hakkında Kanun'u, 1/2/2001 tarihli ve 4634 sayılı Gıda Güvenliği Kanunu'nu, 27/5/2004 tarih ve 5179 sayılı Gıda ve Yem Kanunu'nu, 13/8/2010 tarihli ve 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu'nu (Gıda Kanunu), 13/8/2010 tarihli ve 5996 sayılı Hayvan Sağlığı ve Refahı Kanunu'nu, 28/11/2013 tarih ve 6502 sayılı Tüketici Hakları Kanunu'nu, 17/1/2006 tarih ve 26399 sayılı Bakteriyolojik, Kimyasal ve Fiziksel Özellikler İçin Gıda Standartları, 11/8/2018 tarihli ve 30357 sayılı Gıda Etiketleme

118 Tarım ve Orman Bakanlığı, Towards Sustainable Food Systems National Pathway of Türkiye, s. 6, https://www.unfoodsystemshub.org/docs/unfoodsystemslibraries/national-pathways/turkey/2021-12-22-en-designed-edition-booklet-national-pathway-of-turkiye.pdf?sfvrsn=d7706371_1 (E.T. 12/9/2024).

119 "Türkiye at a glance", <https://www.fao.org/turkiye/fao-in-turkiye/turkey-at-a-glance/en/> (E.T. 26/9/2024).

120 Küresel Açlık Endeksi, açlığın şiddetini yansıtan 100 puanlık bir ölçekte hesaplanmaktadır. 0 puan açlığın olmadığı anlamına gelirken 100 puan en kötü puandır. Her ülkenin küresel açlık endeksi puanı, açlığın şiddetine göre sınıflandırılmaktadır. Bkz. <https://www.globalhungerindex.org/turkey.html> (E.T. 4/9/2024).

121 Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), s. 21

Yönetmeliği'ni ve 1/9/2021 tarihli ve 2021/8 sayılı Tarımsal Ürünler ve Gıda Güvenliği Yönetmeliği'ni içermektedir.¹²²

Mevzuat	Kapsam
Tarım ve Orman Bakanlığının Yetki ve Görevleri Hakkında Kanun	Tarım ve Orman Bakanlığının görev ve yetkilerini belirlemektedir. Kanun, tarım ve gıda güvenliği ile ilgili düzenlemeleri yürütme yetkisini Bakanlığa vermektedir.
Gıda Güvenliği Kanunu	Gıda güvenliğini sağlamak ve gıda zincirinde yer alan tüm aşamalarda sağlık risklerini önlemek amacıyla kabul edilmiştir.
Gıda ve Yem Kanunu	Gıda ve yemlerin sağlık ve güvenliğini korumak amacıyla düzenlenmiştir. Gıda ürünlerinin sağlığa uygunluğu, hijyen standartları ve denetimleri bu Kanun'la belirlenmektedir.
Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu (Gıda Kanunu)	Gıda güvenliği, gıda ile ilgili standartların belirlenmesi ve gıda denetimleri gibi konuları kapsamaktadır. Bu Kanun, gıda ürünlerinin sağlık açısından güvenli olmasını ve doğru şekilde etiketlenmesini sağlamaktadır.
Hayvan Sağlığı ve Refahı Kanunu	Hayvanların sağlığı ve refahını korumak amacıyla düzenlenmiştir. Kanun, gıda üretiminde kullanılan hayvanların sağlığını ve güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır.
Tüketici Hakları Kanunu	Tüketicilerin korunmasını ve haklarını düzenlemektedir. Gıda ürünlerinin güvenliği, etiketlenmesi ve şikâyet mekanizmaları bu Kanun kapsamında ele alınmaktadır.
Bakteriyolojik, Kimyasal ve Fiziksel Özellikler İçin Gıda Standartları	Gıda maddelerinin fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik özelliklerine ilişkin standartları belirlemektedir. Bu Yönetmelik, gıda güvenliğinin sağlanmasında temel bir role sahiptir.
Gıda Etiketleme Yönetmeliği	Gıda ürünlerinin etiketlenmesine dair kuralları belirlemektedir. Yönetmelik, gıda etiketlerinin doğru ve anlaşılır olmasını sağlayarak tüketicilere şeffaf bilgi sunmayı amaçlamaktadır.
Tarımsal Ürünler ve Gıda Güvenliği Yönetmeliği	Tarımsal ürünlerin üretiminden tüketiciye ulaşana kadar olan süreçte güvenliğini sağlamak amacıyla düzenlenmiştir.

Tablo 1: Gıda Hakkını Güvence Altına Alan Temel Mevzuat ve Kapsamı¹²³

122 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

123 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

Ülkemiz, gıda hakkını yasayla güvence altına almış olmasına ve küresel ölçekte gıda hakkının yerine getirilmesinde etkili bir aktör olmasına rağmen bazı risklerle karşı karşıya kalabilmektedir. Başta iklim değişikliği olmak üzere, gıda kaybı ve gıda israfı, fiyat istikrarsızlıkları ve yoksulluk, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de gıda hakkı üzerinde baskı yaratmaktadır. İklim değişikliğiyle mücadele edilmesi ve üretimde sürdürülebilirliğin sağlanması, gıda kaybı ve israfının önlenmesi, sağlıklı ve güvenli gıdaya erişim, gıda güvenliği ve tüketicilerin bilgilendirilmesi gıda hakkı bakımından önem arz eden unsurlar olarak görülmektedir. Bu nedenle ülkemizde gıda hakkı ve gıda güvenliği bu alt başlıklar altında değerlendirilecektir.

A. İklim Değişikliğiyle Mücadele ve Sürdürülebilirlik

İklim değişikliği, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de önemli bir gündem maddesidir. Türkiye'nin de yer aldığı Akdeniz Havzası'nda küresel ısınmanın 1,5 katı bir ısınma söz konusudur¹²⁴ ve Türkiye, iklim değişikliği bağlamında yüksek risk grubu ülkeler arasında bulunmaktadır. Hâlihazırda ülkemiz artan sıcaklıklar, değişen yağış modelleri, daha sık görülen hava olayları ve orman yangınları gibi iklim değişikliğinin etkilerinin görüldüğü ülkelerden birisidir. Bu etkilerin, özellikle ülkenin tarım sektöründe önemli ekonomik, sosyal ve çevresel sonuçlar doğurması beklenmektedir. Ülkemizde iklimin çok çeşitli ürün, sebze ve meyve yetiştirmeye uygun olmasına ve tarım sektörünün önemine rağmen, yağmurla beslenen tarım için arazi sürdürülebilirliği yüksek değildir. Hektar başına verim nispeten düşüktür. Bu faktörler ve iklim değişikliği projeksiyonları göz önüne alındığında, Türkiye'de tarımın olumsuz etkileneceği söylenebilecektir.¹²⁵ Tarım, gıdayı üreten başlıca sektör olduğundan gıda hakkının güvence altına alınabilmesi için tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve iklim değişikliğiyle mücadele edilmesi kritik bir öneme sahiptir.

Türkiye'de iklim değişikliğinin tarım sektöründe beklenen en önemli etkisinin kuraklık olacağı tahmin edilmektedir. Kuraklık riski, İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde yer alan illerde en yüksek seviyededir.¹²⁶ Türkiye için 2080 yılı itibarıyla sadece beklenen sıcaklık ve yağış değişimlerinin bitkisel ürün verimlerini, buğday, arpa, çavdar, yulafta %8,3; mısırdaki %13,8; ayçiçeğinde %11,8; baklagillerde (kuru fasulye, nohut, yeşil ve kırmızı mercimek) %11,8; çeltikte %19,7; şekerpancarında %15,8; pamukta %5 oranında azaltacağı tahmin edilmektedir. Kuraklık, sel, dolu gibi aşırı iklim olaylarının daha sık ve şiddetli yaşanmasının daha fazla verim ve üretim kaybına neden olması beklenmektedir. İklim değişikliğinin tarım etkileri bölgesel ölçekte de çalışılmış, örneğin

124 "Akdeniz Havzası'nda sıcaklık, küresel ortalamadan daha fazla artacak", <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/akdeniz-havzasinda-sicaklik-kuresel-ortalamadan-daha-fazla-artacak/2948383> (E.T. 19/9/2024).

125 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 2022 Yılı Raporu, Ankara, s. 103.

126 Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030), s.65, https://iklim.gov.tr/db/turkce/icerikler/files/%C4%B0klim%20De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fine%20Uyum%20Stratejisi%20ve%20Eylem%20Plan_%202024-2030.pdf (E.T. 25/8/2024).

Trakya bölgesinde sıcaklık ve yağış senaryolarına göre buğdayda %76 ve ayçiçeğinde %66 verimde azalma olacağı tahmin edilmiştir.¹²⁷

Tarım sektöründeki temel politika belgelerine bakıldığında bunların 18/4/2006 tarihli ve 5488 sayılı Tarım Kanunu, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yayımlanan On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) ve Tarım ve Orman Bakanlığının 2024-2028 Stratejik Planı olduğu görülmektedir. Bu belgeler, iklim değişikliğine uyum konusunda da vurgu ve eylemler içermektedir. Ayrıca Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2023) ile İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030) hazırlanmıştır. Tarım sektöründe bu temel belgelerin yanında iklim değişikliğine uyum ile ilgili çok sayıda yasal düzenleme ve politika belgesi de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

3/7/2005 tarihli ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu

Türkiye'nin Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planı (2023-2027)

Anadolu Bozkır Ekosistemleri için Ekosistem Temelli Uyum Stratejisi (2022-2036).¹²⁸

5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu kapsamında hangi sınıf tarım arazisinin hangi şartlarda, hangi yatırımlar için tarım dışı amaç ile kullanılacağı düzenlenmiş olup birinci derecede önemli tarım arazilerinin tarım dışı amaçla kullanılması engellenmiş ve korunması sağlanmıştır. Aynı Kanun'un 13'üncü ve 14'üncü maddelerinde, Bakanlık ve Valilikler tarafından hangi sınıf arazilere tarım dışı amaçlı kullanılmak üzere izin verileceği hüküm altına alınmıştır. 5403 sayılı Kanun'a göre ülkemizde tarım arazileri üzerinde hiçbir şekilde plansız veya izinsiz yapılaşmaya izin verilmemesi gerekmektedir. İzinsiz yapılaşma halinde mezkûr Kanun'un 21'inci maddesi kapsamında cezai işlem tesis edilmektedir. Bu kapsamda, Bakanlar Kurulu Kararı ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile ülkemiz genelinde bugüne kadar 72 ilde 440 adet büyük ova koruma alanı olarak ilan edilerek tarım arazileri koruma altına alınmış, toplumda toprak koruma bilincinin artırılması, toprağın önemi konusunda farkındalık/duyarlılık geliştirilmesi ve izinsiz kullanımlara dikkat çekilmesi amacıyla kamu spotu hazırlanmıştır.¹²⁹ Ayrıca 5403 sayılı Kanun kapsamında yapılacak faaliyetten dolayı çevre tarım arazilerinin zarar görmesini engellemek amacıyla Toprak Koruma Projesi hazırlanmakta, yine aynı Kanun kapsamında tarım arazilerinin izinsiz olarak amacı dışında kullanıldığının tespit edilmesi durumunda idari yaptırımlar uygulanmaktadır.¹³⁰

Türkiye topraklarının %65'i kurak ve yarı kurak olup erozyona karşı hassastır.¹³¹ Ayrıca, iklim değişikliği ve insan etkinlikleri, çölleşmenin/arazi tahribatının, erozyon ve kuraklığın

¹²⁷ A.g.e., s. 66.

¹²⁸ A.g.e., s. 63.

¹²⁹ Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

¹³⁰ Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

¹³¹ Tarım ve Orman Bakanlığı, Towards Sustainable Food Systems National Pathways of Türkiye, s. 7.

etkilerinin artmasına yol açmaktadır. Yanlış arazi kullanımları sonucu tarım, orman ve mera alanlarındaki erozyon; tarım, mera arazilerindeki tahribat, verimlilik azalması veya kaybı; orman, sulak alan, bozkır gibi doğal ekosistemlerin tahribatı ve biyolojik çeşitlilik kaybı; verimli tarım ve mera alanlarının amaç dışı kullanımı ve usulsüz faydalanmalar, hızlı nüfus artışı ve kentleşmenin getirdiği olumsuz etkiler gerçekleşen temel olgulardır. Türkiye, 1946 yılından bu yana süregelen, çölleşme/arazi tahribatıyla mücadele konusunda ağaçlandırma, erozyon kontrolü, bozuk orman alanlarının rehabilitasyonu ve mera ıslahı çalışmaları başta olmak üzere önemli bir başarı ve deneyim elde etmiştir. Bu kapsamda, 2020 yıl sonu itibari ile yaklaşık 9 milyon hektar alanda ağaçlandırma, erozyon kontrolü, bozuk orman alanlarının rehabilitasyonu ve mera ıslahı çalışmaları yapılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucu 1970'li yıllarda erozyonla taşınan toprak miktarı 500 milyon ton yıl⁻¹ iken 2020 yılı itibarıyla bu miktar 140 milyon ton yıl⁻¹'e düşmüştür. Ülkemizde meydana gelen erozyonun dinamik olarak izlenmesi ve buna bağlı olarak gerekli önlemlerin alınmasına yönelik politikaların belirlenebilmesi için Tarım ve Orman Bakanlığı Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü tarafından Dinamik Erozyon Modeli ve İzleme Sistemi (DEMİS) yazılımı geliştirilmiştir. Böylece Türkiye su havzalarında 'potansiyel', 'gerçek' ve 'akarsulara ulaşan' yıllık ortalama toprak kayıplarının belirlenmesi ve haritalandırılması mümkün hale gelmiştir.¹³² Ayrıca ülkemizin taraf olduğu BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi çerçevesinde Çölleşme ile Mücadele Ulusal Stratejisi ve Eylem Planı (2019-2030) da hazırlanmıştır.¹³³

Bitkisel ürünlerde güvenilir gıda arzının ve sürdürülebilir üretimin sağlanması son derece önemlidir. Türkiye'de 2022 yılında toplam tarım ilacı kullanım miktarı, 2021 yılına göre %4,5 artarak 55.374 tona yükselmiştir.¹³⁴ AB'ye Türkiye'den ithal edilen meyve ve sebzelerdeki pestisit kalıntılarına ilişkin Gıda ve Yem Hızlı Alarm Sistemi'ne 2022'de yapılan bildirimlerin sayısı, 2020'den bu yana gözlemlenen eğilime paralel olarak yüksek kalmıştır.¹³⁵ Tarım ve Orman Bakanlığınca hatalı pestisit kullanımının önlenmesi amacıyla bitkisel ürünlerde arız olan zararlı organizmalarla mücadelede tüm dünyada kabul gören Entegre Mücadele çalışmalarının yaygınlaştırılması, hasat öncesi pestisit denetim çalışmalarının yürütülmesi, alternatif mücadele yöntemlerinden biyolojik ve biyoteknik mücadele yöntemlerinin destekleme kapsamına alınması ve yaygınlaştırılması, çiftçi tarla okulu gibi yaygın ve uygulamalı eğitimlerle birlikte uzaktan eğitim yayım çalışmalarına ağırlık verilmesi gibi farkındalık çalışmaları sürdürülmektedir.¹³⁶

Gıda hakkının güvence altına alınabilmesi için önem arz eden bir diğer sektör olarak hayvancılık sektörü de iklim değişikliğinden doğrudan ya da dolaylı olarak olumsuz etkilenebilmektedir. Sıcaklık artışıyla hayvanlarda ısı üretimi ve ısının kullanılması

132 "Türkiye'de Erozyon", <https://cem.csb.gov.tr/turkiye-de-erozyon-i-103687> (E.T. 18/9/2024).

133 "Çölleşme ile Mücadele Ulusal Eylem Programı", <https://cem.csb.gov.tr/collesme-ile-mucadele-ulusal-eylem-programi-i-103585> (E.T. 18/9/2024).

134 "Çevresel Göstergeler", <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/tarim-ilaci-pestisit-kullanimi-i-85834> (E.T. 3/10/2024).

135 AB Komisyonu, 2023 Türkiye Raporu, Brüksel, 2023, s. 123

136 "Çevresel Göstergeler", <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/tarim-ilaci-pestisit-kullanimi-i-85834> (E.T. 3/10/2024).

arasındaki denge bozulabilmektedir. Hayvanlarda üreme döngüsünün değişmesi, gebelik oranının düşmesi, düşüklerde artış, ölüm oranının artması, yem tüketim oranının azalması, yemin ürüne dönüşümünün azalması, canlı ağırlık değişimleri, süt ve et üretiminin azalması görülebilmektedir. Hayvansal üretim miktarındaki değişiklikler maliyetleri de etkilemektedir.¹³⁷ Hayvancılıkta beklenen riskler verim kayıpları, maliyet ve fiyat artışları, aşırı iklim olayları nedeniyle zararların artışı, gelir azalmaları, sektörde ekonomik daralma ve gıda güvenliği riskleri olarak sıralanabilir.¹³⁸

Ülke ihtiyaçları doğrultusunda stratejik önem arz eden hayvansal ürünleri belirlemek, belirlenen stratejik ürünlerin nerede ne kadar üretileceğini planlamak, küresel iklim değişikliğine uyum sağlayarak sürdürülebilirliği temin etmek, doğal kaynakları korumak ve en üst düzeyde faydalanmak, ülkemizin hayvansal ürün ihtiyacını karşılayarak ihracat odaklı büyüme sağlamak üzere hayvansal üretim planlanması modeli oluşturulmuştur.¹³⁹

İklim değişikliği, coğrafi kısıtlılıklar, doğal kaynakların etkin kullanımı ve gelecek nesiller için hayvansal üretiminin garanti altına alınması adına sürdürülebilir bir üretim modeli oluşturulması amacıyla üretim kapasitesi, ihtiyaç analizleri, iç ve dış pazar potansiyelleri göz önüne alınarak; suyu merkeze alan doğal ve genetik kaynakların korunduğu, hayvan sağlığı ve refahının ön planda tutulduğu, ıslah yöntemlerinin kullanılarak verimin artırıldığı, aile işletmeleri ile genç ve kadın üreticilerin desteklendiği, birbirini tamamlayıcı faaliyetleri kapsayan, sürdürülebilir, verimli ve kaliteli hayvansal üretim ile güvenli gıda arzı amacıyla Tarım ve Orman Bakanlığınca 2024-2028 hayvancılık yol haritası açıklanarak buna uygun politikalar hazırlanmıştır. Bu politikalar; üretimin planlanması, işletmelerin ekonomik açıdan güçlendirilmesi, işletmelerin yapısal açıdan güçlendirilmesi, damızlık ihtiyacının yerli işletmelerden karşılanması, hayvansal üretimde verim ve kalitenin artırılması, hayvan hastalıkları ile etkin mücadelenin yürütülmesi ve yeni destekleme modeli olarak belirlenmiştir.¹⁴⁰

FAO istatistiklerine göre Türkiye, 2019 yılında dünyada küresel bal üretimi bakımından Çin'den sonra ikinci sırada yer almaktadır. Koloni sayısı ve bal üretimi bakımından ise Türkiye birinci sırada yer almakta olup bal tüketiminde (kişi başına günlük gram) ilk sırada yer almaktadır.¹⁴¹ İklim değişikliği bal arılarının yaşam alanlarını ve besin kaynaklarını tahrip etmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığınca küresel iklim krizinin arıcılığa yönelik olumsuz etkilerini en aza indirmek için mevcut iklim şartlarına dayanıklı arı ırklarının ıslahına yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Arıcılıkta kalite ve sürdürülebilirliği sağlamak için arıcılık sektörü Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından 2003 yılından itibaren desteklenmektedir. Bu desteklemeler “Ana Arı” ile başlamış olup “Bal” desteği ile devam etmiştir. 2009 yılından itibaren Bakanlığın

137 İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030), s. 65-66.

138 A.g.e., s. 69.

139 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

140 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

141 Tarım ve Orman Bakanlığı, Towards Sustainable Food Systems National Pathway of Türkiye, s. 10.

bütçe imkânları ölçüsünde; “Arılı Kovan” ve “Damızlık Ana Arı” desteğinin yanında zaman zaman ana arı, alet, ekipman gibi destekler de verilmektedir.¹⁴² 2024 yılından itibaren Bakanlık hayvancılık politikaları gereğince desteklemelerin etkinliğinin artırılması kapsamında; hayvancılık işletmelerinin ekonomik açıdan güçlü, dirençli ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşması hedefiyle hayvancılıkta ilk defa genç ve kadın üreticilere ilave destek verilmesi planlanmıştır. Yönlendirici etkinin ve verimliliğin ön planda tutulduğu yeni destekleme modelinde, planlama desteği kapsamında gezginci arıcılara ve genç/kadın üreticilere kovan başı ilave destek verilmesi kararı alınmıştır.¹⁴³ Ayrıca iklim değişikliğinin arılar üzerindeki etkilerinin bertaraf edilmesi amacıyla Arıcılık Eylem Planı hazırlıkları da başlatılmıştır. İlgili kamu kuruluşları, üniversiteler ve özel sektör temsilcilerinin bir araya gelerek oluşturacağı Arıcılık Eylem Planı için hazırlıkların devam ettiği belirtilmiştir.¹⁴⁴

Gıda hakkının korunması ve geliştirilmesi bağlamında balıkçılık faaliyetleri de önem taşımaktadır. İklim değişikliğine bağlı olarak deniz suyu sıcaklığındaki ve su parametrelerindeki değişimler sucul biyolojik çeşitliliği olumsuz yönde etkilediğinden iklim değişikliğinin balıkçılık faaliyetleri üzerinde de olumsuz tesirleri olacağı tahmin edilmektedir. Bunlar, balık ürün verimlerinin, balık sayısının ve çeşidinin azalması, istilacı türlerin girişi, balık dağılımında ve göç davranışlarında değişimler olarak özetlenebilir. Ayrıca kıyı şeridinde balıkçılıkla geçimini sağlayanlar; kasırgalar, siklonlar, deniz seviyesinin yükselmesi, seller, taşkınlar ve kıyı erozyonu gibi iklimle ilgili aşırı olaylara ve doğal afetlere maruz kalma riski altındadır. Bu da iklim değişikliğinin altyapı üzerinde de aşındırıcı etkileri olduğunu göstermektedir. Küçük ölçekli balıkçılar ve küçük ölçekli su ürünleri yetiştiriciliği iklim değişikliğine karşı özellikle savunmasızdır ve sektörde çalışanların yoksulluktan korunması önem arz etmektedir.¹⁴⁵

Balıkçılık faaliyetlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla ülkemizde su ürünleri avcılığı ve yetiştiriciliğine ilişkin düzenlemeler 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu kapsamında deniz ve iç sularımızdaki su ürünleri kaynaklarının koruma ve kullanma dengesi bilimsel, çevresel ve sosyoekonomik hususlar gözetilerek yürütülmektedir. Su ürünleri avcılığında kullanılan av araçlarının vasıflarına, türlerin avcılığına ilişkin limitler, bazı türlerde kota uygulamaları, hedef dışı avcılık, av aracı, tür ve bölgesel olarak getirilen izin, alan ve zaman düzenlemeleri 6/1 Numaralı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığının Düzenlenmesi Hakkında Tebliğ ile 6/2 Numaralı Amatör Amaçlı Su Ürünleri Avcılığının Düzenlenmesi Hakkında Tebliğ hükümleri uygulanmaktadır. Nesli tehlike altında olan veya farklı nedenlerle popülasyonları zarar gören tür stoklarının güçlendirilmesi amacıyla, kaynağa özgü türler ve bilimsel temele dayalı metotlar kullanılarak balıklandırma faaliyetleri yürütülmektedir. Sucul biyoçeşitliliğin korunması, avcılık üretiminin artırılması, amatör balıkçılık ve dalış turizminin geliştirilmesi, yasadışı balıkçılığın önlenmesi, kaybolan habitatların geri kazanılması ve sucul canlılar

142 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

143 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

144 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

145 Manuel Barange vd. Impacts of climate change on fisheries and aquaculture Synthesis of current knowledge, adaptation and mitigation options, Fao Fisheries And Aquaculture Technical Paper 627, FAO, 2018, s. 23-25.

için yeni yaşam alanları oluşturulması amacıyla yapay resif alanları oluşturulmakta ve izlenmektedir.¹⁴⁶

1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu kapsamına giren sucul canlıları ve su ekosistem hizmetlerini zarardan korumak ve sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla, ülke genelindeki tatlı/tuzlu/acı su kaynaklarında belirlenmiş istasyonlardan yılda iki kez alınan numuneler ile alıcı ortam izlemeleri yapılmaktadır. Her yıl su kaynaklarından terk edilmiş av araçları temizlenme programı uygulanmaktadır. İnsan faaliyetleri ve iklim değişikliği nedeniyle yer değiştiren yabancı türlerin sucul ekosistemlerine ve barındırdıkları doğal türlere yönelik oluşturdukları tehditleri azaltmak amacıyla farkındalık çalışmaları yürütülmekte, giriş, yerleşme, yayılma ve etkilerine yönelik mücadele yöntemleri belirlenerek, balon balığı avcılığının desteklenmesi programı uygulanmaktadır. Küçük ölçekli balıkçılığın sürdürülebilirliğinin devamı için “küçük ölçekli balıkçılığın desteklenmesi” programı uygulamaktadır. Su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı kapsamında yetiştiricilik izinleri verilmektedir.¹⁴⁷ Denetim ve kontrol ile ilgili olarak, denetimlerin sayısı artmış ve 2022’de 169 balıkçı teknesine yasa dışı, kayıt dışı ve düzenlenmemiş balıkçılık nedeniyle el konulmuştur. Balıkçılık denetimlerinde insansız hava araçları gibi yeni teknolojiler kullanılmaktadır.¹⁴⁸

Su, hem bireylerin temiz ve güvenli suya erişimi hem de tarımsal faaliyetler bakımından gıda hakkının korunmasını güçlendirmektedir. İklim değişikliği, atmosfer, hidrosfer ve biyosfer arasındaki ilişkiyi etkilemekle birlikte, hidrolojik çevrimde de değişikliklere neden olmaktadır. Türkiye için hazırlanan iklim projeksiyonları ile iklim değişikliğinin yağış değişkenliğini artıracığı ve buna bağlı olarak su kaynaklarının potansiyelini ve kullanılabilirliğini doğrudan etkileyeceği tahmin edilmektedir. Ayrıca, kuraklık ve su kıtlığı olasılığı ile yağış şiddetindeki değişikliğe bağlı olarak taşkın ve sel gibi afetlerde de artış olacağı öngörülmektedir. Bunun sonucunda içme ve kullanma suyu kaynaklarında azalma, hanehalkı su ihtiyacının karşılanamaması, ekosistem su ihtiyacının karşılanamaması, su kaynaklarının kirlenmesi, tarımsal sulama suyu ihtiyacının karşılanamaması, mahsul veriminde düşüş, enerji üretimi ve sanayi ihtiyacının karşılanamaması sonucunda ekonomik kayıplar, ticaret, turizm, rekreasyon, madencilik, hayvancılık, taşıma, ulaşım gibi sektörel ihtiyaçların karşılanamaması sonucu ortaya çıkan ekonomik kayıplar olası riskler olarak görülmektedir.¹⁴⁹

Önümüzdeki 100 yıl için yapılan iklim değişikliği tahminlerine göre, ülkemizde su kaynaklarının yaklaşık %25 oranında azalması beklenmektedir. Ülkemiz su zengini olmayıp, aksine yılda 1.313 metreküp kişi başı kullanılabilir su miktarı ile su stresi altındaki bölgeler arasında yer almaktadır. Su kaynaklarının korunması ve verimli kullanılmasına yönelik gerekli tedbirler

146 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

147 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

148 AB Komisyonu, a.g.e., s. 125.

149 İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030), s. 44.

alınmadığı takdirde, 2030 yılından itibaren Türkiye'nin su sıkıntısı yaşayan ülkeler arasında yer alması beklenmektedir.¹⁵⁰

Su kullanımının sektörel dağılımına bakıldığında 2022 yılında ülkemizde yıllık toplam su tüketimi 57 milyar metreküp olup bu miktarın 44 milyar (%77) metreküpü tarımsal sulama amaçlı, 13 milyar metreküpü (%23) ise içme-kullanma (%12) ve endüstriyel amaçlı (%11) kullanılmaktadır. Söz konusu istatistikler Türkiye'de en fazla su kullanımının tarım sektöründe gerçekleştiğini göstermektedir. Dolayısıyla iklim değişikliğinin yol açacağı kuraklık ve su kıtlığı gibi afetlerin tarımsal faaliyetler üzerinde oluşturacağı olumsuz etkiler göz önüne alındığında tarımda kullanılan suyun etkin ve tasarruflu kullanılması gerekmektedir.¹⁵¹

İklim değişikliğinin içme-kullanma suyu kaynakları üzerinde de olumsuz etkiler yaratacağı tahmin edilmektedir. Gıda hakkının temel bir gereği olarak insanların içilebilir, temiz ve güvenli suya erişimlerinin sağlanması gerekmektedir. Kentlerde giderek artan nüfusun su talebini artırdığı dikkate alındığında iklim değişikliğinin yarattığı kuraklık ve su kıtlığı tehlikelerinin su tüketiminin yüksek olduğu şehirleri daha fazla etkileyeceği öngörülmektedir.¹⁵² Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 2022 yılı Su ve Atıksu İstatistikleri'ne göre Belediyeler tarafından su kaynaklarından 6,7 milyar metreküp su çekilmiştir. Çekilen suyun %43'ü barajlardan, %29,1'i kuyulardan, %16,5'i kaynaklardan, %7,7'si akarsulardan ve %3,7'si göl, gölet veya denizlerden edinilmiştir. Kaynaklardan çekilen toplam 6,7 milyar metreküp suyun 4,1 milyar metreküpü içme ve kullanma suyu arıtma tesislerinde arıtılmıştır. Arıtılan suyun %90,4'üne konvansiyonel, %9,6'sına gelişmiş, %0,03'üne ise fiziksel arıtma uygulanmıştır. Kanalizasyon şebekesinden deşarj edilen 5,4 milyar metreküp atık suyun 4,6 milyar metreküpü atık su arıtma tesislerinde arıtılmış olup arıtılan atık suyun %52,7'sine gelişmiş, %25,2'sine biyolojik, %21,7'sine fiziksel ve %0,4'üne doğal arıtma uygulanmıştır. Arıtılan atık suyun %1,5'i sanayi, tarımsal sulama vb. alanlarda yeniden kullanılmıştır.¹⁵³ Arıtılmadan alıcı ortama verilen suların, su kaynaklarında kirlenmeye ve su kalitesinde düşüşe neden olduğu gözetildiğinde¹⁵⁴ atık suların kontrol edilerek su kaynaklarının kirletilmesinin engellenmesi, su kalitesinin korunması için tedbirler alınması ve arıtılmış atık su miktarının artırılarak bunların kullanımının sağlanması önem arz etmektedir.

Sosyo-ekonomik gelişimlerine bağlı olarak kentlere talep artmaktadır. Artan nüfus ve arazi kullanım kararlarına ek olarak istihdam kararları da kentin su talebini etkileyen önemli konulardandır. Kuraklık ve su kıtlığı koşullarında kentsel su taleplerinin karşılanmasında zorluklar meydana gelerek su kesintileri yaşanmaktadır. Kentlerde ambalajlı su kullanımı yaygınlaşmıştır. Çarpık yapılaşma, geçirimsiz yüzey alanlarının artması ve dere yataklarına

150 "Su Verimliliği Seferberliği", <https://www.suverimliliği.gov.tr/su-verimliliği-seferberliği/> (E.T. 25/9/2024).

151 İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030), s. 33.

152 A.g.e.

153 TÜİK, "Su ve Atıksu İstatistikleri, 2022", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Su-ve-Atıksu-Istatistikleri-2022-49607> (E.T. 18/9/2024).

154 İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030), s. 45.

müdahaleler sonucunda taşkınların ve su baskınlarının etkisi artmakta, can ve mal kayıpları yaşanmaktadır. Özellikle kent yoksulları bu durumdan daha fazla etkilenmektedir.¹⁵⁵

Ülkemizde su kayıp oranları gelişmiş ülkelere kıyasla yüksek olup %33,54 seviyesindedir. Gelişmiş ülkelerde ise bu oran %8-24 arasında değişmektedir.¹⁵⁶ Gelir getirmeyen su¹⁵⁷ oranı ise %40 seviyelerinde seyretmektedir. Bu da kentlerde kuraklık ve su kıtlığı ile taşkına ilişkin etkilenebilirlik ve risk analizi çalışmalarını, aynı zamanda su tasarrufu ve taşkın kontrolüne yönelik uyum çalışmalarını ön plana çıkartmaktadır.¹⁵⁸ Nitekim On İkinci Kalkınma Planı'nda "880.2. Ekonomik kaçak seviyesi indeksleri kullanılarak suyun gerçek değeriyle su kayıp oranı ve gelir getirmeyen su hedefleri belirlenecektir." ve "880.3. Belediyelerin mücadeleye yönelik kayıp kaçakla faaliyetleri desteklenecektir." politika tedbirlerinde su kayıplarına değinilmiştir.

İklim değişikliğine bağlı su stresi yaşayan ülkemizde ev, iş yeri ve sanayide su kayıplarının önlenmesi, yasal altyapının oluşturulması, tarımda modern sulamayöntemlerinin kullanılması ve halkın bilincinin artırılması hedefleriyle "Su Verimliliği Seferberliği" başlatılmıştır. Su verimliliği konusunda ulusal ölçekte harekete geçilmesi ve acil önlemler alınması hususu Birinci Su Şurası sonuçlarında da öncelikli konu olarak ortaya koyulmuştur. Bununla bağlantılı olarak Değişen İklim Uyum Çerçevesinde Su Verimliliği Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2023-2033) belgesi hazırlanarak kamuoyu ile paylaşılmıştır.¹⁵⁹

İklim değişikliğinin olumsuz etkileri ormanlar üzerinde de görülmektedir. Türkiye'de orman alanlarında 2002-2019 yılları arasında %8,7 oranında artış yaşanmışsa da ülkemiz orman yangınlarına karşı hassas bir bölgede bulunmaktadır ve özellikle son yıllarda ciddi orman yangınlarıyla karşı karşıya kalınmaktadır. Söz gelimi Türkiye'de 2008 ile 2020 yılları arasında her yıl ortalama 20.760 hektarlık alan yanarken, bu miktar 2021 yılında %755 artmış ve 2021'in Ocak ile Ağustos ayları arasında kül olan ormanlık alan 177.476 hektara ulaşmıştır. Türkiye'de 2008 ila 2020 yılları arasında her yıl Ağustos ayına gelindiğinde çıkan orman yangını sayısı ortalama 59 olarak kayıtlara geçerken, bu sayı 2021'de 159'a yükselmiştir. 2022 yılında 2 bin 43 yangında, 12 bin 384 hektar alan yanmıştır.¹⁶⁰ 2023 yılı yangın istatistiklerine göre 1 Ocak- 15 Kasım 2023 tarihleri arasında gerçekleşen 2.539 yangından toplamda 15.616 hektar alan etkilenmiştir.¹⁶¹ Ülkemizdeki orman yangınlarının dört ana sebebi kasıt, ihmal/

155 A.g.e., s. 33.

156 "Bugün Dünya Su Kayıpları Günü!" <https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Haber/1076/Bugun-Dunya-Su-Kayıplari-Gunu> (E.T. 18/9/2024).

157 Verimlilik sözlüğüne göre Gelir getirmeyen su, Sistemin tamamında veya bir kısmında sisteme verilen su miktarı ile faturalandırılmış izinli su tüketimi arasındaki farktır. Bkz. <https://www.suverimliliği.gov.tr/verimlilik-sozlugu/#:~:text=Gelir%20Getirmeyen%20Su%3A%20Sistemin%20tamam%C4%B1nda,izinli%20su%20t%C3%BCketimi%20aras%C4%B1ndaki%20farkt%C4%B1r.> (E.T. 18/9/2024).

158 İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030), s. 33.

159 "Su Verimliliği Seferberliği", <https://www.suverimliliği.gov.tr/su-verimliliği-seferberliği/> (E.T. 25/9/2024).

160 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 2021 Yılı Raporu, s. 106.

161 Kadir Alperen Coşkun, "2023 Yılında Dünya'da ve Türkiye'de Orman Yangınları", Türkiye İnsani Çalışmalar Yıllığı, Akademik Değerlendirmeler, <https://yillik.kizilayakademi.org.tr/2023-yilinda-dunyada-ve-turkiyede-orman-yanginlari/> (E.T. 18/9/2024).

kaza, doğal/ yıldırım ve sebebi bilinmeyen yangınlardır ve ormanlar çok yüksek oranda insan kaynaklı çıkan yangınlardan etkilenmektedir. Bununla birlikte iklim değişikliğinin orman yangınları üzerinde etkileri bilinmekte ve Türkiye'nin yer aldığı Akdeniz havzasında da gelecekte yağışların azalacağı, sıcaklıkların artacağı ve buna bağlı uzun süreli kuraklıkların oluşacağı yapılan iklim senaryolarında tahmin edilmektedir. Bu durum da iklim değişikliğinin ormanlar üzerinde önemli etkiler doğuracağını göstermektedir.¹⁶² Anayasa'nın 169'uncu maddesi çerçevesinde ormanların korunması ve ormanlık alanların geliştirilmesi devletlerin pozitif yükümlülüklerindendir. Bu doğrultuda ormanların korunması için gerekli her türlü tedbirin alınması, orman yangınlarına çözüm olarak bilinçlendirme eğitimleri, rekreatif ihtiyaçların gözden geçirilmesi, yangın sayı ve nedenlerinin analizi, mevzuat geliştirmesi, olay yeri incelemesine ilişkin özel birimlerin oluşturulması ve teknoloji kullanımının bu alana entegrasyonu önem arz etmektedir.¹⁶³

B. Gıda Kaybı ve İsrafının Önlenmesi

Türkiye’de kaybolan ve israf edilen gıda miktarı 18,2 milyon tondur.¹⁶⁴ Bu miktar, ülkede üretilen tüm gıdanın %20’sinden fazlasına tekabül etmektedir.¹⁶⁵ Çöpteki gıda oranı %52,09’dur.¹⁶⁶ Bu durum, küresel ölçekte gıda israfının altında yatan temel etkenlerden birinin tüketici davranışları olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁶⁷

On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)’in “Tarım ve Gıda” alanında gıda kaybı ve israfının önlenmesine ilişkin belirlenen politika ve tedbirler şu şekildedir:

“495. Gıda güvenliğini teminen israfın önlenmesi, etkin stok yönetimi ile pazarlamaya yönelik altyapı ve uygulamaların geliştirilmesi sağlanacaktır.

162 A.g.e.

163 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 2022 Yılı Raporu, s. 106.

164 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

165 “Reduction of food loss and waste in Central Asia, Azerbaijan and Turkey”, <https://www.fao.org/in-action/fao-turkey-partnership/projects/project-detail/en/c/1363051/>, (E.T. 4/9/2024).

166 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

[illegible]

495.1. Tarım ürünleri soğuk zincir lojistik altyapısının iyileştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.

495.3. Gıda kayıp ve israfının önlenmesine yönelik farkındalık artırma çalışmaları yapılacaktır.¹⁶⁸

Gıda hakkından faydalanılmasını zorlaştıran, iklim değişikliğine katkıda bulunan ve küresel bir sorun teşkil eden gıda kaybı ve israfının azaltılması için ülkemizde çok sayıda çalışma yapılmaktadır. Ulusal düzeyde, Türkiye’de gıda kayıpları ve israfına yönelik yürütülen en önemli girişimlerden bir tanesi 2013 yılında başlatılan Ekmek İsrafını Önleme Kampanyası’dır. Kampanya, toplumun israf konusundaki farkındalığını artırmayı, tedarik zinciri boyunca israfı önlemeyi ve kaliteli, besleyici olması ile obeziteyi önlemesinden dolayı tam buğday ekmeği tüketimini teşvik etmeyi amaçlamıştır. Kampanya çalışmalarının toplum üzerindeki etkisini gözlemlemek ve israf eğilimini belirlemek amacıyla 2013 yılında yapılan ölçüm araştırması sonuçlarına göre ekmek israfında %18 oranında azalma ve yıllık yaklaşık 300 milyon TL tutarında tasarruf sağlandığı görülmüştür. Ayrıca, kampanyanın etkisine bağlı olarak toplumun tüketim alışkanlıklarında değişimler meydana gelmiştir. İnsanlar tüketim miktarlarına uygun olarak ekmek almaya başlamış ve bu da 2,5 milyar TL tutarında bir tasarruf sağlamıştır. Bir yıllık kampanya sonucunda; her iki tasarrufun ülke ekonomisine toplam katkısı günlük 7,8 milyon TL, yıllık ise 2,8 milyar TL olmuştur. FAO, başarısı nedeniyle Ekmek İsrafını Önleme Kampanyası’nı dünyada israfın önlenmesine yönelik eylemlere katkıda bulunan iyi uygulama örneği olarak ilan etmiştir.¹⁶⁹

Konuya ilişkin farkındalık yaratılması amacıyla yürütülen bir diğer önemli kampanya FAO iş birliğinde 2018 yılında hazırlıkları başlayan ve 2020 yılında uygulamaya konan “GIDANI KORU-Sofrana Sahip Çık” isimli büyük çaplı, uluslararası ayağı da olan kampanyadır.¹⁷⁰ Kampanyanın etkinliğinin ölçülmesi amacıyla kampanyaya başlamadan hemen önce (Mart, 2020) ve kampanyanın birinci yılında (Nisan, 2021) gıda kayıp ve israfı ile ilgili olarak bağımsız bir danışmanlık firmasına anket çalışması yaptırılmıştır. Bu kapsamda gıda israf sıklığında bir değişim gözlenmemekle birlikte hane başına 27 TL’lik bir tasarruf sağlandığı (Bu, Türkiye için toplam 664 milyon TL’lik bir tasarruf anlamına gelmektedir) tespit edilmiştir. Hem gıda alışverişlerinin planlanmasında hem de gıdaların korunmasında tüketici duyarlılığı da artmıştır. Son Tüketim Tarihi (STT) ve Tavsiye Edilen Tüketim Tarihi (TETT) kavramlarına yönelik farkındalık %20’lik bir oranla artış göstermiş ve tüketiciler daha dikkatli olmaya başlamıştır. Ürünlerin tazeliğini yitirmesi ve/veya bozulmasının gıda israfının temel nedeni olarak gerekçelendirildiği görülmüş, her 4 kişiden 1’inin kampanyayı duyduğu, kampanyayı duyanların %93’ünün kampanyayı faydalı bulduğu, %84’ünü kampanyadan sonra gıda israfına karşı daha dikkatli olmaya başladığı tespit edilmiştir.¹⁷¹

168 Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), s. 100, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf, (E.T. 4/9/2024).

169 Türkiye’nin Gıda Kayıpları ve İsrafının Önlenmesi, Azaltılması ve Yönetimine İlişkin Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı, s. 4.

170 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

171 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

Ülkemizde ilk defa 2020 yılında Gıdanı Kori Sofrana Sahip Çık Kampanyası'yla eşgüdümli olarak Türkiye'nin Gıda Kayıpları ve İsrafının Önlenmesi, Azaltılması ve Yönetimine İlişkin Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı kabul edilmiştir. Strateji Belgesi ve Eylem Planı kapsamında belirlenen 94 eylemin %80'inde ilerleme kaydedilmiştir. Sosyal medya paylaşımları ile 21 milyondan fazla kişiye ulaşılmıştır. Tarım ve Orman Bakanlığı, gıda israfını önlemek ve gıda kaybı konusunda farkındalık oluşturmak için "Söz Ver Rekor Gelsin!" sloganıyla dijital imza hareketi de başlatmıştır. Bu kapsamda alınan 790 bin söz ile "Çevresel sürdürülebilirlik konusunda dünyada en çok söz verilen kampanya" rekoru Guinness nezdinde tescil edilmiş, 881 bin söz ile Çin'in elinde bulunan "Bir Kampanya İçin Verilen En Fazla Söz" rekoru da kırılmıştır.¹⁷²

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından konuya ilişkin farkındalık yaratmak amacıyla çok sayıda belge ve kılavuz da hazırlanmıştır. Bunlar:

- | Lojistik Sektöründe Gıda Kaybını Azaltmaya Yönelik Rehber Doküman,
- | Gıda Artık ve Atıklarından Kompost Yapımı Kılavuzu,
- | Otel, Restoran ve Diğer Toplu Tüketim Yerlerinde Gıda İsrafı ile Mücadele Kılavuzu,
- | Gıda Satış Noktalarında Gıda İsrafı ile Mücadele Kılavuzu,
- | Tüketiciler İçin Gıdayı İsfaf Etmeden Yaşama Kılavuzu'dur.¹⁷³

Bunların yanı sıra Tarım ve Orman Bakanlığı, Sürdürülebilir Gıda Platformu ile iş birliği içerisinde öncelikli sektörlere yönelik 5 adet kılavuz daha yayınlanmıştır. Bu kılavuzlar şu şekildedir:

- | Bal ve Arı Ürünleri Sektöründe Gıda Kaybı ve İsrafının Azaltılması Kılavuzu,
- | Alkolsüz İçecek Sektöründe Gıda Kaybı ve İsrafının Azaltılması Kılavuzu,
- | Süt ve Süt Ürünleri Sektöründe Gıda Kaybı ve İsrafının Azaltılması Kılavuzu,
- | Hububat, Kuru Meyve ve Çay Sektörlerinde Gıda Kaybı ve İsrafının Azaltılması Kılavuzu,
- | Kırmızı Et ve Kümes Hayvanları Sektöründe Gıda Kayıplarının Azaltılması Kılavuzu.¹⁷⁴

Bakanlık tarafından "Gönüllü Son Hasat" etkinlikleriyle, tarlada kalan taze meyve ve sebzeler gönüllü gençler eşliğinde toplanarak ihtiyaç sahiplerine bedelsiz olarak dağıtılmıştır. Kampanyanın ikinci dönemine ilişkin çalışmalar yürütölmeye devam etmektedir. Gıda İsrafının Önlenmesine Dair Kanun taslağı da hazırlanmaktadır.¹⁷⁵

172 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

173 "Haydi Sen de Söz Ver Rekor Gelsin!", <https://gidanikoru.com/sayfa/43> (E.T. 27/9/2024).

174 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

175 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

Gıda kaybı ve gıda israfının önlenmesine yönelik çok sayıda çalışma yapılmasına rağmen ifade edildiği üzere ülkemizde kaybolan ve israf edilen gıda miktarı 18,2 milyon ton olarak saptanmıştır ve bu miktarın düşürülmesinde kurumsal çalışmaların, bireysel çabaların ve özel sektörün çalışmaların eş güdümlü olarak yürütülmesi önem arz etmektedir. Nitekim sosyal medyada zincir marketler tarafından STT'lerinin geçmesi gerekçesiyle gıda ürünlerinin çöpe atıldığına dair pek çok haber ve görüntü yer almaktadır. Bu kapsamda zincir marketlerin, mevzuat kapsamında, fiyat indirimi yapıp ikili fiyata sebebiyet verememe gerekçesi ile STT'si geçen ürünlerin aynı gün çöpe atıldığı ifade edilmektedir.¹⁷⁶ Ancak STT'si yaklaşan ürünlerde indirim uygulamak gıda kaybı ve gıda israfının önlenmesinde kullanılan önlemlerden biridir.¹⁷⁷ Bu kapsamda gerekli yasal düzenlemelerin yapılması dahil, tüketicilerin açıkça bilgilendirileceği biçimde, örneğin marketlerde bu tür ürünlere ayrılmış özel bölümlerde veya raflarda, STT'si yaklaşan ürünlerin indirimli olarak satılmasının sağlayacak gerekli tedbirlerin alınmasının hem gıda kaybı ve israfının azaltılmasına hem de tüketicilerin sağlığa zararlı olmayacak şekilde daha uygun fiyatlı ürünlere erişimlerinin kolaylaştırılmasına katkı sağlanabileceği değerlendirilmektedir.

Gıda kaybı ve israfı bütün dünyanın sorunudur. Gelişmekte olan ülkeler hasattan perakendeye kadar kayıp verirken, gelişmiş ülkeler perakende sonrası gıdasını israf etmektedir. Artan dünya nüfusu, iklim değişikliği, doğal kaynakların kısıtlılığı göz önünde bulundurulduğunda, gıda kaybı ve israfının önüne ivedilikle geçilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda ilk olarak Ekmeğini İsfraf Etme Kampanyası ile bürokratik düzeyde atılan bu adımların kararlı bir şekilde devam etmesi ve politikalara yansıtılması gerekmektedir.¹⁷⁸

C. Gıdanın Erişilebilirliğinin Sağlanması

Türkiye, zengin tarım potansiyeli ve çeşitlilik sunan iklimi sayesinde gıdanın erişilebilirliği bakımından önemli avantajlara sahiptir. Ülkenin geniş toprakları, farklı iklim koşulları ve yerel üretim sistemleri, tarım ürünlerinin yıl boyunca temin edilmesini sağlarken, coğrafi konumu da gıda ticareti için stratejik bir nokta oluşturmaktadır. Ayrıca, yerel üreticilerin desteklenmesi ve gıda sistemlerinin sürdürülebilirliği üzerine yapılan yatırımlar, Türkiye'nin gıda erişilebilirliğini artırarak toplumun her kesimine ulaşmayı hedeflemektedir.

Türkiye, ekonomik ve sosyal politikaların katkısıyla yoksullukla mücadele, gelir dağılımının iyileştirilmesi, tarımsal üretimin artırılması ve çocuk beslenme bozukluklarının giderilmesi konularında önemli yapısal adımlar atarak açlığın sona erdirilmesi ve herkes için gıda güvenliğinin sağlanması yönünde SKA 2 hedefleri açısından uluslararası ortalamadan daha

176 "Gıda ürünlerini fiyat indirimi yapmak yerine çöpe atıyorlar! Vatandaş bunu yapan marketlere ve kanuni düzenlemeye isyan etti", <https://www.yeniakit.com.tr/haber/gida-urunlerini-fiyat-indirimi-yapmak-yerine-cope-atiyorlar-vatandas-bunu-yapan-marketlere-ve-kanuni-duzenlemeye-isyan-etti-1633381.html> (E.T. 30/5/2025).

177 Natalya Lysova, Eleonara Bottani, Federico Solari, Roberto Montanari, "Impact of the Discount Policies on the Purchasing Behaviour of Perishable Items", IFAC PapersOnLine, 58/19, 2024, s. 433-438.

178 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

iyi bir konuma ulaşmıştır.¹⁷⁹ Diğer taraftan, Türkiye'nin, yeterli gıdaya erişim ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması bağlamında gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkelerin sorunlarını bir arada barındırdığı görülmektedir. Toplumun beslenme alışkanlıklarında bölgesel, mevsimsel, sosyoekonomik, kent-kır ayrımı gibi değişkenlere göre farklılıklar görüldüğünden, yetersiz beslenme, beslenmenin niteliği, aşırı beslenme Türkiye açısından sorun alanları olarak eş zamanlı olarak öne çıkmaktadır.¹⁸⁰ Türkiye'de enerji ve besin öğeleri yönünden beslenme durumuna göre enerjiyi yetersiz düzeyde tüketen aile oranı düşüktür. Toplam protein tüketimi kişi başına yeterli düzeyde olmakla birlikte ağırlıklı olarak bitkisel kaynaklı olup hayvansal protein tüketimi yetersizdir.¹⁸¹

Gıda hakkından herkesin tam olarak faydalanabilmesi ve fiziksel erişilebilirliğin sağlanabilmesi için farklı toplumsal grupların özel gereksinimlerinin dikkate alınması gerekmektedir ve çocuklar bu kapsamda mutlaka gözetilmesi gereken gruplardan birini teşkil etmektedir. TÜİK tarafından yayımlanan Türkiye Çocuk Araştırması'na göre 2022 yılında anneleri/temel bakım verenleri tarafından peynir ve yoğurt gibi hayvan sütünden yapılan yiyecekleri her gün tükettiği belirtilen 6 aylık ve daha yukarı yaştaki çocukların oranı %57,8 olmuştur. Anneleri tarafından ekmek veya makarna gibi tahıl içeren yiyecekleri her gün tükettiği belirtilen 6 aylık ve daha yukarı yaştaki çocukların oranı %62,4 iken meyveyi her gün tükettiği belirtilen çocukların oranı %50,5, sebzeyi her gün tükettiği belirtilen çocukların oranı %33, et, tavuk veya balığı her gün tükettiği belirtilen çocukların oranı %12,7 ve fasulye, nohut, mercimek gibi kuru baklagilleri her gün tükettiği belirtilen çocukların oranı %10,9 olmuştur. Şeker veya çikolata gibi tatlıları her gün tükettiği belirtilen çocukların oranı %32,6, cips ve kraker gibi atıştırmalıkları her gün tükettiği belirtilen çocukların oranı %21,4, kola veya şeker içeren diğer alkolsüz içecekleri her gün tükettiği belirtilen çocukların oranı ise %15,1 olmuştur.¹⁸² TÜİK ve UNICEF tarafından yayımlanan Türkiye'deki Çocuklar 2023 İstatistiklere Bakış çalışmasına göre 2018 yılında 0-4 yaş arasındaki çocukların %1,7'si boya göre zayıf (zayıflık), %6'sı yaşa göre kısa (bodurluk), %1,5'i yaşa göre zayıf (düşük kiloluk) ve %8'i boya göre kiloludur (kiloluluk). 2023 yılında 7 milyon 34 bin çocuk, yani çocukların %31,3'ü yoksuldur.¹⁸³ Çocukların zihinsel ve fiziksel gelişimleri bakımından yeterli, sağlıklı ve güvenli gıdaya erişimleri gereklidir. Çocukların gıda hakkına erişiminin güvence altına alınması, çocukların temel hak ve özgürlüklerinin korunması, sağlıklı bir şekilde gelişimlerini sürdürebilmeleri ile çocuk işçiliği gibi ciddi hak ihlallerinin

179 Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020 BM Yüksek Düzeyli Siyasi Forum Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 2018-2020 Türkiye Gelişmeleri, 2020, s. 10, <http://www.surdurulebilirlikalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2020/08/HLPF-2020-Turkiye-Gelistmeleri.pdf> (E.T. 27/9/2024).

180 A.g.e.

181 Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Türkiye 2. Ulusal Gözden Geçirme Raporu "Ortak Hedefler için Sağlam Temeller", 2019, s. 55, http://www.surdurulebilirlikalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2020/01/Surdurulebilir_Kalkinma-Amaclari-Turkiye-2.-Ulusal-Gozden-Gecirme-Raporu-Ortak-Hedefler-icin-Saglam-Temeller-interaktif.pdf, (E.T. 24/10/2024)

182 TÜİK, "Türkiye Çocuk Araştırması, 2022", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Cocuk-Arastirmasi-2022-49744> (E.T. 27/9/2024).

183 TÜİK, UNICEF, "Türkiye'deki Çocuklar 2023 İstatistiklere Bakış", 2024, https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/Turkiye_Cocuk_2023.pdf, (E.T. 27/9/2024).

önlenmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu kapsamda On İkinci Kalkınma Planı'nda "733. Yoksulluğun nesiller arası aktarımını azaltmak ve fırsat eşitliğini artırmak üzere çocukların bireysel ihtiyaçlarına yönelik uygulamalar hayata geçirilecektir." ile "739.6. Çocukluk çağında obezitenin sonlandırılmasına, sağlıklı beslenmenin ve fiziksel hareketliliğin artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir." politika tedbirlerine yer verildiği görülmektedir. Ayrıca çocukların zararlı gıdalardan korunması amacıyla Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği'nde 2018 yılında değişiklik yapılarak çocuklara yönelik radyo ve televizyon programlarının başında, sonunda veya program esnasında ve münhasıran çocuklara yönelik tasarlanan diğer her türlü mecrada, Sağlık Bakanlığınca hazırlanan gıda ve içecekler listesinin kırmızı kategorisinde yer alan aşırı tüketimi tavsiye edilmeyen gıda ve içeceklerin reklamının yapılamayacağı hükme bağlanmıştır.¹⁸⁴

Ülkemizde anne sütüyle emzirmenin teşvikini, tamamlayıcı beslenmeyi, mikro-besin destek programlarını (demir ve D vitamini desteği, tuzun iyotlanması programları) içeren uygulamaların da etkisi ile çocukların beslenme durumunun iyileşmesinde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bu programlar sayesinde; çocuklarda demir eksikliği anemisi görülme oranı %30'lardan %6,3'e gerilemiş, D vitamini eksikliği annelere göre çocuklarda %50 oranında azaltılmıştır. Ancak mikrobesein eksiklikleri sebebiyle sağlık sorunu ve risk yaşayan çocuk oranının düşürülmesine yönelik daha fazla ilerleme sağlanmasına ihtiyaç bulunmaktadır.¹⁸⁵

Gebelik öncesi ve gebelik döneminde yetersiz ve dengesiz beslenme, anne ve bebek ölümlerine yol açan birçok sağlık sorununu beraberinde getirmektedir. Ülkemizde gebelik öncesi ve gebelik döneminde yetersiz ve dengesiz beslenme, anne ve bebek ölümlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Ülkemizde beslenme bozukluklarına bağlı olarak, hamile kadınların %58'inde demir yetersizliği anemisi (kansızlık) ile kan hücrelerinin yapımında gerekli olan folik asit, fiziksel ve zihinsel gelişimde etkili iyot ve kemik gelişiminde rol oynayan kalsiyum yetersizlikleri görülmektedir. Her yıl yaklaşık 154 bin bebek düşük doğum ağırlığı ile doğmaktadır. Dünyada her yıl doğan altı bebekten biri 2.500 gramın altında ve düşük doğum ağırlığı ile doğmaktadır. Bu oran Türkiye'de %10-12 arasındadır. Düşük doğum ağırlığının en önemli nedenlerinden biri, hamile kadınlarda görülen beslenme bozukluklarıdır. Gebelik öncesi ve gebelik döneminde yetersiz ve dengesiz beslenme, anne açısından doğum risklerini beraberinde getirirken, gebelik zehirlenmesi ve anne ölümlerine yol açmaktadır. Bebeklerde ise fiziksel ve zihinsel gelişim geriliğine, hastalıklara yakalanma riskinde önemli oranda artışa ve ölü doğuma zemin hazırlamaktadır.¹⁸⁶ Bu kapsamda Sağlık Bakanlığı tarafından gebelere yönelik "demir" ve "D vitamini" desteği gibi çeşitli destek programları sunulduğu görülmektedir.¹⁸⁷

Gıda hakkının tam ve etkin bir şekilde hayata geçirilmesinde gözetilmesi gereken bir diğer grup yaşlılar olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde yaşlı nüfus olarak kabul edilen 65 ve daha yukarı

184 10/1/2015 tarih ve 29232 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği, m. 24/A/1.

185 Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, a.g.e., 2019, s. 55.

186 "Gebelik Döneminde Beslenme", <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/component/content/article/gebelikd%C3%B6neminde-beslenme.html?catid=199&Itemid=432> (E.T. 2/10/2024).

187 Bkz. https://www.saglik.gov.tr/?_Dil=1 (E.T. 3/10/2024).

yaştaki nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 2018 yılında %8,8 iken, 2023 yılında %10,2'ye yükselmiştir. Nüfus projeksiyonları bu artışın devam edeceğini göstermektedir.¹⁸⁸ Yaşlı bireylerin özel gereksinimlerine uygun bir biçimde beslenmesi fiziksel ve zihinsel iyilik hali için elzemdir. Bu doğrultuda Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı'nın (2023-2025) "Aktif ve sağlıklı yaşlanma anlayışının geliştirilmesi" hedefi kapsamında dengeli ve yeterli beslenmenin teşvik edilmesine yönelik farkındalık çalışmaları yapılması ve yaşlı bireylerde sağlıklı ve dengeli beslenme bilincinin geliştirilmesine yönelik beslenme rehberi hazırlanması öngörülmüştür.¹⁸⁹ Ayrıca yaşlı kişiler hareket kabiliyetlerinin azalması, kişisel güvenlik endişeleri, hastalık gibi nedenlerle gıdaya erişimde ve beslenme konusunda sorunlarla karşılaşabildiği bilinmektedir. TÜİK'in 2023 yılı Türkiye Yaşlı Profili Araştırması'nda kişilerin günlük aktiviteleri yapabilmeleri durumları incelendiğinde, 65 ve daha yukarı yaştaki kişilerin %55,1'inin alışverişini kendi yapabildiği ve %61,1'inin yemeğini kendi hazırlayabildiği görülmüştür.¹⁹⁰ Bu da ülkemizde yaşlı bireylerin büyük ölçüde kendi beslenme gereksinimlerini karşılayabildiğini ortaya koymaktadır.

Yaşlıların emekli olmaktan veya yaşlanmadan kaynaklı olarak yaşadığı en önemli sorunlardan birisi de ekonomik sorunlardır. Yaşlanma, bireyin çalışamaz duruma gelmesi ya da emekli olması gibi gerekçelerle gelirinin düşmesi anlamına gelmektedir. Bu durum yaşlı kişilerin daha önceden alışık olduğu yaşam standartlarının gerilemesine yol açmaktadır. Bu dönemde gelirde azalma meydana gelirken sağlık harcamalarında ise tam tersi yönde bir artış yaşanmaya başlamaktadır. Gelir yetersizliğinden dolayı birçok yaşlının şehirlerde yoksulluk sınırının altında yaşadığı bilinmektedir.¹⁹¹ On İkinci Kalkınma Planı'nda da yaşlı bireylerin ekonomik koşullarının iyileştirilmesi ve başta yaşlı kadınlar olmak üzere yoksul yaşlıların yaşam koşullarının iyileştirilmesi politika ve tedbirlerine yer verildiği görülmektedir.¹⁹² Yaşlı yoksulluğu ile mücadele amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından bir dizi program yürütülmektedir. Gıda hakkının tam ve etkin bir şekilde hayata geçirilebilmesi için aile fertlerinden destek almayan veya almak istemeyip bağımsız yaşamayı arzu eden yaşlı bireylerin ekonomik olarak desteklenmesi ve yaşlı yoksulluğunun önlenmesi için politikaların sürdürülmesi önem arz etmektedir.

Gıdanın ekonomik erişilebilirliğini özellikle yoksul bireyler bakımından olumsuz yönde etkileyen ve küresel bir sorun teşkil eden fiyat istikrarsızlığı ve gıda enflasyonu değinilmesi gereken konulardan birini teşkil etmektedir. Yükselen gıda fiyatları, gıda enflasyonunu tetikleyerek yaşamın temeli olan besine erişimi her kesim bakımından zorlaştıran ve yoksulluğun derinleşmesine yol açan bir insan hakları krizi yaratmaktadır. Bu yönüyle gıda

188 TÜİK, "İstatistiklerle Yaşlılar, 2023" <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2023-53710#:~:text=Ya%C5%9Fl%C4%B1n%C3%BCfusolarak kabul edilen,10%2C2'ye-yükseldi> (E.T. 2/10/2024).

189 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı 2023-2025, s. 12, https://aile.gov.tr/media/133624/yasli_haklari_ulusal_eylem_plani.pdf (E.T. 27/9/2024).

190 TÜİK, "Türkiye Yaşlı Profili Araştırması, 2023", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Yasli-Profil-Arastirmasi-2023-53809> (E.T. 26/9/2024).

191 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 2021 Yılı Raporu, s. 61-62, 2022, s. 85.

192 On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), s. 196.

enflasyonu sadece ekonomik bir sorun değildir, sosyal yönleri de olan bir insan hakları sorunudur.

TÜİK'in açıkladığı Haziran 2024 Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) verilerine göre TÜFE ana harcama gruplarına göre yıllık değişim oranları, gıda ve alkolsüz içecekler bakımından %68,08 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu verilere göre konut alanında yıllık değişim oranı %94,7 olmuştur.¹⁹³ TÜİK'in Hanehalkı Bütçe Araştırması'nın 2022 yılı sonuçlarına göre ise Türkiye genelinde hanehalklarının tüketim amaçlı yaptığı harcamalar içinde en yüksek payı %22,8 ile gıda ve alkolsüz içecek harcamaları alırken, ikinci sırayı %22,4 ile konut ve kira harcamaları, üçüncü sırayı ise %21,3 ile ulaştırma harcamaları almıştır. Gelire göre sıralı %20'lik gruplar itibarıyla tüketim harcamalarının 2022 yılındaki dağılımına bakıldığında; en düşük gelir grubu olan birinci %20'lik grupta yer alan hanehalkları, gıda ve alkolsüz içecek harcamalarına %35,8, konut ve kira harcamalarına %29,3, ulaştırma harcamalarına %8,3 ve mobilya ve ev eşyası harcamalarına %5,5 pay ayırdığı görülmektedir. En yüksek gelir grubu olan beşinci %20'lik grupta yer alan hanehalkları ise, ulaştırma harcamalarına %28,5, konut ve kira harcamalarına %19,3, gıda ve alkolsüz içecek harcamalarına %16,6 ve lokanta ve otel harcamalarına %6,8 pay ayırmıştır.¹⁹⁴ Söz konusu veriler göz önünde bulundurulduğunda gıda fiyatlarında yaşanan artışların özellikle yoksulları/dar gelirli haneleri olumsuz etkilediği değerlendirilmektedir. Gıda fiyatlarındaki artışların yanı sıra özellikle ülkemizde 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli depremler sonrası kira fiyatlarında yaşanan artışın 2024 yılında da devam ettiği görülmektedir.¹⁹⁵ Bu kapsamda artan barınma maliyetlerinin de gıda hakkını olumsuz yönde etkilediği değerlendirilmektedir.

Türkiye'de gıda fiyatlarının artışında aracı kurumların da önemli bir etkisi bulunmaktadır. Tedarik zincirinde üretici-tüketiciye kadaryeralan çok sayıda aracı, maliyetlerin yükselmesine ve fiyatların dalgalanmasına yol açmaktadır. Ayrıca, piyasa yapısındaki yoğunlaşma ve bazı araçların sahip oldukları piyasa gücünü kullanarak fiyat manipülasyonlarına başvurusu, tüketicilerin refahını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Dolayısıyla gıda tedarik zincirindeki aracı sayısının azaltılması ve üretici ile tüketici arasındaki doğrudan bağlantının ve üreticinin güçlendirilmesinin, fiyat istikrarı ve şeffaflığın sağlanması açısından büyük önem taşıdığı değerlendirilmektedir.¹⁹⁶

Yoksulluk ile gıda hakkı arasındaki karşılıklı ilişki dikkate alındığında, yoksullukla etkin bir şekilde mücadele edilmesinin, temel bir insan hakkı olan gıdaya erişimin sağlanması açısından kritik öneme sahip olduğu ortaya konmaktadır. Bu çerçevede yoksullukla mücadele edilmesi amacıyla On İkinci Kalkınma Planı'nda çok sayıda politika ve tedbire yer verilmiştir.

193 TÜİK, "Tüketici Fiyat Endeksi, Haziran 2024", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Haziran-2024-53616> (E.T. 25/9/2024).

194 TÜİK, "Hanehalkı Tüketim Harcaması, 2022", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-2022-49690> (E.T. 7/6/2024).

195 Konuya ilişkin ayrıntılı bir inceleme için Bkz. TİHEK, Barınma Hakkı Bağlamında Deprem Sonrası Kira Artışlarının Değerlendirilmesi Raporu, Ankara, 2023.

196 "Çiftçi Örgütlenirse Gıda Fiyatları Düşer", <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/ciftci-orgutlenirse-gida-fiyatları-duser/1396871> (E.T. 30/5/2025).

Bu tedbirlerin kır-kent, çocuk-yetişkin, kadın-erkek ayrımları, yaşlılar, engelliler gibi özel politika gerektiren grupları kapsayacak şekilde belirlendiği görülmektedir. Ayrıca On İkinci Kalkınma Planı'nda sosyal korumanın ve sosyal destek programlarının güçlendirilmesine yönelik politika ve hedefler de bulunmaktadır. Bu kapsamda çoklu doğum yardımı, eğitim materyali yardımı, aile destek yardımı, engelli yakını aylığı gibi çeşitli sosyal destek programı uygulanmaktadır.¹⁹⁷

Ülkemizde fiyat istikrarsızlığının ve gıda enflasyonunun önlenmesi amacıyla bir dizi tedbir alınmaktadır. Bu çerçevede ülkemizde gıda ve tarım ürünleri piyasalarını yakından izlemek amacı doğrultusunda 9 Aralık 2014 tarihinde Gıda ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesi oluşturulmuştur. Gıda Komitesi toplantıları, Hazine ve Maliye Bakanlığının, Tarım ve Orman Bakanlığının, Ticaret Bakanlığının, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Başkanı'nın ve kurumların temsilcilerinin katılımıyla toplanmaktadır. Gıda Komitesi, gıda ve tarımsal ürün piyasalarındaki gelişmeleri takip ederek yapısal ve konjonktürel sorunları belirleme ve çözüm önerileri geliştirme amacı doğrultusunda ilgili kurum ve kuruluşlarla yakın iş birliği içinde çalışmaktadır.¹⁹⁸

Gıdanın ekonomik erişilebilirliğinin artırılması ve gıda enflasyonu ile mücadele edilebilmesi amacıyla özel kuruluşlara yönelik bazı tedbirlerin de alındığı görülmektedir. Gıda fiyatlarının artmasına yol açtığı gerekçesiyle stokçuluğun önlenmesi amacıyla depo ve iş yerlerine denetimler gerçekleştirilmiş,¹⁹⁹ Rekabet Kurumunun “haksız rekabet uyguladıkları” gerekçesiyle 5 zincir market ve bir tedarikçiye para cezası verdiği haberleri basına yansımıştır.²⁰⁰

Gıdanın erişilebilirliğinin artırılması, fiyat istikrarının sağlanması ve maliyetlerin azaltılması amacıyla alınan tedbirler arasında üreticilere yönelik verilen destekler de bulunmaktadır. Ülkemizde bitkisel üretimi artırmak, verim ve kaliteyi yükseltmek, üretim maliyetlerinin karşılanmasına katkıda bulunmak, sürdürülebilirliği sağlamak, kayıtlılığı artırmak ve çevreye duyarlı alternatif tarım tekniklerinin geliştirilmesine yönelik olarak, çiftçilere bitkisel üretim desteklemeleri verilmektedir. Girdi maliyetleri her yıl ürün maliyet artışları dikkate alınarak güncellenmekte ve girdi maliyetleri önemli ölçüde düşürülmektedir. Hayvansal üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve üreticinin elde ettiği gelirin artırılması için, hayvancılık

197 Bkz. “3294 Sayılı Kanun Kapsamındaki Sosyal Yardımlar”, <https://www.aile.gov.tr/sss/sosyal-yardimlar-genel-mudurlugu/3294-sayili-sosyal-yardimlar/> (E.T. 3/10/2024); “Çocuklara Yönelik Sosyal Yardımlar”, <https://www.aile.gov.tr/media/140519/cocuklara-yonelik-sosyal-yardimlar-brosuru.pdf> (E.T. 3/10/2024).

198 “Gıda ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesi”, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Fiyat+Istikrari+ve+Enflasyon/Gida> (E.T. 25/9/2024); “Gıda Ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesi Basın Açıklaması”, <https://www.hmb.gov.tr/haberler/gida-ve-tarimsal-urun-piyasaları-izleme-ve-degerlendirme-komitesi-basin-aciklamasi> (E.T. 25/9/2024).

199 “Soğan stokçularına yeni baskın! Muğla’da tonlarca soğan ele geçirildi”, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/sogan-stokcularina-yeni-baskin-muglada-tonlarca-sogan-ele-gecirildi-41027609>, (E.T. 26/9/2024).

200 “Zincir marketlere ceza yağdı! Mahkeme itirazı reddetti” <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/zincir-marketlere-ceza-yagdi-mahkeme-itirazi-reddetti-6448795> (E.T. 26/9/2024).

işletmelerinin ekonomik açıdan güçlü, dirençli ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasını sağlayacak, üreticilerin rekabet gücünü artıracak, yönlendirme mekanizmalarını devreye sokacak, kalite ve verimlilik odaklı etkin ve sade yeni bir destekleme modeline geçilmiştir. Bu model; temel destekleme, yönlendirici destekleme ve verime dayalı destekleme olmak üzere 3 bölüm altında yürütülecektir. Temel desteğe ilaveten verime ve yönlendirmeye dayalı destekler ile de üretilen ürünlerde verimlilik ve kalitenin artırılması amaçlanmaktadır. Aile çiftçiliğinde, gençlerde ve kadınlarda destekleme miktarlarının yükseltilmesi planlanmaktadır.²⁰¹ Söz konusu tedbirlerin hem gıda egemenliğine hem de özel politika gerektiren grupların güçlendirilmesine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Gıdanın erişilebilirliği bağlamında değinilebilecek bir diğer konu, kişilerin kültürel gereksinimlerini karşılayabilen gıdalara erişiminin sağlanmasıdır. Kişilerin kendi kültür ve inançlarına uygun gıdaya erişimlerinin olması gıdanın yeterliliğine ilişkin bir husustur. Kişilerin ve/ya toplumların kültür ve inançlarına uygun olan gıdaya erişememeleri, gıda hakkının yanı sıra din, vicdan ve inanç özgürlüğünün de ihlal edilmesini gündeme getirebilmektedir. Nitekim insanların gıdaya ulaşırken dini inançlarına uygun şekilde beslenmeleri, din ve inanç özgürlüğünün temel bir parçasıdır. Her birey, kendi dini kuralları ve değerleri doğrultusunda helal veya haram olarak kabul edilen yiyecekleri tercih etme ve bunlara erişebilme hakkına sahip olmalıdır. Bu bağlamda, yurt içinde ve dışında helal akreditasyon alanında faaliyette bulunmak, uluslararası platformlardaki helal akreditasyon çalışmalarında ülkemizi temsil etmek ve yürütülen çalışmaların öncülüğünü üstlenmek üzere Türkiye’de helal akreditasyon hizmeti sunma yetkisini haiz tek kurum olarak Helal Akreditasyon Kurumu (HAK) kurulmuştur. HAK’ın faaliyetlerinin helal ticaretindeki mevcut engellerin azalmasına ve helal ürün ve hizmet ticaretinin gerçek potansiyelinin ortaya çıkmasına vesile olması hedeflenmektedir.²⁰² 2023 yılında yürürlüğe giren önemli bir düzenleme ile HAK’ın kuruluş kanununda yapılan değişiklik doğrultusunda, iç piyasaya sunulacak ürün ve hizmetler için helal belgesi düzenleyen kuruluşların, HAK tarafından denetlenerek başarılı olmaları halinde akredite edilmeleri zorunlu hale getirilmiştir. Bu düzenleme hem ülkemizde hem de yurt dışında gerçekleştirilen saha denetimlerinin yoğunlaşmasını sağlamış ve sonuç olarak, farklı ürün ve hizmet kategorilerinde faaliyet gösteren birçok uluslararası helal belgelendirme kuruluşu, ülkemizin benimsemiş olduğu ilke ve prensipler doğrultusunda yetkilendirilerek akredite edilmiştir. 2024 yıl sonu itibarıyla HAK, toplam 96 akreditasyon kararı almış olup bu suretle helal akreditasyon kapsamına 2000’in üzerinde helal uygunluk sertifikası girmiştir. Bu noktada HAK’ın helal akreditasyon uygulamalarının yalnızca gıda ürünlerine yönelik olmadığı, kozmetik ürünlerine ve 2024 yılında sektörde yaşanan gelişmelere paralel olarak, taşımacılık hizmetleri, turizm ve konaklama hizmetleri, yemek sunum hizmetleri gibi alanları da kapsadığı belirtilmelidir. Ayrıca, laboratuvarlar ile sektörde uzman ve tetkikçi olarak görev alacak kişilerin belgelendirilmesine yönelik yetkilendirme faaliyetleri de yürütülmeye devam edilmiştir.²⁰³

201 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

202 HAK, “Hakkımızda”, <https://www.hak.gov.tr/kurumsal/hakkimizda> (E.T. 26/9/2024).

203 HAK, 2024 Yılı Faaliyet Raporu, 2025, s. i.

D. Gıda Güvenliğinin Sağlanmasına Yönelik Tedbirler

Gıda güvenliği gıdanın yeterliliğine ilişkin bir konu olup ülkemizde gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla yayımlanan çok sayıda mevzuat bulunduğu görülmektedir. Gıda mevzuatımız oluşturulurken, AB yaklaşımlarının yanı sıra FAO ve DSÖ tarafından ortaklaşa yönetilen Kodeks Alimentarius yaklaşımları da dikkate alınmaktadır. Bu doğrultuda, Tarım ve Orman Bakanlığınca gıdaların üretim, işleme ve dağıtım aşamalarında gıda güvenliği ve hijyen kuralları ile ilgili 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu, ilgili Yönetmelikler ve Türk Gıda Kodeksi Tebliğlerine uygunluk çerçevesinde denetimler yapılmaktadır. Ayrıca etiketleme, bulaşanlar, gıda katkı maddeleri, veteriner ilaç kalıntıları, pestisit kalıntıları, hijyen uygulamaları, resmi kontroller gibi çok çeşitli konuları düzenlemek amacıyla yayımlanan yüzlerce mevzuat, gıda güvenilirliğinin sağlanmasında resmi referans olarak kullanılmaktadır.²⁰⁴ Gıda resmi kontrolleri aşağıda belirtilen ana mevzuat çerçevesinde yürütülmektedir:

- | 5996 Sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu,
- | Gıda Hijyeni Yönetmeliği,
- | Hayvansal Gıdalar İçin Özel Hijyen Kuralları Yönetmeliği,
- | Gıda İşletmelerinin Kayıt ve Onay İşlemlerine Dair Yönetmelik,
- | Gıda ve Yemin Resmi Kontrollerine Dair Yönetmelik,
- | Hayvansal Gıdaların Resmi Kontrollerine İlişkin Özel Kuralları Belirleyen Yönetmelik,
- | Gıda Kontrol Laboratuvarları Yönetmeliği.²⁰⁵

5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu'nun amacı, gıda ve yem güvenilirliğini, halk sağlığı, bitki ve hayvan sağlığı ile hayvan ıslahı ve refahını, tüketici menfaatleri ile çevrenin korunması da dikkate alınarak korumak ve sağlamaktır. Mezkûr Kanun gıdanın birincil üretiminden başlayarak tüketiciye ulaşmasına kadar geçen tüm süreci kapsayan bir yapıdadır ve gıda güvenliği konusundaki tüm yetkinin Tarım ve Orman Bakanlığında toplanmasını sağlamaktadır. Kanun'un tarladan sofraya yaklaşımı ile tüm aşamaları kapsaması ve bu süreçte tek yetkili otoritenin Bakanlık olması uygulama birlikteliği sağlamak ve olası sorunlarda hızlı bir şekilde eyleme geçilebilme imkânı vermektedir.

Mevzuatın yanı sıra On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) da gıda güvenliğinin sağlanması bağlamında politika ve tedbirlere yer vermektedir:

“494. Gıda güvenilirliğini teminen altyapının iyileştirilmesine yönelik yatırımlar sürdürülecek, gıda denetimi, bitki ve hayvan hastalık ve zararlılarıyla mücadele hizmetleri etkinleştirilecektir.

204 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

205 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

494.5. Bitkisel üretimde bilinçsiz zirai ilaç kullanımına yönelik denetim ve eğitimler artırılacak, kimyasal uygulamalara alternatif biyolojik ve biyoteknik mücadele yöntemleri desteklenerek yaygınlaştırılacaktır.

494.6. Gıda kontrol hizmetlerinin etkin bir şekilde yürütülebilmesi amacıyla yapılacak ihtiyaç analizi kapsamında laboratuvar altyapısı güçlendirilecektir.

498.5. Gıda güvenliği ve güvenilirliğinin sağlanmasına yönelik başta tarımda girdi kullanımı, bitki ve hayvan sağlığı, örgütlenme, pazarlama ve sulama konularında olmak üzere eğitim ve yayım faaliyetleri sosyal medya dâhil bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkin bir şekilde faydalanılarak artırılacaktır.”²⁰⁶

Tarım ve Orman Bakanlığı numune alma planı, il numune alma planı, ulusal kalıntı izleme planı ve çeşitli yollardan Bakanlığa ulaşan ihbar ve şikâyetler kapsamında yapılan denetimlerde alınan numuneler laboratuvarlarda analiz edilmekte ve uygunsuz çıkan ürünler için yasal yaptırım uygulanmaktadır.²⁰⁷

Gıdanın güvenliği söz konusu olduğunda ön plana çıkan hususlardan biri gıdanın taklit ve tağşiş edilmesi riski olmaktadır. Taklit; ürünlerin, şekil, bileşim ve nitelikleri itibarıyla yapısında bulunmayan özelliklere sahip gibi veya başka bir ürünün aynısıymış gibi göstermeyi ifade ederken tağşiş, ürünlere temel özelliğini veren öğelerin ve besin değerlerinin tamamının veya bir bölümünün mevzuata aykırı olarak çıkarılmasını veya miktarının değiştirilmesini veya aynı değeri taşımayan başka bir maddenin, o madde yerine aynı maddeymiş gibi katılması anlamına gelmektedir.²⁰⁸ Gıdanın taklit ve tağşiş edilmesi genellikle finansal kazancın/kârın artırılması motivasyonu ile yapılmaktadır. Küresel ölçekte gıda fiyatlarında yaşanan artış ve rekabetçi ortam, gıdaların taklit ve tağşiş edilmesine etki yapan nedenler arasında sayılmaktadır. Taklit ve tağşiş, gıdanın kalitesi ve güvenliği üzerinde negatif bir etki yaratırken, bu ürünleri tüketen kişilerin ve halk sağlığına yönelik bir tehdit teşkil etmektedir. Tüketicilerin kendi başına gıdanın taklit ve tağşiş edildiğini tespit etmesi çoğu zaman mümkün değildir ve gıda dolandırıcılığında yenilikçi yollarının bulunması bunların tespitini de zorlaştırabilmektedir.²⁰⁹ Dolayısıyla devletlerin, kişilerin sağlık hakkıyla birlikte gıda hakkının ve bazı durumlarda din, vicdan ve inanç özgürlüğünün de güvence altına alınabilmesi için, taklit ve tağşiş ile mücadelede uygun tedbirleri alması ve gerekli denetimleri yerine getirmesi icap etmektedir. Ülkemizde ise gerekli kontroller 5996 sayılı Kanun kapsamında gerçekleştirilmektedir.

5996 sayılı Kanun’un 24’üncü maddesinin dördüncü fıkrasına göre “Gıda ve yemde taklit ve tağşiş yapılamaz. Taklit ve tağşiş yapılmış ürün işleme tabi tutulamaz, piyasaya arz edilemez.” Mezkûr Kanun kapsamında gıda güvenliğinin sağlanmasına yönelik hükümlere uygun davranılmaması halinde idari para cezası uygulanabilmektedir. Ayrıca Kanun’un

206 On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), s. 102.

207 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

208 5996 sayılı 13/6/2010 tarihli Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu, madde 3/63 ve 64.

209 FAO, Food Fraud, Intention, detection and management, Food Safety Technical Toolkit For Asia And The Pacific, Bangkok, 2021.

40'ıncı maddesinin birinci fıkrasının "a" bendine göre kişilerin hayatını ve sağığını tehlikeye sokacak gıdalar, masrafları sorumlusuna ait olmak üzere piyasadan toplatılmakta ve mülkiyeti kamuya geçirilerek imha edilmektedir. Bu gıdaları üreten, ithal eden, kendi adı veya ticari unvanı altında piyasaya arz eden gıda işletmecilerine bir yıldan beş yıla kadar hapis ve bin günden beş bin güne kadar adli para cezası verilmektedir. Fiilin üç yıl içinde tekrarlanması durumunda gıdayı üreten, ithal eden, kendi adı veya ticari unvanı altında piyasaya arz eden gıda işletmecisi beş yıldan on yıla kadar gıda sektörü faaliyetinden men edilmektedir. Bunun yanı sıra gıda işletmelerinin resmi kontrollerinde laboratuvar sonucu ile taklit ve tağış yapıldığı kesinleşen ve kişilerin hayatını ve sağığını tehlikeye düşürecek şekilde bozulmuş, değıştirilmiş gıdaları üreten ve/veya satan firmaların adı, ürün adı, markası, parti ve/veya seri numarası bilgileri Tarım ve Orman Bakanlığının resmi internet sitesinde kamuoyunun bilgisine sunulmaktadır.²¹⁰

Tarım ve Orman Bakanlığınca resmi kontroller risk esasına göre önceden haber verilmeksizin Bakanlık ve İl yıllık numune alma programları, Ulusal Kalıntı İzleme Planı (UKİP) yanı sıra şüphe, şikâyet, ihbar, Tarım ve Orman Bakanlığı İletişim Merkezi (TİMER), Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) ve Alo 174 Gıda Hattı kapsamında şikâyet edilen ürün ve firmalara yönelik olarak gerçekleştirilmektedir. Bu resmi kontroller konusunda uzman 7.774 gıda kontrol görevlisiyle gerçekleştirilmektedir.²¹¹

2023 yılında toplam 1.302.038 yurtiçi gıda resmi kontrolü gerçekleştirilmiş olup gıda işletmelerine 18.948 adet idari para cezası uygulanmış ve 255 adet savcılığa suç duyurusunda bulunulmuştur. İdari para cezalarının toplam tutarı 577.368.918 TL olarak gerçekleşmiştir.²¹²

2024 yılında (29/7/2024 tarihi itibarıyla) gıda işletmelerine toplam 703.865 denetim yapılmıştır. Denetim sonucunda olumsuzluk tespit edilen işletmelere yönelik 10.843 adet toplamda 411.727.294 TL idari para cezası uygulanmıştır. 262 işletme için Cumhuriyet Savcılığına suç duyurusunda bulunulmuştur.²¹³

2009 yılında faaliyete geçirilen ALO 174 Gıda Hattı'na bu zaman kadar toplam 3 milyon üzerinde kişi tarafından başvuru yapılmıştır. Bu aramalardan 1.66.957'si gıda ihbar ve şikâyet kapsamında olmuştur. Bu başvuruların 1.063.050'si sonuçlandırılmıştır. Alo Gıda Hattına 72.232 adet başvuruda yapılan denetimler sonucunda cezai işlem uygulanmıştır.²¹⁴

8/3/2020 tarihinden itibaren hizmete alınan WhatsApp İhbar Hattı (0 501 174 0 174) ile tüketicilerden gelen gıdayla ilgili ihbar ve şikâyetler incelenerek gıda denetim ekipleri harekete

210 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

211 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

212 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

213 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

214 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

geçirilmektedir. Bu kapsamda, WhatsApp İhbar Hattı'na gelen 94.020 talebin 28.102 adedi gıda ihbar ve şikâyeti olarak değerlendirilmiş ve 27.572 adet başvuru sonuçlandırılmıştır.²¹⁵

Tarım ve Orman Bakanlığınca 5996 sayılı Kanun kapsamında tüketici menfaatlerinin korunması ve güvenilir gıda arzının sağlanması amaçlarına hizmet etmek maksadıyla yürütülen risk esaslı, rutin, şikayet, izlenebilirlik denetimleri, Bakanlık ve İl Numune Alma Planları kapsamındaki denetimler ve benzeri amaçlarla yürütülen denetimlere ilave olarak, gıda işletmelerinin mevzuat ile belirlenen teknik ve hijyenik gerekliliklere ve Kanun tarafından tanımlanan işletmeci sorumluluklarına uygunluklarının doğrulanması amacıyla 81 ilde Eş Zamanlı Sektörel Gıda Denetim Programı başlatılmıştır. Bu denetim programlarında risk esaslı 2 veya 3'er haftalık sektörel ilave denetim faaliyetleri yürütülmekte, işletmelere denetimin yanında rehberlik faaliyetleri de sunulmaktadır. Program kapsamında 2023 yılında seçilen 7 farklı sektörde toplam 194.600 yurtiçi gıda resmi kontrolü gerçekleştirilmiş, gıda işletmelerine 1.336 adet idari para cezası uygulanmış, 10 gıda işletmesi için savcılığa suç duyurusunda bulunulmuştur. İdari para cezalarının toplam tutarı 31.191.619 TL olarak gerçekleşmiştir.²¹⁶

Gıda Kontrol Laboratuvarlarının iki yılda en az bir defa rutin denetimi yapılmaktadır. Kapsamı dışında analiz gerçekleştiren, anılan Yönetmelik gereği bildirimleri zamanında gerçekleştirmeyen, Yönetmelik hükümlerine uygun olarak iş ve işlemlerini gerçekleştirmeyen Özel Gıda Kontrol Laboratuvarlarına 5996 sayılı Kanun kapsamınca cezai işlem uygulanabilmektedir. Bu cezalar, analizin durdurulması, para cezası uygulanması şeklinde olabilmektedir.²¹⁷

Tüketicilerin güvenilir gıdaya ulaşması amacıyla gıda işletmelerinin denetim durumunu takip etmesini sağlamak üzere Gıda İşletmelerinde Karekod Uygulaması uygulanmaya başlanılmıştır. Tarım ve Orman Bakanlığınca hazırlanan ve her bir işletmeye özel karekod içeren görsel gıda işletmelerince gönüllü olarak <https://guvenilirgida.tarimorman.gov.tr> internet adresinden indirilip tüketicilerin görebileceği yerlerde sergilenebilecektir. Karekod Tarım Cebimde uygulamasından sorgulandığında işletmeye ait; kayıt/onay numarası, unvan, adres ve işletmede yapılan en son denetim tarihi bilgilerine ulaşılabilecektir.²¹⁸

Taklit ve tağşiş yapan bazı firmaların isimlerinin kamuoyu ile paylaşılmasına, idari para cezası verilmesine, Cumhuriyet Savcılığına suç duyurusunda bulunulmasına ve denetim yapılmasına rağmen taklit/tağşiş yapmaya bazen mevcut firma ismiyle bazen de yeni firma ismiyle devam ettikleri görülebilmektedir. Dolayısıyla denetimlerin sıklaştırılmasına, ilgili firmaların mevcut firma ismiyle, özellikle farklı bir firma ismiyle taklit/tağşiş yapmasının önlenmesine yönelik tedbirlerin güçlendirilmesinin ve uygulanan yaptırımların artırılmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda 5957 sayılı ve 26/3/2010 tarihli Sebze ve Meyveler ile

215 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

216 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

217 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

218 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun'da öngörülen denetimlerin ve yaptırımların artırılması da önem arz etmektedir.

Ülkemizde Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı 39 Gıda Kontrol Laboratuvar Müdürlüğü, Bursa Gıda ve Yem Kontrol Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Ulusal Gıda Referans Laboratuvar Müdürlüğü ve Bakanlıktan yetki almış 108 özel gıda kontrol laboratuvarı bulunmaktadır. 41 kamu laboratuvarının 40'ı, 108 özel gıda kontrol laboratuvarının 95'i akredite olarak hizmet vermektedir. Laboratuvarlarda gıda, gıda ile temas eden her türlü madde ve malzemeler ile yemlerin güvenilirliği, hijyen ve kalite analizlerini gerçekleştirmektedir. Bakanlığın gıda kontrol laboratuvar müdürlüklerinde denetim, ithalat, ihracat ve özel istek analizleri yapılırken, yetkilendirilen özel gıda kontrol laboratuvarlarında ithalat, ihracat ve özel istek analizleri gerçekleştirilmektedir. Gıda kontrol hizmetlerinde görev alan birimlerde (İl/ İlçe Müdürlükleri, kamu gıda laboratuvarları vb.) zaman zaman personel, bina, taşıt, cihaz, kimyasal alımları, cihaz bakım onarımları, yeterlilik testleri hizmet alımları, akreditasyon hizmet alımları, bina bakım onarım ve enerji giderleri (elektrik, doğalgaz ve su) vb. altyapılara yönelik ihtiyaçlar ortaya çıkmakta olup bu durumda ihtiyaç analizi yapılarak ihtiyaçlar doğrultusunda alt yapıların güçlendirilmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.²¹⁹

Çocukların güvenli gıdaya erişebilmesi ve okullarda gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından da çalışmalar yapılmaktadır. Öğrenci, kursiyer ve çalışanlara (kantin/kooperatif yemekhane, kafeterya, büfe, çay ocağı gibi gıda işletmelerinde) doğru beslenme alışkanlıkları kazandırılması, sağlıklı beslenme ortamları oluşturulması ve bunların güvenilir gıdaya erişimleri konusunda güvenilir gıda üretimi için gerekli olan hijyen şartlarının (personel, ekipman, ham madde, ortam hijyeni vb.) oluşturulması, sağlıksız ve dengesiz beslenmeye bağlı olarak gelişen obeziteye neden olabilecek yiyecek ve içeceklerin satışının, öğrencilerin sağlığı açısından risk oluşturabilecek nedenlerin ortadan kaldırılması amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından "Okul Kantinlerinde Satılacak Gıdalar ve Eğitim Kurumlarındaki Gıda İşletmelerinin Hijyen Yönünden Denetlenmesi" konulu 2020/8 sayılı Genelge kabul edilmiştir.²²⁰

Gıda güvenliği başlığı altında ele alınabilecek, ancak aynı zamanda gıda egemenliği ile de ilişkili bir konu olan transgenik ürünlerle ilgili işlemler ülkemizde; 26/9/2010 tarihinde yürürlüğe giren 5977 sayılı "Biyogüvenlik Kanunu" ve yine aynı tarihte yürürlüğe giren "Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar ve Ürünlerine Dair Yönetmelik" hükümlerine göre yürütülmektedir. Biyogüvenlik Kanunu kapsamına giren ürünler ile ilgili olarak; GDO ve ürünlerinin onay alınmaksızın piyasaya sürülmesi, GDO ve ürünlerinin, Kurul kararlarına aykırı olarak kullanılması veya kullandırılması, genetiği değiştirilmiş bitki ve hayvanların üretimi, GDO ve ürünlerinin Kurul tarafından piyasaya sürme kapsamında belirlenen amaç ve alan dışında kullanımı, GDO ve ürünlerinin bebek mamaları ve bebek formülleri, devam mamaları ve devam formülleri ile bebek ve küçük çocuk ek besinlerinde kullanılması yasaktır.

219 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

220 Milli Eğitim Bakanlığının 13/8/2024 tarihli ve E-21525590-804.01-111719469 sayılı yazısı.

Bugüne kadar gıda amaçlı olarak onay verilmiş bir gen bulunmadığından GDO ve ürünlerinin gıda amaçlı olarak kullanılması yasak olup gıda amaçlı GDO'lu ürün ithaline de izin verilmemektedir.²²¹

E. Tüketicilerin Bilinçlendirilmesi ve Farkındalığın Artırılması

Hak temelli bir yaklaşım, bireylerin temel haklarını ve ihlal durumlarında hak arama mekanizmalarına erişimlerini kolaylaştıracak şekilde bilgi ve becerilerinin artırılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle de gıda hakkının etkin bir şekilde yerine getirilmesinde tüketicilerin açık bir biçimde bilgilendirilmesi, farkındalıklarının artırılması ve denetim mekanizmalarına erişimlerinin/katılımlarının teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu, bilgi edinme hakkının bir uzantısı olup gıda hakkının etkin bir şekilde kullanılmasında vazgeçilmezdir. Tüketicilerin küçük yaştan itibaren gıda hakkı konusunda bilinçlendirilmeleri sağlıklı, besleyici ve yeterli gıdaya erişimlerini destekleyerek gıda hakkını güçlendirecek, gıda israfının ve kaybının azaltılmasına da katkı sunacaktır. Bu çerçevede gıda okuryazarlığının güçlendirilmesi önem teşkil etmektedir.

Gıda okuryazarlığı kavramı, bireylerin, ailelerin ve toplumların sağlıklı olmaları ve dünyanın mevcut koşullarında iyi yaşamaları için gıda ile ilgili bilmeleri ve yapmaları gereken şeyleri yeniden tanımlamaya yönelik bir çerçeve ve gelecek nesiller için umut verici bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Beslenme eksiklikleri ve kronik hastalıkların yaygınlığı, küresel bir halk sağlığı sorunu olarak öne çıkmaktadır. Bu yüzden, ülkelerin önemli bir hedefi, insanları gıdalar ve beslenme faktörleri konusunda bilinçlendirerek bu sorunları önlemek ve toplumsal kapasiteyi artırmaktır. Gıda okuryazarlığı, sürdürülebilir sağlıklı beslenme hedefine ulaşmada ve başta beslenme yetersizliklerine bağlı obezite olmak üzere çeşitli hastalıkların önlenmesinde ve kontrol edilmesinde kritik bir rol oynamaktadır.²²²

FAO tarafından Türkiye'deki gıda okuryazarlığı durumunu tespit etmek amacıyla gıda okuryazarlığı ile ilgili bir kapsam inceleme çalışması yapılmıştır. Buna göre Türkiye'deki tüketicilerin gıda ve beslenme ile ilgili mevcut bilgi kaynaklarının, aile, arkadaşlar, televizyon, sosyal medya, diyetisyenler, doktorlar ve ünlüler (aktörler, şarkıcılar vs. dâhil) gibi çok çeşitli olduğu tespit edilmiştir. Aile ve arkadaşların da gıda satın alma davranışında sürekli olarak rol oynadığı anlaşılmıştır. Araştırmalar, tüketicilerin yaklaşık %75'inin beslenmeyle ilgili bilgilere ilgi duyduğunu ve televizyonun Türkiye'deki birçok insan için önemli bir araç olduğunu ortaya koymuştur. Kapsam inceleme çalışmasındaki araştırmalardan biri, gıda güvenliği bilgisi düşük olan üniversite öğrencilerinin ailelerine daha fazla güvendiğini, daha yüksek bilgiye sahip olanların ise tıp doktorları ve doktora dereceli kişiler dâhil doktorlara daha fazla güvendiğini belirtmiştir. Türkiye Beslenme Araştırması-2017'ye göre, 15 yaş ve üzeri bireylerde gıda alışverişinde en çok dikkat edilen hususların sırasıyla STT (%40,6), gıdanın güvenilir olması (%31), fiyat (%24,5), besin değeri ve içerikleri (%9,4), sağlık ve beslenme beyanları (%4,5), gıda ambalajı üzerindeki ifadeler/resimler/hatalar (%2,4), Tarım

221 "GDO'ya Yönelik Resmi Kontrol Çalışmaları", <https://www.tarimorman.gov.tr/Konu/1437/GDO-Resmi-Kontrol> (E.T. 2/6/2025).

222 FAO, Türkiye Gıda Okuryazarlığı Stratejisi ve Eylem Planı 2022-2028, Ankara, 2023, s. 7.

ve Orman Bakanlığından kayıt ve onay numarası (%1,7) ve indirim ve promosyonlar (%1,7) olduğu belirtilmiştir. Hiç dikkat etmeyen bireylerin oranının ise %2,5 olduğu belirlenmiştir.²²³

Kayseri’de 1592 yetişkin arasında yapılan bir araştırmada, katılımcıların %47,7’sinin gıda güvenliği ve %36,2’sinin gıda okuryazarlığı konusunda bilgisi olduğu tespit edilmiştir. Gıda güvenliği konusunda en güvenilir bilgi kaynaklarının sırasıyla bilim insanları (%78,1), sağlık çalışanları (%69,7) ve bilimsel dergiler (%65,9) olduğu belirlenmiştir.²²⁴

Gezmen ve Türközü’nün “Tüketici Görüşleri ve Gıda Etiketlerinin Kullanımı, Beslenme ve Sağlık Beyanları: Türkiye’den Sonuçlar” konulu çalışması (2017), Türkiye’de 10 ilde ve 18-65 yaş grubunda gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya göre, bireylerin eğitim ve gelir düzeyi yükseldikçe gıda etiketi okuma yüzdesi artmaktadır. Gıdaların STT’leri etiketlerde en çok okunan madde (%58,0) olmuştur.²²⁵

Bireylerin beslenmeye ilişkin bilgi edinme araçlarından biri de sosyal medya platformlarıdır. Sosyal medyanın beslenme ve gıda okuryazarlığına etkisinin değerlendirildiği bir çalışmada (2020), 664 bin takipçisi olan bir hesabın, genel halkın beslenme okuryazarlığı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bulgular, katılımcı kültürün, beslenme ve gıda okuryazarlığının kitlelere aktarılmasında etkili rol oynadığını göstermiştir.²²⁶

Ülkemizde 15 yaş ve üzeri bireylerde gıda güvenliği bilgilerinin temel kaynakları (sırasıyla) şunlardır: Televizyon (%72), aile, arkadaş ve komşular (%48), sosyal medya (%39), internet (sosyal medya hariç) (%32), gazete ve dergiler (%17). Araştırmaya katılanların %24’ü, gıda güvenliğine ilişkin bilgilerin oldukça teknik ve karmaşık olduğunu düşünmektedir. Halkın gıda ile ilgili bilgi kaynağına olan güveni (sırasıyla) %79’u bilim insanları, %71’i tüketici örgütleridir. Ülkemizde yiyecek satın alınırken bireyler sırasıyla etik ve inançları (%57), gıda güvenilirliğini (bu yemeği yemenin bir riski varsa) (%51), besin ögesi içeriğini (vitamin, protein, şeker ve yağ miktarları gibi) (%40), maliyetini (%37), nereden geldiğini (%28) ve tadını (yüzde 27) önemsemektedir.²²⁷

Tüketicilerin konuya ilişkin farkındalığının artırılması amacıyla Tarım ve Orman Bakanlığı ve FAO iş birliği ile “Gıda Okuryazarlığı Kapasitesinin Geliştirilmesi Projesi” tamamlanmıştır. Proje kapsamında “Türkiye’de Gıda Okuryazarlığı Stratejisi ve Eylem Planı (2022-2028)” hazırlanmıştır. Bakanlıkça bilgi kirliliğinin önlenmesine yönelik çalışmalar da devam etmektedir.²²⁸

223 A.g.e., s. 5.

224 A.g.e.

225 A.g.e.

226 A.g.e.

227 A.g.e., s. 6.

228 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

Çocukların sağlıklı gelişimleri ve diğer temel hak ve özgürlüklerinden faydalanmalarında gıda hakkının önemi gözetildiğinde konuya ilişkin çocuklara ve bakım verenlerine yönelik farkındalık çalışmaları yapılması mühimdir. Çocuklar yaşadıkları çevrenin gıdalarla ilgili algılarını büyük oranda benimsemekte ve kendi alışkanlıklarını bu yönde şekillendirmektedir. İlerleyen yaşlarda bu algı ve alışkanlıklar bilinçli ya da bilinçsiz olarak kişilerin gıda tüketim tercihlerini yönlendirmektedir.²²⁹ Bu nedenle de erken yaşlardan itibaren konuya ilişkin bilincin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda sağlıklı beslenme alışkanlığı, gıda güvenliği, gıda güvenilirliği ve gıda kalitesi konularında farkındalığı artırmak, uluslararası standart ve şartlara uygunluğu sağlamak, güvenilir ve kaliteli gıdanın servis edildiği ortamları geliştirmek, yeterli ve dengeli beslenme alışkanlığı kazandırmak ve fiziksel aktiviteye teşvik etmek amacı ile “Okulumda Sağlıklı Besleniyorum Programı” yürütülmektedir. Program kapsamında öğrenci, veli ve öğretmenlerde; sağlıklı beslenme kültürü oluşmasını sağlamak, öğrencileri ve velileri gıda okuryazarlığı konusunda bilinçlendirmek, okullarda öğrencileri geleneksel tatlarla buluşturmak, gıda israfına yönelik bilinçlendirme sağlamak, yeterli ve dengeli beslenme alışkanlığı kazandırmak ve fiziksel aktiviteye teşvik etmek amaçlanmaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere, 6/5/2023 tarihli ve 32182 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 301’inci ve 508’inci maddesi gereğince Milli Eğitim Bakanlığının taşra teşkilatında diyetisyenler görevlendirilmiştir. Buna göre Bakanlığın taşra teşkilatı birimlerinde görevli diyetisyenler:

- | İl Millî Eğitim Müdürlüğü İşyeri Sağlık ve Güvenlik Birimi ve/veya İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü İş Sağlığı ve Güvenliği Bürosu bünyesinde İl İşveren Vekili ile il İşyeri Sağlık ve Güvenlik Koordinatörü yönetiminde, İl Sağlık Hizmetleri Sorumluları ile koordineli bir şekilde çalışmaların yürütülmesi,
- | Okul çağı çocuklarının; büyümesi, gelişmesi, sağlığının korunması için bireysel ve toplu beslenme plan ve programlarının düzenlenmesi,
- | Okullarda öğrencilerin sağlıklı beslenmelerini sağlamak üzere okul gıda işletmeleri ve diğer beslenme alanlarının denetimlerinin yapılması,
- | Beslenme konusunda öğrencilerin, öğretmenlerin ve velilerin bilgilendirilmesi konularında işveişlemleriyürütmektedirler.²³⁰

Gıda hakkının etkili bir şekilde hayata geçirilmesinde tüketicilerin izleme mekanizmalarına katılımlarının sağlanması da önem taşımaktadır. Tarım ve Orman Bakanlığı, tüketicilerin de denetim mekanizmasına etkin katılımının sağlanması amacıyla 2009 yılında ALO 174 Gıda Hattı’nı faaliyete geçirmiştir. Tüketiciler, “gıda” ile ilgili her türlü şikâyet ve talebi, Türkiye’nin her yerinden ALO 174 Gıda Hattı çağrı merkezine bildirebilmektedir. Bu çağrı merkezi tarafından alınan ihbar ve şikâyetler web tabanlı yazılımlar sayesinde içeriğine

229 Tarım ve Orman Şurası, a.g.e., s. 88.

230 Milli Eğitim Bakanlığının 13/8/2024 tarihli ve E-21525590-804.01-111719469 sayılı yazısı.

göre Bakanlığın ilgili birimlerine iletilmektedir. Yapılan değerlendirme ve denetim sonucu yapılan işlemler ile ilgili bilgiler aynı web yazılımına kaydedilmekte ve T.C. kimlik numarası karşılığında başvuruda bulunan kişiye başvuru takip numarası verilmektedir. Başvuru sahibi, Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) kimlik numarası ve bu başvuru numarasıyla ya ALO 174'ü tekrar arayarak ya da www.alo174.gov.tr internet adresi üzerinden şikâyet ve talebinin sonucunu sadece kendisi görebilmektedir.²³¹

ALO 174 hattı teknolojik gelişmeler ile uyumlu bir şekilde geliştirilerek, ALO 174 Gıda IOS uygulaması ve ALO 174 Gıda Android uygulaması gerçekleştirilerek akıllı telefonlardan erişim imkânı sağlanmıştır. Ayrıca; işitme engelli bireylerin www.alo174.gov.tr adresinde şikâyetini görüntülü olarak dile getirmesi sağlanmıştır. Uygulamada İngilizce dilinde hizmet verilmeye de başlanmıştır.²³²

Kitleler gıda güvenliği ve halk sağlığı ile ilgili konuları daha çok yazılı ve görsel medya aracılığıyla takip etmektedir. Sosyal medyada, gıda ve beslenme ile ilgili basılı yayınlarda çok fazla bilgi kirliliği mevcuttur. İnsanların ne yiyip ne yemeyeceği konusunda endişe duyması, yanlış yönlendirilmelerinden kaynaklanmaktadır. Kişilerin bazı gıda gruplarına karşı şüphe uyandıran yanlış ve gerçekçi olmayan açıklamaları, medya tarafından sorgulanmadan, işin gerçek uzmanlarına danışılmadan yüksek izlenme oranı beklentisiyle kamuoyuna aktarılmaktadır.²³³ Dolayısıyla gıda hakkının etkin bir şekilde kullanılabilmesi için insanların gıda okuryazarlığının artırılmasına ve gıda konusunda doğru karar verebilmeleri için bilgilendirme yapılmasına, böylelikle bilgi kirliliğinin etkilerinin azaltılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

231 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

232 Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

233 Türkiye Gıda Okuryazarlığı Stratejisi ve Eylem Planı 2022-2028, s. 6-7.

SONUÇ

Uluslararası insan hakları hukuku tarafından koruma altına alınmış olan gıda hakkı, kendi başına bir hak olmasının yanı sıra diğer temel hak ve özgürlüklerin hayata geçirilmesinde önemli bir işlev üstlenen, insan onuruna uygun, sağlıklı ve yoksulluktan uzak bir yaşam için vazgeçilmez bir haktır. Gıda hakkı, devletlerin bir hibe olarak herkese gıda temin etmesini değil, tüm herkesin ayırım gözetmeksizin, insan onuruna uygun bir şekilde kendisini ve ailesini besleyebileceği kaynaklara erişimini sağlayabileceği güçlü sistemlerin kurulmasını gerektirmektedir. Bu kapsamda uluslararası insan hakları müktesebatına göre herkesin açlıktan korunması ve gıda hakkının yerine getirilebilmesi için devletlerin negatif ve pozitif yükümlülükleri söz konusudur. Gıda hakkının korunması ve herkesin gıdaya erişiminin sağlanması aynı zamanda sürdürülebilir bir gelecek için de gereklidir.

Dünyamız bugün herkese yetebilecek kadar gıda üretebilmektedir; global ölçekte gıda üretimi küresel nüfusu doyurabilecek seviyededir. Ancak başta Afrika olmak üzere dünyanın hâlâ pek çok bölgesinde gıda krizleri devam etmektedir ve SKA arasında yer alan “Açlığa Son” amacının 2030 yılına kadar gerçekleştirilmesi pek mümkün görünmemektedir. COVID-19 pandemisinin etkileri, iklim değişikliği, çatışmalar, küresel eşitsizlikler, fiyat istikrarsızlıkları, gıda kaybı ve israfı, yoksulluk ve sosyal dışlama gibi faktörler dünyanın her yerinde gıda krizini derinleştirmektedir. Ayrıca gıdanın üretiminde ve dağıtımında büyük ölçekli işletmelerin giderek daha fazla söz sahibi olması, gıdanın emtia olarak görülmesine ve gıdaya erişimin temel bir insan hakkı olduğunun göz ardı edilmesine yol açabilmektedir. Gıdanın üretim ve dağıtım süreçlerinde büyük şirketlerin artan bir şekilde söz sahibi olması, şirketlerin insan haklarına saygı yükümlülüklerini de gündeme getirmekte, ayrıca gıda egemenliğinin güçlendirilmesi yönünde taleplerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Tarımsal üretimde dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olarak Türkiye gıda güvencesi ve güvenliği bakımından güçlü bir ülke olarak kabul edilmektedir. Ülkemiz, geniş tarım alanları, çok çeşitli ürün yetiştirmeye elverişli iklimi, yerel üretim sistemleri ve coğrafi konumuyla gıdanın mevcudiyeti ve ticareti bakımından pek çok avantaja sahiptir. Ayrıca Türkiye yürüttüğü aktif diplomasi sayesinde küresel fiyat dalgalanmalarının engellenmesine yardımcı olmakta, düşük gelirli ülkelerin gıdaya erişimini desteklemekte ve orta ile yüksek gelirli ülkelerin hammadde teminini sürdürmelerine katkıda bulunmaktadır.

Gıda hakkı, ülkemizde Anayasa’da açıkça tanınmış bir hak olmasa da sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı gibi diğer haklarla bağlantılı biçimde dolaylı olarak güvence altındadır. Ayrıca gıda hakkı kanun düzeyinde koruma altına alınmış, gıda güvencesinin ve gıda güvenliğinin sağlanmasını amaçlayan çok sayıda kanun ve yönetmelik kabul edilmiştir. Yasal düzenlemelerin yanı sıra başta On İkinci Kalkınma Planı olmak üzere çok sayıda politika belgesinde de gıda hakkının korunmasına ve güçlendirilmesine yönelik tedbirlere yer verilmektedir.

Türkiye, SKA arasında yer alan “Açlığa Son” hedefinin hayata geçirilmesinde dünya ortalamasında iyi bir konumda bulunmasına rağmen²³⁴ gıda hakkının korunması ve geliştirilmesi bakımından diğer ülkeler gibi bazı risklerle karşı karşıya kalmaktadır.

Akdeniz Havzası’nda yer alan Türkiye, iklim değişikliği karşısında özellikle kırılgandır ve hâlihazırda sıcaklık artışları, yağış modellerinde değişimler, hava olaylarının daha sık görülmesi ve orman yangınları gibi iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini yaşamaktadır. İklim değişikliğinin etkileri tarım sektöründe önemli sonuçlar doğuracağından gıda hakkını doğrudan doğruya tehdit eden önemli bir sorun alanı olarak görülmektedir. İklim değişikliğinin tarım sektöründeki en önemli etkisinin ise kuraklık olması beklenmektedir ve sadece sıcaklık ve yağış değişimlerinin bitkisel ürün verimliliğinde önemli düşüslere yol açacağı tahmin edilmektedir. Hayvancılığın, balıkçılığın ve arıcılığın da iklim değişikliğinden olumsuz yönde etkileneceği öngörülmektedir. Ayrıca iklim değişikliği nedeniyle orman yangınlarında da son yıllarda artış yaşandığı ifade edilmektedir. Bunlara ek olarak Türkiye su stresi altındaki ülkelerden biridir ve hem gıdanın üretimi hem de yaşamın idamesi için vazgeçilmez bir yere sahip olan temiz su kaynaklarının sürdürülebilirliği iklim değişikliğinin yaratacağı olumsuz koşulların tehdidi altındadır.

Ülkemizde iklim değişikliğinin yol açabileceği olumsuz koşulların etkilerinin azaltılması ve iklim değişikliğiyle mücadele edilebilmesi, toprağın ve tarım, hayvancılık, balıkçılık gibi sektörlerin korunabilmesi ile su kaynaklarının korunabilmesi için On İkinci Kalkınma Planı’nda çok sayıda politika ve tedbirler belirlendiği, ayrıca İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2023), İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030), Çölleşme ile Mücadele Ulusal Stratejisi ve Eylem Planı (2019-2030), Türkiye’nin Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planı (2023-2027) ve Anadolu Bozkır Ekosistemleri için Ekosistem Temelli Uyum Stratejisi (2022-2036) gibi politika belgelerinin hazırlandığı, Arıcılık Eylem Planı gibi devam eden çalışmaların da bulunduğu görülmektedir. Söz konusu belgelerde öngörülen hedeflerin ve politikaların yerine getirilmesi iklim değişikliğinin gıda hakkı üzerindeki olası olumsuz etkilerinin bertaraf edilebilmesi için büyük önem taşımaktadır. Eylem ve Strateji planlarının yanı sıra Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından iklim değişikliğiyle mücadele edilebilmesi, tarım, hayvancılık, balıkçılık ve arıcılık sektörlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla hatalı pestisit kullanımının önlenmesini hedefleyen entegre mücadele çalışmaları yapıldığı, denetimlerin ve farkındalık çalışmalarının yürütüldüğü, su seferberliği başlatıldığı, üreticilere yönelik çok çeşitli destek programlarının hayata geçirildiği ve gençler ile kadınlar gibi gruplara özel politikalar geliştirildiği görülmektedir. Söz konusu çalışmaların, sürdürülebilirliğin sağlanmasında, gıda hakkının korunmasında ve gıda egemenliğinin güçlendirilmesinde büyük önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

Gıda kaybı ve israfı küresel bir sorundur ve gıda kayıpları ve israfının küresel olarak tüm gıdaların yaklaşık %30’unu oluşturduğu tahmin edilmektedir.²³⁵ Bu oran Türkiye bakımından

234 2020 BM Yüksek Düzeyli Siyasi Forum Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 2018-2020 Türkiye Gelişmeleri, s. 10.

235 https://datatopics.worldbank.org/what-a-waste/global_food_loss_and_waste.html (E.T. 18/7/2024).

%20 civarındadır.²³⁶ Gıda kaybı ve israfı, gıda hakkının yerine getirilmesini zorlaştırırken iklim değişikliğinin şiddetlenmesine de katkıda bulunmaktadır. Bu çerçevede ülkemiz, gıda kaybının ve israfının önlenmesi için uluslararası alanda öncülük eden ülkelerden biri konumundadır. Ülkemiz, 2013 yılından itibaren konuya ilişkin kampanyalar yürütmektedir ve bu kampanyaların gıda kaybı ve israfının azaltılması noktasında olumlu etkiler yarattığı görülmektedir. Gıda kaybı ve israfının önlenmesine yönelik tedbirlere On İkinci Kalkınma Planı'nda da yer verilmiştir ve münhasıran Türkiye'nin Gıda Kayıpları ve İsrafının Önlenmesi, Azaltılması ve Yönetimine İlişkin Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı da hazırlanmıştır. 2013 yılından itibaren atılan tüm bu adımların kararlı bir şekilde devam etmesi, politikalara yansıtılması, zincir marketler tarafından gıda israfına ve kaybına yol açan uygulamaların önlenmesi için yasal düzenlemelerin yapılması dahil gerekli tedbirlerin alınması büyük önem teşkil etmektedir.

Gıdanın erişilebilirliği, genel olarak fiziksel ve ekonomik erişilebilirlik bağlamında değerlendirilmekte olup gıda hakkı bakımından ele alınması gereken konulardan birini teşkil etmektedir. Ülkemiz, gıdanın erişilebilirliği bakımından önemli avantajlara sahiptir ve yapısal adımlar atarak açlığın sona erdirilmesi ve herkes için gıda güvenliğinin sağlanması yönünde geçmişten günümüze çok büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Nitekim Türkiye, 2023 yılında Küresel Açlık Endeksi (Global Hunger Index)'ne göre açlık oranının düşük olduğu 20 ülkeden biri olmuştur.²³⁷ Bununla beraber, özellikle yoksullukla ilişkili olarak gıdaya erişimin güçlendirilmesine duyulan ihtiyacın sürdüğü değerlendirilmektedir. TÜİK verilerine göre Haziran 2024 tarihinde TÜFE ana harcama gruplarına göre yıllık değişim oranları, gıda ve alkolsüz içecekler bakımından %68,08 olarak gerçekleşmiştir.²³⁸ Ayrıca konut/kira fiyatlarındaki artış da TÜİK verilerine göre devam etmektedir. Yine TÜİK'e göre en düşük gelir grubunda olan hanehalklarının en çok harcamayı gıdaya ve ikinci olarak konut ve kiraya yaptığı görülmektedir.²³⁹ Söz konusu fiyat artışlarının gıda hakkı üzerinde özellikle dar gelirli kişiler/aileler bakımından baskı yaptığı değerlendirilmektedir. Yoksullukla mücadele kapsamında çeşitli sosyal destek programları uygulanmakta olup On İkinci Kalkınma Planı'nda çocuk, kadın, yaşlı, engelli gibi gruplara da yer verilerek yoksullukla mücadele alanında ve sosyal destek programlarının güçlendirilmesi amacıyla çok sayıda tedbire yer verilmiştir. Ayrıca gıda enflasyonunun önlenmesi amacıyla Gıda ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesi oluşturulması, özel kuruluşlara denetimler gerçekleştirilmesi, haksız rekabet uyguladığı tespit edilen özel kuruluşlara yaptırım uygulanması, kayıt dışılığın azaltılması ve üretim maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla Tarım ve Orman Bakanlığınca bir dizi destek programı yürütülmesi gibi çeşitli tedbirlerin alındığı görülmektedir. Gıdanın ekonomik erişilebilirliğinin artırılması amacıyla adım atılmaya devam edilmesi, özellikle yoksul kişilerin ve ailelerin gıda hakkının korunmasının güçlendirilmesi bağlamında büyük önem taşımaktadır.

236 <https://www.fao.org/in-action/fao-turkey-partnership/projects/project-detail/en/c/1363051> (E.T. 4/9/2024).

237 <https://www.globalhungerindex.org/turkey.html>, (E.T. 4/9/2024).

238 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Haziran-2024-53616>, (E.T. 25/9/2024).

239 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-2022-49690>, (E.T. 25/9/2024).

Hem gıda hakkının hem de sağlık hakkının temel unsurlarından biri olan gıda güvenliğinin sağlanması ise 5996 sayılı Kanun ile güvence altına alınmış, ilgili Kanun'un yanı sıra gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla kapsamlı bir mevzuat oluşturulmuştur. Gıda güvenliğinin sağlanması ve güçlendirilmesi için Tarım ve Orman Bakanlığınca denetimler gerçekleştirilmekte, ilgili mevzuat çerçevesinde idari ve cezai yaptırımlar uygulanmaktadır. Ayrıca Bakanlık tarafından yapılan denetimler sonucu taklit ve tağşiş yapıldığı kesinleşen ve kişilerin hayatını ve sağlığını tehlikeye düşürecek şekilde bozulmuş, değiştirilmiş gıdaları üreten ve/veya satan firmaların adı, ürün adı, markası, parti ve/veya seri numarası bilgileri Tarım ve Orman Bakanlığının resmi internet sitesinde kamuoyunun bilgisine sunulmaktadır. Söz konusu uygulama ile hem bilgi edinme hakkının hem de özellikle özel şirketler bakımından şeffaflığın güçlendirildiği değerlendirilmektedir. Bununla beraber gıda kontrol hizmetlerinde görev alan birimlerin altyapısal gereksinimlerinin değerlendirilerek güçlendirilmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca taklit ve tağşişin tüketiciler tarafından çoğunlukla tespitinin mümkün olmadığı da gözetildiğinde, taklit ve tağşiş ile mücadelenin kararlı bir biçimde sürdürülmesi, denetimlerin artırılması ve cezai müeyyidelerin artırılması ile taklit ve tağşiş yaptığı tespit edilen firmaların mevcut firma ismiyle veya farklı bir firma ismiyle taklit/tağşiş yapmasının önlenmesine yönelik tedbirlerin güçlendirilmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Gıda hakkının tam olarak yerine getirilmesi ve güçlendirilmesi bağlamında tüketicilerin bilgiye erişimi ve denetim mekanizmalarına katılımlarının güçlendirilmesi de önem taşımaktadır. Bu kapsamda Tarım ve Orman Bakanlığınca çok sayıda çalışma gerçekleştirildiği, gıda kaybı ve israfının önlenmesine yönelik toplumsal farkındalık çalışmalarının yanı sıra gıda okuryazarlığının artırılması yönünde farkındalık faaliyetleri yürütüldüğü, Türkiye’de Gıda Okuryazarlığı Stratejisi ve Eylem Planı (2022-2028) hazırlandığı, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından çocuklara ve ebeveynlerine yönelik okullarda programlar yürütülmekte olduğu görülmektedir. Denetim mekanizmalarına katılım bakımından ise ALO 174, Gıda IOS uygulaması ve ALO 174 Gıda Android uygulamaları, TİMER, CİMER ve WhatsApp ihbar Hattı gibi çeşitli kanalların oluşturulduğu ve bu kanallar aracılığıyla gıda güvenliğinin toplumsal katılım vasıtasıyla güçlendirildiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber bireylerin gıda güvenliği ve beslenme konularını başta sosyal medya olmak üzere yazılı ve görsel medya aracılığıyla takip etmeye meyyal olduğu göz önünde bulundurulduğunda, medyadaki bilgi kirliliği hem gıda hakkını hem de sağlık hakkını olumsuz yönde etkileme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle de toplumda gıda okuryazarlığının geliştirilmesine, medyadaki bilgi kirliliğinin etkilerinin azaltılmasına yönelik gerekli diğer tedbirlerin alınmasına ve denetim mekanizmalarına ilişkin toplumsal farkındalığın artırılmasına devam edilmesinin önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

“3294 Sayılı Kanun Kapsamındaki Sosyal Yardımlar”, https://www.aile.gov.tr/sss/sosyal-yardimlar-genel-mudurlugu/3294-sayili-sosyal-yardimlar (E.T. 3/10/2024).
“A Wake Up Call to fight Hunger”, https://www.un.org/en/global-issues/food (E.T. 12/7/2024).
“About the right to social security and human rights”, https://www.ohchr.org/en/social-security/about-right-social-security-and-human-rights , (E.T. 5/6/2024).
“Açlığa Son”, https://turkiye.un.org/tr/sdgs/2 (E.T. 23/9/2024).
“Akdeniz Havzası’nda sıcaklık, küresel ortalamadan daha fazla artacak”, https://www.aa.com.tr/tr/gundem/akdeniz-havzasinda-sicaklik-kuresel-ortalamadan-daha-fazla-artacak/2948383 (E.T. 19/9/2024)
“Bugün Dünya Su Kayıpları Günü! https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Haber/1076/Bugun-Dunya-Su-Kayiplari-Gunu (E.T. 18/9/2024)
“Challenges of implementing a human rights approach to food security and nutrition” https://www.fao.org/cfs/cfs-hlpe/insights/news-insights/news-detail/challenges-of-implementing-a-human-rights-approach-to-food-security-and-nutrition/en (E.T. 19/7/2024).
“Changing mindsets among consumers helping to reduce food waste in Turkey”, <a 142="" 169="" 941="" 959"="" data-label="Page-Footer" href="https://turkiye.un.org/en/134114-changing-mindsets-among-consumers-helping-reduce-food-wasteturkey?afd_azwaf_tok=eyJhbGciOiJSUzI1NiJ9.eyJhdWQiOiJodXJraXllLnVuLm9yZyIsImV4cCI6MTcyNTQ1MDU2NiwiawWF0IjoxNzI1NDUwMjY2LCJpc3MiOiJoaWVyMS04NDhkNWM3OTQ5LXBnbWZrIiwic3ViIjoiaWJyLjE3NS4xMzAuMjE3LCJkYXRhIjpb7InR5cGUiOiJpc3N1ZWQiLCJyZWYiOiIyMDIoMDkwNFQxMTQoMjZaLTE4NDhkNWM3OTQ5cGdtZms0Znp2NG41dnU4MDAwMDAwMGYyZzAwMDAwMDAwMzE3MyIsImIiOiJWdk4yejNLQXFVNlIzIzN4UTRHWctTG9BWFh3LVAXblZ6NXhVMotHUmd-VIiwiawCI6ImJ1S19SdXlzLURPRklbGhPNjVoSmJfRDNJYVc2RlFHQkVyZod1UGhIZVkiXo.q6sZm7HB8viO2hZnzmK4QPkaEKqBJp2QlF3PoQ6sWTLiBxFrYDW-BTskcz7FJpASrtpIqvx5H-LpABHjbub0ST29AXXrJamroa5Sy76NfMH_Dn38i28s9hd8JOB4u8Mff8zza_FmePmYR-BYm4I_sRZPt1mvg14YoZyumbv_DbmNxdgp413HarHpcad3vFwjY4sASLhGV_eE48XM-3gUkGW3AgNIBZQK9RoY9vSCJ1nH8MauaRowG7HdBNAwbjyOAN2xWosQaxgxUMkh74v-l3ewbjOH2QCF1gWvxCXoAIxnmkL_PC_T69b486hlZJSB4pKb83dMyDLIWWkxWcNyw.WF3obl2IDtqgvMFRqVdYkD5s, (E.T. 4/9/2024).</td></tr></table></div><div data-bbox="> 88

Çocuklara Yönelik Sosyal Yardımlar”, <https://www.aile.gov.tr/media/140519/cocuklara-yonelik-sosyal-yardimlar-brosuru.pdf> (E.T. 3/10/2024).

“Çölleşme ile Mücadele Ulusal Eylem Programı”, <https://cem.csb.gov.tr/collesme-ile-mucadele-ulusal-eylem-programi-i-103585> (E.T. 18/9/2024).

“Disability Inclusion”, <https://www.worldbank.org/en/topic/disability> (E.T. 13/6/2024).

“Dünyada 2023’te 281,6 milyon insan akut gıda güvensizliğiyle karşı karşıya kaldı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunyada-2023te-281-6-milyon-insan-akut-gida-guvensizligiyle-karsi-karsiya-kaldi/3201034#:~:text=Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler%20G%C4%B1da%20ve%20Tar%C4%B1m,akut%20g%C4%B1da%20g%C3%BCvensizli%C4%9Fi%20ya%C5%9Fad%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20bildirildi.> (E.T. 27/9/2024).

“Food and Agriculture Business Principles”, <https://unglobalcompact.org/take-action/action/food> (E.T. 3/9/2023).

“Food Sovereignty Systems”, <https://www.fao.org/family-farming/detail/en/c/877809/> (E.T. 2/10/2024).

“Gebelik Döneminde Beslenme”, <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/component/content/article/gebelik-d%C3%B6neminde-beslenme.html?catid=199&Itemid=432> (E.T. 2/10/2024).

“Gıda ürünlerini fiyat indirimi yapmak yerine çöpe atıyorlar! Vatandaş bunu yapan marketlere ve kanuni düzenlemeye isyan etti”, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/gida-urunlerini-fiyat-indirimi-yapmak-yerine-cope-atiyorlar-vatandas-bunu-yapan-marketlere-ve-kanuni-duzenlemeye-isyan-etti-1633381.html> (E.T. 30/5/2025).

“Gıda ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesi”, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Fiyat+Istikrari+ve+Enflasyon/Gida> (E.T. 25/9/2024).

“Gıda ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesi Basın Açıklaması”, <https://www.hmb.gov.tr/haberler/gida-ve-tarimsal-urun-piyasaları-izleme-ve-degerlendirme-komitesi-basin-aciklamasi> (E.T. 25/9/2024).

“Global Food Loss and Waste”, https://datatopics.worldbank.org/what-a-waste/global_food_loss_and_waste.html (E.T. 18/7/2024).

“Global Issues Food” https://www.un.org/en/global-issues/food#:~:text=Apart%20from%20hunger%2C%20the%20report,under%20five%20suffer%20from%20malnutrition.(E.T.7/6/2024).
“Haydi, Sen de Söz Ver Rekor Gelsin!”, https://gidanikoru.com/sayfa/43 (E.T. 27/9/2024).
“Human Rights to Water and Sanitation”, https://www.unwater.org/water-facts/human-rights-water-and-sanitation#:~:text=The%20right%20to%20water%20entitles,for%20personal%20and%20domestic%20use.(E.T.29/5/2024).
“Reduction of food loss and waste in Central Asia, Azerbaijan and Turkey”, https://www.fao.org/in-action/fao-turkey-partnership/projects/project-detail/en/c/1363051/ , (E.T. 4/9/2024).
“Soğan stokçularına yeni baskın! Muğla’da tonlarca soğan ele geçirildi”, https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/sogan-stokcularina-yeni-baskin-muglada-tonlarca-sogan-ele-gecirildi-41027609 , (E.T. 26/9/2024).
“Statement by UNICEF on the risk of famine in the Gaza Strip”, https://www.unicef.org/press-releases/statement-unicef-risk-famine-gaza-strip (E.T. 17/7/2024).
“Su Verimliliği Seferberliği”, https://www.suverimliligi.gov.tr/su-verimliligi-seferberligi/ (E.T. 25/9/2024).
“Three years into the war in Ukraine, one third of population in frontlines regions struggle to find enough to eat”, https://www.wfp.org/news/three-years-war-ukraine-one-third-population-frontlines-regions-struggle-find-enough-eat (E.T. 30/5/2025).
“Türkiye at a glance”, https://www.fao.org/turkiye/fao-in-turkiye/turkey-at-a-glance/en/ (E.T. 26/9/2024).
“Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları çalışmalarımız”, https://turkiye.un.org/tr/sdgs (E.T. 24/9/2024).
“Türkiye’de Erozyon”, https://cem.csb.gov.tr/turkiye-de-erozyon-i-103687 (E.T. 18/9/2024)
“UNRWA Genel Komiseri Lazzarini: Açlık İsrail devleti tarafından silah olarak kullanılıyor”, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/unrwa-genel-komiseri-lazzarini-aclik-israil-devleti-tarafindan-silah-olarak-kullaniliyor/3389560 (E.T. 2/6/2025).

“Unpacking food inflation: supply-chain disruptions and energy prices”, https://impact.economist.com/projects/tradeintransition-2022/food-inflation/?utm_medium=cpc.adword.pd&utm_source=google&ppccampaignID=18151738051&ppcadID=&utm_campaign=a.22brand_pmax&utm_content=conversion.direct-response.anonymous&gad_source=1&gclid=EAIAIqobChMIqqDloPmyhwMVlDoGABoOoQSREAAAYASAAEgJlUvD_BwE&gclsrc=aw.ds (E.T. 19/7/2024).

“Verimlilik Sözlüğü”, <https://www.suverimliligi.gov.tr/verimlilik-sozlugu/#:~:text=Gelir%20Getirmeyen%20Su%3A%20Sistemin%20tamam%C4%B1nda,izinli%20su%20t%C3%Bcketimi%20aras%C4%B1ndaki%20farkt%C4%B1r.> (E.T. 18/9/2024).

“War in Ukraine: How a humanitarian tragedy fed a global hunger crisis”, <https://www.wfp.org/stories/war-ukraine-how-humanitarian-tragedy-fed-global-hunger-crisis> (E.T. 27/9/2024).

“Water – at the center of the climate crisis”, <https://www.un.org/en/climatechange/science/climate-issues/water> (E.T. 18/7/2024).

“Zincir marketlere ceza yağdı! Mahkeme itirazı reddetti” <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/zincir-marketlere-ceza-yagdi-mahkeme-iraz-irazi-reddetti-6448795> (E.T. 26/9/2024).

AB Komisyonu (2023). 2023 Türkiye Raporu, Brüksel.

Ağca, B., Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar, <https://www.mfa.gov.tr/genetik-yapisi-degistirilmis-organizmalar.tr.mfa> (E.T. 2/6/2025).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı 2023 – 2025, https://aile.gov.tr/media/133624/yasli_haklari_ulusal_eylem_plani.pdf (E.T. 27/9/2024).

Ateş, Z. G. (2020). “Genetiği Değiştirilmiş Organizmalara (GDO) İlişkin Avrupa Birliği’ndeki Yasal Düzenlemeler”, İnsan&İnsan, Cilt: 7, Sayı: 24, 9–29.

Barange, M., Bahri, T., Beveridge, M. C. M., Cochrane, K. L., Funge-Smith, S., Poulain, F. (2018). Impacts of climate change on fisheries and aquaculture Synthesis of current knowledge, adaptation and mitigation options, Fao Fisheries And Aquaculture Technical Paper 627, FAO.

Basudeb Guha-Khasnobis, B., Acharya, S.S., Davis, B. (der.) (2007). Food Insecurity, Vulnerability and Human Rights Failure, United Nations University, Palgrave Macmillan, New York.

Coşkuner, K.A. (2023). “2023 Yılında Dünya’da ve Türkiye’de Orman Yangınları”, Türkiye İnsani Çalışmalar Yıllığı, Akademik Değerlendirmeler, <https://yillik.kizilayakademi.org.tr/2023-yilinda-dunyada-ve-turkiyede-orman-yanginlari/> (E.T. 18/9/2024).

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Türkiye 2. Ulusal Gözden Geçirme Raporu “Ortak Hedefler için Sağlam Temeller” http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2020/01/Surdurulebilir_Kalkinma-Amaclari-Turkiye-2.-Ulusal-Gozden-Gecirme-Raporu-Ortak-Hedefler-icin-Saglam-Temeller-interaktif.pdf

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2020). 2020 BM Yüksek Düzeyli Siyasi Forum Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 2018-2020 Türkiye Gelişmeleri, <http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2020/08/HLPF-2020-Turkiye-Gelismeleri.pdf> (E.T. 27/9/2024).

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf , (E.T. 4/9/2024).

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030), https://iklim.gov.tr/db/turkce/icerikler/files/%C4%Boklim%20De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fine-Uyum-Stratejisi-ve-Eylem-Plan_2024-2030.pdf (E.T. 25/8/2024).

Çörtoğlu, F.S. (2024). İklim Değişikliğine İnsan Hakları Temelli Yaklaşım: İnsan Hakları ve İklim Değişikliği Bütünleşmesi, İnsan Hakları Bağlamında İklim Değişikliği ve Gıda Hakkı Sempozyumu Kitabı, TİHEK, Ankara.

Doğru, O. (2018). Yaşama Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-5, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Sisteminin Desteklenmesi Ortak Projesi, Avrupa Konseyi.

DSÖ, Dünya Bankası (2011). World Report on Disability, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/665131468331271288/pdf/627830WP0World00PUBLIC00BOX361491Bo.pdf> (E.T. 13/6/2024).

Dünya Bankası, “Food Security Update”, <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/40ebbf38f5a6b68bfc11e5273e1405d4-0090012022/related/Food-Security-Update-CV-April-25-2024.pdf> (E.T. 22/9/2024).

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (1999). General Comment No. 13 The right to education (article 13 of the Covenant), E/C.12/1999/10.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (1999). Substantive Issues Arising in the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: General Comment 12 (twentieth session, 1999) the right to adequate food (art. 11), E/C.12/1999/5.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (2006). General Comment No. 18 The Right to Work, E/C.12/GC/186.

Elver, H. (2019). Right to food Interim report of the Special Rapporteur on the right to food, A/74/164.

Elver, H. (2020). Critical perspective on food systems, food crises and the future of the right to food, Report of the Special Rapporteur on the right to food, İnsan Hakları Konseyi, A/HRC/43/44.

Elver, H. (2024). “İklim ve Gıda Krizlerinde İnsan Hakları Yaklaşımlı Politikalar”, İnsan Hakları Bağlamında İklim Değişikliği ve Gıda Hakkı Sempozyumu Kitabı, TİHEK, Ankara.

Fakhri, M. (2022). Fakhri, Seeds, right to life and farmers' rights, Human Rights Council, A/HRC/49/43.

FAO (2006). Food Security Policy Brief, https://www.fao.org/fileadmin/templates/faoitaly/documents/pdf/pdf_Food_Security_Cocept_Note.pdf (E.T. 4/3/2024).

FAO (2015). Climate change and food security: risks and responses.

FAO (2021). Food Fraud, Intention, detection and management, Food Safety Technical Toolkit For Asia And The Pacific, Bangkok.

FAO (2023). Türkiye Gıda Okuryazarlığı Stratejisi ve Eylem Planı 2022–2028, Ankara.

FAO, “What is the Right to Food?”, <https://www.fao.org/right-to-food/resources/resources-detail/en/c/50443/> (E.T. 25/5/2024).

FAO, IFAD, UNICEF, WFP ve DSÖ (2024). The State of Food Security and Nutrition in the World 2024–Financing to end hunger, food insecurity and malnutrition in all its forms, Roma, https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000160501/download/?_ga=2.164875391.132329694.1727439812-2061195633.1727169709 (E.T. 27/9/2024).

Francis Adams, F. (2021). The Right to Food The Global Campaign to End Hunger and Malnutrition, Palgrave Macmillan.

Gıda Güvenliği ve Kalitesinin Denetimi ve Kontrolüne Dair Yönetmelik. Resmi Gazete: 27009-26/9/2008.

Global Forum On Food Security And Nutrition (2010). Promoting Inclusion of People With Disabilities in Food Security And Agricultural Development Programmes And Policies, [https:// assets.fsnforum.fao.org/public/SUMMARY_Disabilities_FS.pdf](https://assets.fsnforum.fao.org/public/SUMMARY_Disabilities_FS.pdf) (E.T. 27/9/2024).

Global Hunger Index, Türkiye, <https://www.globalhungerindex.org/turkey.html> (E.T. 4/9/2024).

Guttermann, A.S. (2022). “Older persons’ right to adequate food”, SSRN Electronic Journal.

Helal Akreditasyon Kurumu, “Hakkımızda”, <https://www.hak.gov.tr/kurumsal/hakkimizda> (E.T. 26/9/2024).

HAK (2025). 2024 Yılı Faaliyet Raporu.

İnsan Hakları Konseyi (2024). Measures for minimizing the adverse impact of climate change on the full realization of the right to food Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, A/HRC/55/37.

James, C. (2023). “Food, Dignity, and the European Court of Human Rights”, Legal Studies, s. 1-18.

Lysova, N., Bottani, E., Solari, F., Montanari, R. (2024). Impact of the Discount Policies on the Purchasing Behaviour of Perishable Items”, IFAC PapersOnLine, s. 433-438.

Milli Eğitim Bakanlığının 13/8/2024 tarihli ve E-21525590-804.01-111719469 sayılı yazısı.

Morgera, E., Webster, E., Hamley, G., Sindico, F., Robbie, J., Switzer, S., Berger, T., Sánchez, P.P.S., Lennan, M., Martin-Nagle, R., Tsioumani, E., Moynihan, R., Zydek, A. (2020). The right to water for food and agriculture, FAO Legislative Study No. 113, Roma.

Murdoch, J. (2007). Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 9. Maddesinin Uygulanmasına Dair Kılavuz Kitap, İnsan Hakları El Kitapları, Sayı 9, Avrupa Konseyi, <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019114013dusunce.pdf> (E.T. 5/6/2024).

OHCHR (2010). The Right to Adequate Food, Fact Sheet No: 34.

OHCHR (2012). Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, ECOSOC, E/2012/51.

Peerzada, R. İ. (2019). Uluslararası Hukukta Gıda Hakkı, Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Bölümü, 2019.

Randolph, S., Hertel, S. (2013). The State of Economic and Social Human Rights: The Right to Food: A Global Perspective, Cambridge University Press.

Special Committee to Investigate Israeli Practices Affecting the Human Rights of the Palestinian People and Other Arabs of the Occupied Territories (2024). Report of the Special Committee to Investigate Israeli Practices Affecting the Human Rights of the Palestinian People and Other Arabs of the Occupied Territories, A/79/363.

Tarım Orman Şurası (2019). Gıda Güvenliği ve Güvencesi Grubu Çalışma Belgesi, <https://cdniys.tarimorman.gov.tr/api/File/GetGaleriFile/330/DosyaGaleri/956/6%20G%C4%B1da%20G%C3%BCvenli%C4%9Fi%20ve%20G%C3%BCvencesi%20Grubu%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma%20Belgesi.pdf> (E.T.27/6/2024).

Tarım ve Orman Bakanlığı, FAO (2020). Türkiye'nin Gıda Kayıpları ve İsrafının Önlenmesi, Azaltılması ve Yönetimine İlişkin Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Ankara.

Tarım ve Orman Bakanlığı, Towards Sustainable Food Systems National Pathway of Türkiye, https://www.unfoodsystemshub.org/docs/unfoodsystemslibraries/national-pathways/turkey/2021-12-22-en-designed-edition-booklet-national-pathway-of-turkiye.pdf?sfvrsn=d7706371_1 (E.T. 12/9/2024).

Tarım ve Orman Bakanlığının 14/8/2024 tarihli ve E-83930397-622.03-15429378 sayılı yazısı.

Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği. Resmi Gazete: 29232-10/1/2015.

TİHEK (2022). İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 2021 Yılı Raporu.

TİHEK (2023). Barınma Hakkı Bağlamında Deprem Sonrası Kira Artışlarının Değerlendirilmesi Raporu, Ankara.

TİHEK (2023). İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 2022 Yılı Raporu, Ankara.

TİHEK (2024). Kamu İdarecilerine Yönelik İnsan Hakları Rehberi, Ankara.

TÜİK, "Hanehalkı Tüketim Harcaması, 2022", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-2022-49690> (E.T. 7/6/2024).

TÜİK, “İstatistiklerle Yaşlılar, 2023”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2023-53710#:~:text=Ya%C5%9F%C4%B1%20n%C3%BCfus%20olarak%20kabul%20edilen,10%2C2'ye%20y%C3%BCkseldi>, (E.T. 2/10/2024).

TÜİK, “Su ve Atıksu İstatistikleri, 2022”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Su-ve-Atıksu-Istatistikleri-2022-49607> (E.T. 18/9/2024).

TÜİK, “Tüketici Fiyat Endeksi, Haziran 2024”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Haziran-2024-53616> (E.T. 25/9/2024).

TÜİK, “Türkiye Çocuk Araştırması, 2022”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Cocuk-Arastirmasi-2022-49744> (E.T. 27/9/2024).

TÜİK, “Türkiye Yaşlı Profili Araştırması, 2023”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Yasli-Profil-Arastirmasi-2023-53809> (E.T. 26/9/2024).

TÜİK, UNICEF (2024). Türkiye’deki Çocuklar 2023 İstatistiklere Bakış. https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/Turkiye_Cocuk_2023.pdf, (E.T. 27/9/2024).

UNICEF, “BM raporu: Küresel krizler derinleşirken açlığa ilişkin rakamların üç yıl üst üste yüksek çıkması dikkat çekiyor”, <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltlenleri/bm-raporu-k%C3%BCresel-krizler-derinle%C5%9Firken-a%C3%A7%C4%B1%C4%9Fa-ili%C5%9Fkinrakamlar%C4%B1n-%C3%BC%C3%A7-y%C4%B1l-%C3%BCst-%C3%BCste> (E.T. 20/9/2024).

Ziegler, J. (2004). Report Submitted by the Special Rapporteur on the right to food, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC), 2003/25, E/CN.4/2004/10.

